

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI**

**KANÛN-I ESÂSÎ TA'DİLLERİNİN İSLAM HUKUKU
AÇISINDAN TAHLİLİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUHAMMED ESAD İLHAN

**DANIŞMAN:
DOÇ. DR. HUZEYFE ÇEKER**

KONYA - 2024

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Muhammed Esad İlhan		
	Numarası	21810601096		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / İslam Hukuku		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tezin Adı	Kanûn-ı Esâsî Ta'dillerinin İslam Hukuku Açısından Tahlili		

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Muhammed Esad İlhan

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Muhammed Esad İlhan		
	Numarası	21810601096		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / İslam Hukuku		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Huzeyfe Çeker		
	Tezin Adı	Kanûn-ı Esâsî Ta'dillerinin İslam Hukuku Açısından Tahlili		

Kanûn-ı Esâsî ta'dillerini konu edinen ve maddelerde yapılan değişikliklerin değerlendirilmesi amaçlanan bu çalışma bir giriş, iki bölüm ve bir sonuç bölümünden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde, çalışmanın önemi ve amacı ifade edilmiş, kullanılan yöntemden ve ilgili çalışmalardan bahsedilmiştir.

Birinci bölümde, Kanûn-ı Esâsî'nin hem İslam hukuku hem de anayasa hukuku açısından niteliği üzerinde durulmuştur. Ayrıca Kanûn-ı Esâsî ta'dillerine dair tarihî veriler ve Kanûn-ı Esâsî'nin ta'dil usulü aktarılmıştır.

İkinci bölümde, bu ta'dillerde değiştirilen, eklenen ve kaldırılan maddeler tek tek ele alınarak, maddenin geçirdiği değişiklik aynen verilmiş ve bu değişikliğin değerlendirilmesi yapılmıştır. Değiştirilen maddelerin özgün hali, değişik hali, kaç değişiklik geçirdiği ve hangi ta'dillerde değiştirildiği ortaya konmuştur. Ardından, Kanûn-ı Esâsî tam metninin özgün hali, üzerine tüm değişiklikler işlenerek eklenmiştir.

Sonuç bölümünde ise, Kanûn-ı Esâsî ta'dillerine ve İslam devlet anlayışına dair ulaşılan neticeler sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: İslam hukuku, Kamu hukuku, Anayasa hukuku, Hukuk tarihi, Kanun-i Esasi, Anayasa değişiklikleri, Anayasa

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Muhammed Esad İlhan		
	Student Number	21810601096		
	Department	Basic Islamic Studies / Islamic Law		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Doç. Dr. Huzeyfe Çeker		
	Title of the Thesis/Dissertation	The Analysis of the Amendments to Kanun-i Esasi in Islamic Law		

This study, which deals with the amendments to Kanun-i Esasi and aims to evaluate the changes made in the articles, consists of an introduction, two chapters and a conclusion.

In the introduction, the importance and purpose of the study are expressed, the method used and the related studies are mentioned.

In the first chapter, the nature of Kanun-i Esasi in terms of both Islamic law and constitutional law is emphasised. In addition, the historical data on the amendments to Kanun-i Esasi and the amendment procedure of Kanun-i Esasi are conveyed.

In the second chapter, the articles that were amended, added and removed in these amendments are analyzed one by one, the change that the article underwent is given exactly and the evaluation of this change is made. The original version of the amended articles, the amended version, how many changes they underwent and in which amendments they were amended are presented. Afterwards, the original version of the full text of Kanun-i Esasi is appended with all the amendments.

In the concluding part, the results reached regarding the amendments to Kanun-i Esasi and the understanding of the Islamic state are presented.

Key words: Islamic law, Public law, Constitutional law, Law history, Kanun-i Esasi, Constitutional amendments, Constitution

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	
------------	--

GİRİŞ

A. Çalışmanın Önemi ve Amacı.....	1
B. Çalışmanın Kapsamı.....	2
C. Çalışmada İzlenen Yöntem.....	2
D. Daha Önce Yapılmış Çalışmalar.....	4

BİRİNCİ BÖLÜM KANÛN-I ESÂSÎ TA'DİLLERİ

A. Kanûn-ı Esâsî.....	7
B. Kanûn-ı Esâsî'nin Meşruiyeti.....	11
C. Kanûn-ı Esâsî'nin Anayasal Niteliği.....	19
D. Kanûn-ı Esâsî Ta'dil Usûlü.....	21
E. Kanûn-ı Esâsî Ta'dilleri.....	23
1. 7 Zilhicce 1293 tarihli Kanûn-ı Esâsî'nin Bazı Mevâddı Muaddelesine Dair Kanûn.....	23
2. Kanûn-ı Esâsî'nin 5 Şâban 1327 tarihli 7, 35 ve 43 üncü Mevâdd-ı Muaddelesini Muaddil Kanûn.....	25
3. 7 Zilhicce 1293 tarihli Kanûn-ı Esâsî'nin 102 nci Maddesi ile 2 Recep 1332 tarihli 7 nci ve 43 üncü Mevâdd-ı Muaddelesini Muaddil Kanûn.....	27
4. Kanûn-ı Esâsî'nin 5 Şâban 1327 tarihli 76 ncı Madde-i Muaddelesini Muaddil Kanûn.....	28
5. Kanûn-ı Esâsî'nin 26 Rebûlevvel 1333 tarihli 7 nci Madde-i Muaddelesinin Ta'dili ile 2 Recep 1332 tarihli 35 inci Madde-i Muaddelesinin Tayyî Hakkında Kanûn.....	29
6. 7 Zilhicce 1293 tarihli Kanûn-ı Esâsî'nin 72 nci Maddesini Muaddil Kanûn.....	30
7. Kanûn-ı Esâsî'nin 69 uncu Maddesini Muaddil Kanûn.....	32

İKİNCİ BÖLÜM KANÛN-I ESÂSÎ TA'DİLLERİNİN TAHLİLİ

Madde 3.....	34
Madde 6.....	35
Madde 7.....	35
Madde 10.....	45
Madde 12.....	46
Madde 27.....	47
Madde 28.....	50
Madde 29.....	50

Madde 30.....	52
Madde 35.....	55
Madde 36.....	58
Madde 38.....	60
Madde 43.....	61
Madde 44.....	63
Madde 53.....	64
Madde 54.....	65
Madde 69.....	67
Madde 72.....	68
Madde 73.....	69
Madde 76.....	70
Madde 77.....	71
Madde 80.....	72
Madde 102.....	74
Madde 113.....	74
Madde 118.....	77
Madde 119.....	79
Madde 119/A.....	80
Madde 120.....	80
Madde 121.....	82
SONUÇ.....	84
EK: KANÛN-I ESÂSÎ.....	88
KAYNAKLAR.....	118

KISALTMALAR

b. : ibn, bin

bk. : bakınız

md. : madde

nşr. : neşreden

ra : radiyallahu anh

sas : sallallahu aleyhi ve sellem

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

thk. : tahkik eden

ts. : tarihsiz

v. : vefatı, vefat tarihi

vb. : ve benzeri, ve benzerleri

vd. : ve diğerleri

yy. : yayım yeri yok

ÖNSÖZ

Anayasa, devletin olması gereken konumunu ortaya koyan kuralların bütünüdür. Bu bütün, çeşitli değerler ile tespit edilir. İslam medeniyetinde; adalet, merhamet, haklar, hukuk devleti ve sosyal dayanışma gibi değerler; devletin konumu açısından esas prensipler ve ilkeler olmuştur. Bu değerler, İslam medeniyetinin ilk devletinde *Medine Sözleşmesi* olarak zuhur etmiştir. Sonraki dönemlerde, Müslümanların sahip olduğu devletlerde yazılı olmayan anayasa anlayışı geçerli olmuş ve anayasal düşünce hep var olmuştur. Bu asırda da yazılı anayasası olmayan devletler vardır. Örneğin halihazırda anayasa devleti niteliğine sahip olan İngiltere, yazılı olmayan anayasa ile varlığına devam etmektedir.

Hilafet makamını bünyesinde bulunduran Osmanlı Devleti, 1293/1876 tarihli Kanûn-ı Esâsî ile birlikte, modern anayasacılığın kabul edeceği şekilde yazılı bir anayasaya sahip olmuştur. Bu anayasa yürürlükte kaldığı süre zarfında yedi defa ta'dil/değişiklik geçirmiştir.

Bu bilgi ve düşünceler öncülüğünde Kanûn-ı Esâsî ta'dillerini konu edinen bu çalışma bir giriş, iki bölüm ve bir sonuç bölümünden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Kanûn-ı Esâsî'nin hem İslam hukuku hem de anayasa hukuku açısından niteliği üzerinde durulmuştur. Ayrıca Kanûn-ı Esâsî ta'dillerine dair tarihî veriler ve Kanûn-ı Esâsî'nin ta'dil usulü aktarılmıştır.

İkinci bölümde, bu ta'dillerde değiştirilen, eklenen ve kaldırılan maddeler tek tek ele alınarak, maddenin geçirdiği değişiklik aynen verilmiş ve bu değişikliğin değerlendirilmesi yapılmıştır. Değiştirilen maddelerin özgün hali, değişik hali, kaç değişiklik geçirdiği ve hangi ta'dillerde değiştirildiği ortaya konmuştur. Ardından, Kanûn-ı Esâsî tam metninin özgün hali, üzerine tüm değişiklikler işlenerek eklenmiştir.

Sonuç bölümünde ise, Kanûn-ı Esâsî ta'dillerine ve İslam devlet anlayışına dair ulaşılan neticeler sunulmuştur.

Bu çalışmanın tüm aşamalarında rehberliğini ve desteğini gördüğüm danışmanım, hocam Doç. Dr. Huzeyfe çeker'e, çalışma konusunun tespitine delalet eden hocam Dr. Necmettin Azak'a ve daima teşvikleri ile yanımda olan fedakr aileme en içten dileklerimle teşekkürlerimi sunarım. Bu çalışmanın hayırlara vesile olmasını Allah Teâlâ'dan niyaz ederim.

Muhammed Esad İlhan

Pendik - 1445/2024

GİRİŞ

A. Çalışmanın Önemi ve Amacı

15. asrını yaşamakta olan fıkıh/İslam hukuku, bu zamana gelene kadar farklı dönemlerden geçmiş ve bulunduğu her bir dönemin özellikleri itibariyle şekillenmiştir. Bu geçişler, hukukun oluşumuna etki eden öznelerin değişmesi ve o dönemdeki güncel şartlar sebebiyle gerçekleşmiştir. Bu dönemlerin vahiy dönemi, sahabe dönemi, müctehid imamlar dönemi, mezhep merkezli dönem, kanunlaştırma dönemi olarak sıralanması itibara alındığında, İslam hukuku, halihazırda ve yeni yüzyılda kanunlaştırma dönemi içerisinde. Kanunlaştırma dönemi Osmanlı Devleti'nde 1256/1840 tarihli Ceza Kanunnâme-i Hümayûnu ile başlamıştır. Bu Kanunnâme'yi, Kanûn-ı Cedid, Arazi Kanunnâmesi, Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye, Kanûn-ı Esâsî, Hukuk-ı Aile Kararnâmesi ve Usûl-i Muhakeme-i Şer'iyye Kararnamesi izlemiştir. Kanunlaştırma faaliyeti birçok İslam ülkesinde halen devam etmektedir.

Günümüzde geline devlet anlayışına göre, bir siyasal organizasyon olan devletin yazılı olmayan veya yazılı olan bir anayasasının var olması kaçınılmazdır. İslam ülkelerinde ve Müslümanların siyasete/iktidara yön verebildikleri ülkelerde nasıl bir anayasanın olması gerektiği hususu güncel bir meseledir. Özellikle İslam hukukuna uygun bir anayasa hazırlanması veya mevcut anayasaların İslam hukukuna uygun hâle getirilmesi için belli ilkelerin tespiti önemli bir ihtiyaçtır. Bu meseleye dair değerlendirme yapabilmek için, Müslüman toplumların yeni devlet anlayışıyla beraber yaşadıkları tecrübeleri gözden geçirmek isabetlidir. Dolayısıyla bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin ilk yazılı anayasası olan Kanûn-ı Esâsî ve üzerinde yapılan değişikliklerin İslam hukuku açısından değerlendirilmesi, Müslüman toplumların yeni adımları açısından önem arz etmektedir.

Osmanlı Devleti'nde şekil itibariyle dönemine uygun kanunlaştırmanın ilk örneklerinden olan Kanûn-i Esâsî, 1293/1876 senesinde kabul edilmiştir.¹

¹ *Düstur*, Tertip 1, 4/20.

1327/1909-1336/1918 seneleri arasında yedi defa değişikliğe uğramış ve 1342/1924 senesinde yürürlükten kaldırılmıştır.² Bu çalışmanın amacı, Kanûn-ı Esâsî değişikliklerinin şekil ve esas bakımlarından fıkha uygunluğunu tespit etmek/norm denetimi yapmaktır.

B. Çalışmanın Kapsamı

Kanûn-ı Esâsî'nin ilk halinde 119 madde bulunmaktadır. Bu maddelerden bazıları korunmuş, bazıları değiştirilmiş, bazıları ilga edilmiştir. Kanûn-ı Esâsî'ye eklenen maddeler de olmuştur.

Bu çalışmada, özgün hali korunmuş maddeler kapsam dışı tutulmuştur. Kanûn-ı Esâsî'nin özgün halinin fıkha uygunluğunu konu eden eserler kaleme alındığı için, çalışmanın amacına uygun olarak, değişen, kaldırılan ve eklenen maddeler incelemeye tabi tutulmuştur. Söz konusu maddelerin İslam hukukuna uygunluğu ele alınmıştır. İslam hukukuna göre, Şâri'nin devlet başkanına tefviz ettiği sınırlı yasama yetkisinin nasıl kullanılması gerektiği ve Osmanlı Devleti'nde gerçekleştirilen Kanûn-ı Esâsî ta'dillerinde bu sınırlı yasama yetkisinin sınırlarının muhafaza edilip edilmediği konu edinilmiştir.

C. Çalışmada İzlenen Yöntem

İslam'da devlet anlayışı I./VII. asırdan beri varlığını sürdürmektedir. Modern anayasacılık düşüncesi ise birkaç asırdır vardır. Bu çalışmada, İslam devlet anlayışı yer yer modern hukuk anlatımı ve kavramları ile dile getirilmiştir. Nitekim bu kavramlar İslam hukuku bakış açısı çerçevesinde kullanılmıştır. Ayrıca bu çalışma; ta'dilleri tarihî, sosyolojik veya siyasi açılardan değil, hukukî ve fikhî açıdan incelemektedir.

Mevzuatın derlenmesinde birincil kaynak *Düstur*'dur. Kanûn-ı Esâsî'nin özgün halinin tespitinde *Düstur* esas kabul edilmiştir. Ta'dillerin tespitinde ise,

2 Teşkilât-ı Esâsiye Kanûnu (1924 Anayasası), *Resmî Gazete* 71 (21 Şevvâl 1342/24 Mayıs 1340), Kanun No. 491, md. 104.

Düstur'un yanında diğer ilk elden kaynaklar da kullanılmıştır. Osmanlı Devleti'nin resmî gazetesi *Takvîm-i Vekayi*, ta'dilleri yayımlamıştır. Bunun yanında Meşihat makamının resmi dergisi olan *Ceride-i İlmiyye*, yayın hayatına başlamasından sonra gerçekleşen altı ta'dile yer vermiştir. *Takvîm-i Vekayi* ve *Ceride-i İlmiyye*'nin ilgili sayıları bu çalışmada kullanılmıştır. Ayrıca bu değişikliklerin gerekçelerini içeren esbâb-ı mûcibe mazbataları ve meclis kayıtları incelenmiştir.

Takvîm-i Vekayi'nin yayım hayatı üç dönemde olmuştur. İlk dönemde 2119. sayısına kadar yayımlanmıştır. İkinci dönemde 283. sayısına kadar yayımlanmıştır. Üçüncü dönemde 4608. sayısına kadar yayımlanmıştır. Bazı sayılarının birden fazla olması sebebiyle sayı bilgisinin yanında tarih bilgisi de verilmiştir.

Kanûn-ı Esâsî'nin *Düstur*'daki özgün halinde madde numaraları harflerle ve sıra sayısı olarak belirtilmiştir. Ancak ikinci ve yedinci ta'dil dışındaki ta'dillerde, ta'dil edilen maddelerin numaraları harf olmadan sayma sayıları ile belirtilmiştir. *İlmiyye Salnâmesi*'nde de aynı şekilde yer verilmiştir. Bu çalışmada da madde numaralarında o usul tercih edilmiştir.

Çalışma başlığı ve içeriğinde “1876 Kanûn-ı Esâsîsi” ifadesi tercih edilmemiştir. Aslında “kanûn-ı esâsî” ifadesi kendi döneminde, günümüzdeki “anayasa” ifadesinin karşılıdığı manada kullanılmıştır. Bu açıdan bu kullanım isabetli görülebilir. Bununla beraber 1876 Kanûn-ı Esâsî terkibi; 1921 Anayasası, 1924 Anayasası, 1961 Anayasası, 1981 Anayasası gibi kullanımların ifadeye yansımalarıdır. Ancak Kanûn-ı Esâsî zaten bir tane olduğu için, bu çalışmada tarih ile kayıtlardan ifade edilmiştir.

“Osmanlı Anayasası” ifadesi de tercih edilmemiştir. Bu terrib, sözü edilen anayasanın Osmanlı Devleti'nin ilk ve tek yazılı anayasası olduğunu ihsas ettirse de kanun metnini bir eser olarak ele alma ve orijinal ifadeden uzaklaşmama düşüncesi sebebiyle Kanûn-ı Esâsî, bizzat ismiyle ifade edilmiştir.

Kanûn-ı Esâsî'nin tüm değişiklikleri yansıtan tam metni, Anayasa Mahkemesinin internet adresinde cumhuriyet dönemindeki anayasaların metnlerinin verildiği usul ve T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemindeki mevcut anayasa metninin verildiği usul üzere eklenmiştir.

D. Daha Önce Yapılmış Çalışmalar

Birçok anayasa hukuku ve hukuk tarihi eserinde, Kanûn-ı Esâsî'nin bazen birkaç ta'diline bazen tüm ta'dillerine atıf yapılmış ve genel değerlendirmelerde bulunulmuştur.³ Bu ta'dillerin tamamını İslam hukuku açısından ele alan bir çalışma şimdiye kadar olmamıştır.

Kanûn-ı Esâsî'nin birinci ta'dili ile ilgili olan çalışmalar bulunmaktadır:

- Yazır, Muhammed Hamdi. *Osmanlı Anayasasına Dair*. nşr. Asım Cüneyd Köksal. İstanbul: Klasik Yayınları, 2018.

Bu eserde, Kanûn-ı Esâsî'nin ilk ta'dilinde Meclis-i Mebûsan Kanûn-ı Esâsî Encümeninin hazırladığı Esbâb-ı Mûcibe Layihası yer almaktadır. Bu layihanın kaleme alınmasında Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır ve Mustafa Sabri Efendi görev almıştır. Eserde ayrıca Elmalılı Hamdi Yazır'ın fıkıh ve siyaset düşüncesine dair kendi makalelerinden görüşler yer almaktadır. Eserde yine söz konusu iki zatın hazırlanmasına iştirak ettiği Mehâkim-i Şer'iyye ve Hükâm-ı Şer' Kanunu ile ilgili Esbâb-ı Mûcibe Mazbatası yer almaktadır. Kanûn-ı Esâsî'nin ilk ta'diline yer verilmiştir. Ancak ta'dil edilen maddeler özelinde bir değerlendirme bulunmamaktadır.

- Mengüç, Yaşar Fatih. *1909 Osmanlı Kanuni Esasi Tadilleri Çerçevesinde Kanun Yapma Usulü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.

3 Bk. Ali Fuat Başgil, *Ana Hukuk (Esas Teşkilât Hukuku) Dersleri* (y.y., 1945), 100-105; Ahmet Selçuk Özçelik, *Esas Teşkilât Hukuku Dersleri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1976), 96-98; Servet Armağan, *Anayasa Hukuku Dersleri* (İstanbul, 2017), 64-65.

Kanûn-ı Esâsî ve yürürlüğe giriş süreci ile ilgili genel bilgiler verilmiştir. Kanûn-ı Esâsî'nin özgün halinde ve ilk ta'dili neticesinde düzenlenen kanun yapma usulü incelenmiştir. Bu usulün düzenlendiği 53. ve 54. maddeler, değişiklik öncesi ve sonrası bakımından detaylıca ele alınmıştır. Kanûn-ı Esâsî'nin birinci ta'dili özelinde bir çalışmadır. Diğer ta'diller ile ilgili değerlendirme bulunmamaktadır.

- Torunoğulları, Muhammed Ali. *Hükümet Sistemi Cihetinden 1909 Kanun-ı Esasî Tadilleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Hükümet sistemleri ile ilgili genel bilgiler verilmiştir. Kanûn-ı Esâsî'nin özgün halindeki hükümet yapısı ve ilk ta'dili neticesindeki hükümet yapısı ortaya konmuştur. Bu iki yapının mukayesesi yapılmıştır. Yasama ve yürütme arasındaki ilişki uygulama açısından da incelenmiştir. Bu ilişkiyi düzenleyen 35. madde detaylıca ele alınmıştır. Kanûn-ı Esâsî'nin birinci ta'dili özelinde bir çalışmadır. Diğer ta'diller ile ilgili değerlendirme bulunmamaktadır.

- Yörük, Ali Adem. *II. Meşrutiyet Döneminde Hukukçuların Meşrutiyet Algısı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.

Kanûn-ı Esâsî'nin birinci ta'dilindeki süreç ve o dönemdeki tartışmalara yer verilmiştir.

Konu ile ilgili makale çalışmaları da olmuştur:

Çalen, Mehmet Kaan. “1909 Kanun-i Esasî Tadîlâtı”. Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi 2/4 (2012), 129-140.

Ekinci, Bezar Eylem. “1876 Kanun-ı Esasî’de Yapılan 1914 Tarihli İkinci Değişiklik: Amacı, Meclis Görüşmeleri ve Fesih Yetkisi Bakımından Sonuçları”. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 36/168 (2023), 73-102.

Mevzuatları derleyen bazı eserlerde, bu ta'dil metinlerine değerlendirme olmaksızın yer verilmiştir. Ta'dil metinlerinin tamamına yer veren bazı eserler şunlardır:

a) Tanilli, Server. *Türk Anayasaları ve İlgili Mevzuat*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1980.

b) Kili, Suna. *Türk Anayasaları*. İstanbul: Tekin Yayınevi, 1982.

c) Erdem, Tarhan. *Anayasalar ve Seçim Kanunları 1876-1982*. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1982.

d) Kili, Suna - Gözübüyük, Abdurrahman Şeref. *Türk Anayasa Metinleri 1839-1980*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1985.

e) Kili, Suna - Gözübüyük, Abdurrahman Şeref. *Sened-i İttifak'tan Günümüze: Türk Anayasa Metinleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2006.

f) Gözübüyük, Abdurrahman Şeref. *Açıklamalı Türk Anayasaları: 1876, 1921, 1924, 1961, 1982 Anayasalarının Yapılışları, Özellikleri ve Yapılan Değişiklikler*. Ankara: Turhan Kitabevi, 2005.

g) Armağan, Servet. *En Son Değişikliklerle 1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve 1876, 1921, 1924, 1961 Anayasalarımızın Doğru ve Eksiksiz Metinleri*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2007.

h) Erdem, Tarhan. *Anayasalar ve Belgeler 1876-2012 (Anayasalar ve Anayasaları Değiştiren Kanunlar ile Anayasaların Fiilen Yerine Geçen Belgeler)*. İstanbul: Doğan Kitap, 2012.

ı) Atay, Cevdet. *Karşılaştırmalı Türk Anayasaları (Değişme ve Gelişme)*. Bursa: Ekin Kitabevi, ts.

BİRİNCİ BÖLÜM

KANÛN-I ESÂSÎ TA'DİLLERİ

A. Kanûn-ı Esâsî

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan kısa bir süre sonra Sultan Orhan (v. 763/1362) zamanında basit ve askerî mahiyette ilk teşkilat kurulmuş ve bu teşkilat ufak tefek ta'dillerle Sultan II. Mehmed'e (v. 886/1481) kadar devam etmiştir. Sultan II. Mehmed, *Kanunname-i Padişahî* ile Osmanlı Devleti'nin ilk büyük teşkilatını kurmuştur. *Kanunname-i Padişahî*'nin tesis ettiği teşkilat, Sultan Süleyman (v. 974/1566) zamanında yapılan bir düzenlemeyle ikmal edilmiş ve miladi 19. asra kadar devlet istikrarlı yapısına kavuşmuştur.⁴ Söz konusu teşkilatlar, *esasında ve ruhunda tam İslamîdir*.⁵

Anayasacılık rüzgârı dünyada esmeye başladığında birçok ülke bu akımdan etkilenmiştir. Miladi 18. asrın sonlarından itibaren ülkeler yazılı anayasalarını ilan etmeye başlamıştır. Miladi 19. asrın yarısından itibaren İslam ülkelerinde de yazılı anayasa noktasında arayışlar belirginleşmiştir.

Bu dönemde, İslam devletleri içerisinde kabul edilen ilk yazılı anayasa 1277/1861 senesinde, Tunus'ta yürürlüğe giren *Kanûnu'd-Devle*'dir.⁶ Osmanlı Devleti'nin eyâlet-i mümtâzesi arasında olan Tunus'taki idare tarafından ilan edilen bu anayasanın geçerliliği üç yıl kadar olmuştur. Osmanlı Devleti'nin genelini kapsamı açısından ilk yazılı anayasa olan Kanûn-ı Esâsî, Sultan II. Abdülhamid (v. 1336/1918) döneminde, 1293/1876 senesinde kabul edilmiştir. 1299/1882 senesinde Mısır'da ve 1324/1906 senesinde İran'da yazılı anayasa kabul edilmiştir.

4 Başgil, *Ana Hukuk (Esas Teşkilât Hukuku) Dersleri*, 59-60.

5 Başgil, *Ana Hukuk (Esas Teşkilât Hukuku) Dersleri*, 1/64.

6 Ayhan Ceylan, "İslam-Osmanlı Coğrafyasında İlk Modern Anayasa Olarak Kanunu'd-Devle ve Osmanlı Kanun-ı Esâsisi: Mukayeseli Bir İnceleme", *Osmanlı Döneminde Mağrib ve Batı Akdeniz Milletlerarası Kongre Tebliğleri* (İstanbul: IRCICA, 2013), 132.

Sultan II. Abdülhamid 11 Şâban 1293/31 Ağustos 1876 Perşembe günü tahta çıkmıştır. Devlet-i Aliyye'nin resmî gazetesi *Takvîm-i Vekayi*'nin bir sonraki sayısı, 17 Şâban 1293/6 Eylül 1876 tarihinde yayımlanmıştır. Bu sayıda Sultan V. Murad'ın (v. 1322/1904) münhali olduğu ve Sultan II. Abdülhamid'in (v. 1336/1918) tahta çıktığı bilgisi yayımlanmıştır.⁷ Çok geçmeden aynı gazetenin bir sonraki nüshasında memleket ve millete lazım gelen kanunların yapılması gerektiği konusunda yazılar yayımlanmıştır.⁸

Sultan II. Abdülhamid'in yayımladığı bir irade ile, anayasa ve gerekli yasaları hazırlayacak olan Meclis-i Mahsus/Heyet-i Mahsûsa adında özel bir komisyon kurulmasına karar verilmiştir. Çoğunluğu kalemiye mesleğine mensup (bürokrat) kimselerden oluşan ve yeni düzen hususunda zıt düşünen her iki kesimin de temsil edildiği otuz kişilik bu komisyon, Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkışından yaklaşık iki ay sonra kurulmuştur. Komisyon'da Ahmed Cevdet Paşa (v. 1312/1895), Namık Paşa (v. 1310/1892) ve Rüştü Paşa (v. 1299/1882) gibi kimseler bir cepheyi oluştururken Midhat Paşa (v. 1301/1884), Ziya Paşa (v. 1297/1880) ve Namık Kemal Bey (v. 1306/1888) gibi kimseler de bir cepheyi oluşturmuştur.

Yaklaşık iki aylık bir çalışmanın ardından Kanûn-ı Esâsî, Sultan II. Abdülhamid'in irade-i seniyyesi⁹ ile 7 Zilhicce 1293/12 Kanunuevvel 1292 (24 Aralık 1876) Pazar günü kabul edilmiştir.¹⁰ *Takvîm-i Vekayi*'nin bir sonraki sayısı, 16 Zilhicce 1293/2 Ocak 1877 tarihinde yayımlanmıştır.¹¹ Kanûn-ı Esâsî ve ilgili hatt-ı hümayûn, gazetenin aslında yer almamış, ayrıca basılarak gazete eki olarak verilmiştir. Gazetenin yayım tarihi esas alındığında, Kanûn-ı Esâsî 16 Zilhicce 1293/2 Ocak 1877 tarihinde yürürlüğe girmiştir. *Vakit* gazetesinde ise 8 Zilhicce 1293/25 Aralık 1876 tarihinde Kanûn-ı Esâsî'ye tam metin olarak yer verilmiştir.¹²

7 *Takvîm-i Vekayi* 1836 (17 Şâban 1293).

8 *Takvîm-i Vekayi* 1837 (23 Şâban 1293).

9 *Diüstur*, Tertip 1, 4/2-3.

10 *Diüstur*, Tertip 1, 4/20.

11 *Takvîm-i Vekayi* 1856 (16 Zilhicce 1293).

12 *Vakit*, "Sûret-i Hatt-ı Hümayûn" (08 Zilhicce 1293), 1; *Vakit*, "Kanûn-ı Esâsî" (08 Zilhicce 1293), 2.

On iki kısımdan oluşan Kanûn-ı Esâsî'nin kısımları ve madde sayıları şu şekildedir:

1) Memâlik-i Devlet-i Osmâniyye: 1 ila 7. maddeler, 7 madde.

2) Tebaa-i Devlet-i Osmaniyye'nin Hukûk-ı Umûmiyyesi: 8 ila 26. maddeler, 19 madde.

3) Vükelâ-yı Devlet: 27 ila 38. maddeler, 12 madde.

4) Memûrîn: 39 ila 41. maddeler, 3 madde.

5) Meclis-i Umûmî: 42 ila 59. maddeler, 18 madde.

6) Heyet-i Âyan: 60 ila 64. maddeler, 5 madde.

7) Heyet-i Mebûsan: 65 ila 80. maddeler, 16 madde.

8) Mehâkim: 81 ila 91. maddeler, 11 madde.

9) Dîvân-ı Âlî: 92 ila 95. maddeler, 4 madde.

10) Umûr-ı Mâliye: 96 ila 107. maddeler, 12 madde.

11) Vilâyât: 108 ila 112. maddeler, 5 madde.

12) Mevâdd-ı Şettâ: 113 ila 119. maddeler, 7 madde.

Kanûn-ı Esâsî'nin ilk hali toplamda 119 maddedir. Anayasanın başlangıç metni ve maddelerin kenar başlıkları yoktur.

Kanûn-ı Esâsî'nin yürürlüğe girmesinden sonra, 4 Rebûlevvel 1294/7 Mart 1293 (19 Mart 1877) Pazartesi günü Meclis-i Mebûsan, Sultan II. Abdülhamid'in nutk-ı iftitâhının¹³ okunması ile ilk defa toplanmıştır. Meclis bir senelik süre zarfında

13 *Meclis-i Mebusan 1293 / 1877 Zabıt Ceridesi*, 2023, 3-6.

iki dönem çalışmıştır. Ardından Sultan II. Abdülhamid'in irade-i seniyyesine binaen,¹⁴ Meclis-i Mebûsan 2 Şubat 1293/11 Safer 1295 (14 Şubat 1878) Perşembe günü tatil edilmiştir.¹⁵

Meclis yaklaşık otuz sene aradan sonra, 23 Zilkade 1326/4 Kanunuevvel 1324 (17 Aralık 1908) Perşembe günü Sultan II. Abdülhamid'in bizzat bulunması ve nutk-ı iftitâhının okunması ile açılmıştır.¹⁶ Meclis tekrar faaliyete geçtikten sonra ise dört dönem çalışmıştır.

Her sene yayımlanan *Devlet Salnâmesi*'nin 1295 senesinde yayımlanan nüshasında Meclis-i Âyan ve Meclis-i Mebûsan üyelerinin isimleri yazılmıştır.¹⁷ Sonraki senelerde yalnızca Meclis-i Âyan üyelerinin isimleri yazılmıştır.¹⁸ Anayasa sonraki senelerin salnâmelerinde yer almıştır.¹⁹ Dolayısıyla, bu süre zarfında meclisin seçilmesi/toplanması bölümü uygulanmamakla beraber Anayasa'nın diğer bölümleri uygulanmıştır, Anayasa yürürlükte kalmıştır.

Meclisin çalışma dönemlerinin tarihleri şöyledir:

1. Dönem: 4 Rebûlevvel 1294/7 Mart 1293 (19 Mart 1877) – 16 Cemâziyelâhir 1294/16 Haziran 1293 (28 Haziran 1877)

2. Dönem: 7 Zilhicce 1294/1 Kanunuevvel 1293 (13 Aralık 1877) – 11 Safer 1295/2 Şubat 1293 (14 Şubat 1878)

3. Dönem: 23 Zilkade 1326/4 Kanunuevvel 1324 (17 Aralık 1908) – 28 Muharrem 1330/5 Kanunusâni 1327 (18 Ocak 1912)

¹⁴ *Takvîm-i Vekayi* 2099 (13 Safer 1295/4 Şubat 1293).

¹⁵ *Meclis-i Mebusan 1293 / 1877 Zabıt Ceridesi*, 657-658.

¹⁶ *Meclis-i Mebûsan Zabıt Ceridesi* (4 Kanunuevvel 1324).

¹⁷ *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye*, 1295, 100-105.

¹⁸ *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye*, 1296, 43-44; *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye*, 1300, 43-44; *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye*, 1305, 133-134; *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye*, 1317, 114-115.

¹⁹ *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye*, 1305, 100-119; *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye*, 1317, 34-49.

4. Dönem: 1 Cemâziyelevvel 1330/5 Nisan 1328 (18 Nisan 1912) – 21 Şâban 1330/23 Temmuz 1328 (5 Ağustos 1912)

5. Dönem: 18 Cemâziyelâhir 1332/1 Mayıs 1330 (14 Mayıs 1914) – 17 Rebûlevvel 1337/21 Kanunuevvel 1334 (21 Aralık 1918)

6. Dönem: 20 Rebûlâhir 1338/12 Kanunusâni 1336 (12 Ocak 1920) – 27 Cemâziyelâhir 1338/18 Mart 1336 (18 Mart 1920)

TBMM tarafından yayına hazırlanan *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*'nde meclis tatilinden sonraki dört dönem yer almıştır. O tutanaklarda, 3 ila 6. dönemler, 1 ila 4. dönem olarak isimlendirilmiştir.

Kanûn-ı Esâsî, ilki 1327/1909 senesinde olmak üzere yedi defa değişikliğe uğramıştır. Değişikliklerin tamamı Sultan Reşad'ın (v. 1336/1918) döneminde olmuştur. Değişikliklerin ilki Meclis-i Mebûsanın üçüncü çalışma döneminde, diğer altı değişiklik Meclisin beşinci çalışma döneminde gerçekleşmiştir.

Kanûn-ı Esâsî, 20/4/1340 tarihli ve 491 sayılı Teşkilât-ı Esâsiye Kanûnunun²⁰ yani 1924 Anayasasının 104. maddesi ile ilga edilmiş, yürürlükten kaldırılmıştır.

B. Kanûn-ı Esâsî'nin Meşruiyeti

Müslümanların kurduğu devletlerdeki uygulama ve bu uygulamanın dayandığı devlet anlayışına göre, hakimiyetin kaynağı, Şâri; Allah Teâlâ'dır.²¹ Bu hakimiyeti kullananlar yeryüzündeki Müslümanlardır. Müslümanlar kendi işlerinin görülmesi için bu yetkiyi bir şekilde devlet başkanına devrederler.²² Devlet başkanı, dayandığı bu güçlü unsura binaen devleti yönetir.

²⁰ 1924 Anayasası.

²¹ Ahmet Selçuk Özçelik, *İslâm Âmme Hukukunun Nazarî Esasları* (İstanbul, Doçentlik Tezi, 1952), 139.

²² İbrahim Yılmaz, *İslâm Hukukunda Kamu Otoritesinin Mubahı Sınırlandırması* (Ankara: Fecr Yayınları, 2020), 313-314.

İslam devlet anlayışı, hükümet sistemlerinden herhangi birini esas almaz. Bu sebeple başkanlık sistemi, yarı başkanlık sistemi, parlamenter sistem, meclis hükümeti sistemi veya başka bir hükümet sistemi şartlar ve ihtiyaçlar itibariyle tercih edilebilir.

Hükümet sistemlerinin belirlenmesinde başlıca kriter kabul edilen ve devlette hakimiyetin dağılımı ile ilgili olan kuvvetler birliği veya kuvvetler ayrılığı, özellikle yasama ve yürütme organının sistemdeki yeri ve yürütme organının yapısı ile ilgilidir.

Bu doktrinlerden kuvvetler birliği, İslam devlet anlayışında mümkün değildir. Çünkü yasama yetkisi, devlet başkanının durumuna göre iki formda olabilir: “müçtehit devlet başkanının sınırlı yasama yetkisi”²³ veya “sınırlı yasama yetkisi”²⁴. Devlet başkanı içtihat ehliyetine sahip olsa bile, yasamanın asıl kaynağı Şari olduğu için *Kur'an ve Sünnet'te doğrudan yer alan şer'i hükümlere* müdahale edemez. Devlet başkanı içtihat ehliyetine sahip olmadığında, müçtehit devlet başkanının sınırlı yasama yetkisini kullanamaz, yalnızca sınırlı yasama yetkisini kullanır. Dolayısıyla İslam devlet anlayışında, *kısmen/sınırlı veya daraltılmış* kuvvetler birliği mümkün olabilir.

Bu şekilde bir kuvvetler birliğinin benimsendiği bir siyasi organizasyonda yürütme yetkisine sahip olan devlet başkanı, yargı yetkisine de sahiptir. Bu yetkisini İslam hukuku çerçevesinde, bizzat kullanabilir yahut kısmen veya tamamen mahkemelere devredebilir.

İslam devlet anlayışında hâkimiyetin asıl kaynağı Şâri olması bakımından,²⁵ yasama yetkisinin de asıl sahibi Şâri'dir. Hakiki anlamda Şâri Allah Teâlâ, mecazi anlamda Rasulullah'tır (sas).²⁶ Neticede Kur'an ve Sünnet yasamanın asıl kaynağıdır.

23 *Sınırlı yasama yetkisi*nden daha geniş bir yetkidir. Aşağıda mübah kısmındaki “b) bendi”ni de kapsayan sınırlı yasama yetkisidir.

24 Bu konuda bk. İbrahim Yılmaz, *İslâm Hukukunda Kamu Otoritesinin Mubahı Sınırlandırması* (Ankara: Fecr Yayınları, 2020), 337-341.

25 Ömer Nasuhî Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kamusu* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1949-1952), “Hâkim”, 1/27.

26 Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kamusu*, 1949-1952, “Şer' = Şeriat”, 1/8.

İslam hukukunda hükümler, tespit yolu açısından iki kısımdır:²⁷

1) Kur'an ve Sünnet'te doğrudan yer alan şer'i hükümler (delâleti ve sübûtu kat'î naslar)

2) Kur'an ve Sünnet'te doğrudan yer almayan; icma, kıyas veya diğer deliller vasıtası ile tespit edilen şer'i hükümler

Devlet başkanının, yazılı hukuk kuralı olarak kanuni düzenleme yapmasının²⁸ hükmü ikidir:

Mübah:

- a) Birinci kısımda yer alan hükümleri, aynen kanunlaştırma
- b) İkinci kısım ile ilgili; bir meselede bir görüş olduğunda o görüşü, birden fazla görüş olduğunda onlardan birini *seçerek* kanunlaştırma²⁹
- c) Şari'nin kendisine bıraktığı konularda kanunlaştırma (tazir cezaları belirleme, toprakların hukuki niteliğini tespit etme vb.)
- d) Serbest ve idari konularda maslahat/kamu yararı ilkesine bağlı olarak kanunlaştırma

Haram:

- a) Birinci kısımda yer alan hükümlerin aksine kanunlaştırma
- b) İkinci kısım ile ilgili mevcut hükmün/hükümlerin dışında kanunlaştırma³⁰

²⁷ Bu konuda bk. İbrahim Yılmaz, *İslâm Hukukunda Kamu Otoritesinin Mubahı Sınırlandırması* (Ankara: Fecr Yayınları, 2020), 321-322.

²⁸ Bu konuda bk. Ahmed Akgündüz, *İslâm ve Osmanlı Hukûku Külliyyatı* (İstanbul, 2011), 1/141-144; Halil Cin - Ahmed Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi* (İstanbul, 2011), 198-201; İbrahim Yılmaz, *İslâm Hukukunda Kamu Otoritesinin Mubahı Sınırlandırması* (Ankara: Fecr Yayınları, 2020), 339-340.

²⁹ Kendisi içtihad ehliyetine sahipse, içtihadını kanunlaştırma.

³⁰ Kendisi içtihad ehliyetine sahip olmadığı durumda.

Neticede devlet başkanı, bu hükümlere uygun bir şekilde, yazılı hukuk kuralı olarak kanuni düzenleme yapabilir. Şari hukuk düzeninde bilinçli boşluklar bırakmış ve dönemin şartlarına göre bu boşlukların doldurulmasını irade etmiştir. Hakkında nas olmayan konularda içtihadın meşruiyeti/vücubiyeti, bu iradenin bir göstergesidir.

Devlet başkanı şûra prensibine³¹ göre hareket etmelidir.³² Bu prensibi, bir şûra meclisi ile gerçekleştirir. Sahip olduğu sınırlı yasama yetkisini kısmen veya tamamen bu şûra meclisine devredebilir.³³ Bu durumda söz konusu yetkiye istinaden yazılı hukuk kuralı olarak kanuni düzenleme yapma ile ilgili hükümler, şûra meclisi için de geçerlidir.

Dolayısıyla İslam devlet anlayışı kuvvetler ayrılığına açıktır, şartlar ve ihtiyaçlar itibarıyla bu yaklaşım da tercih edilebilir. Önemli olan husus devletin organının/organlarının, *Kur'an ve Sünnet'te doğrudan yer alan şer'i hükümlere* ve İslam hukukun genel ilkelerine riayet ederek işlemesidir.

Hukuki pozitivizm anlayışına göre normlar hiyerarşisinin üstünde anayasa vardır. Anayasanın da üzerinde, hiyerarşinin gereği olarak anayasanın da kendisine uygun olması gereken *Temel Norm (Grand Norm)* vardır.³⁴

Tıpkı hukuki pozitivizm anlayışının bu konudaki görüşünde olduğu gibi İslam hukuk anlayışında da tüm normlar ve anayasa, en üstte bulunan *Kur'an ve Sünnet'te doğrudan yer alan şer'i hükümlere/normlara* uygun olmak zorundadır. İslam hukuk anlayışına göre kanun koyucular daima bu çerçeve ile sınırlıdır. Söz konusu hükümler, kimi hukuk alanlarında daha detaylı düzenlemeler getirirken,

31 "...Onların (yani Rab'lerine icabet eden ve namazı dosdoğru kılanların) işleri, aralarında şûra (danışma) iledir...", eş-Şûrâ 42/38; "...İş hakkında onlarla müşavere et...", Âl-i İmrân 3/159.

32 Bu konuda bk. Halil Güneç, "İslam, Şûra'nın Şeklini Zamana Bırakmıştır", *İslâmî Yönetimin Temeli: Şûra* (İstanbul: Vefa Yayıncılık, 1992), 142, 145; Ayhan Ceylan, "Bir Danışma Kurumu Olarak Divan-ı Hümayun, İslam'da Şûrâ ve Divan-ı Hümayun'un 'Şûrâ Meclisi' Niteliği", *Yeni Türkiye* 6/31 (2000), 411-412; a.mlf., "Meşrutiyete Bir Dayanak Olarak Meşveret Düşüncesi", *100. Yılında II. Meşrutiyet: Gelenek ve Değişim Ekseninde Türk Modernleşmesi Uluslararası Sempozyumu* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 2009), 52-53.

33 Bu konuda bk. İbrahim Yılmaz, *İslâm Hukukunda Kamu Otoritesinin Mubahı Sınırlandırması* (Ankara: Fecr Yayınları, 2020), 322-323.

34 Ender Ethem Atay, *Hukuk Başlangıcı* (Ankara: Gazi Kitabevi, 2013), 57.

birçok hukuk alanında da genel çerçeveyi belirleyen düzenleme ve ilkeler öngörmüştür. Bu şekilde ilkelerin belirlenmesi ile bırakılması, hukuku hareketli ve gelişmeye açık bir yapıya kavuşturmuştur.

Devlet şekilleri monarşi ve cumhuriyet olmak üzere ikiye ayrılır. Monarşi de kendi içerisinde mutlak monarşi ve meşruti monarşi (anayasal monarşi) olarak ikiye ayrılır. Monarşinin karakteristik özelliği devlet başkanının irsi olarak belirlenmesidir.³⁵ Cumhuriyette ise devlet başkanı veraset dışında herhangi başka bir usulle belirlenir. Mutlak monarşide devlet başkanının yetkilerini sınırlayan anayasal güvenceler söz konusu değildir. Bir devlette şekli olarak yazılı anayasa bulunsada içerik olarak anayasada birtakım anayasal güvenceler bulunmuyorsa, bu devletin şekli, mutlak monarşidir.³⁶ Bir devlette yazılı anayasa bulunmasa, bununla beraber devlet başkanı birtakım anayasal güvenceler ile sınırlı olsa, bu devletin şekli meşruti monarşidir, bu devlet yazılı olmayan anayasaya sahiptir.

İslam devlet anlayışında mutlak monarşi söz konusu değildir. Çünkü devlet başkanı İslam şeriatıyla ve Müslümanların şeriata uygun ileri süreceği şartlarla sınırlanmıştır. Dolayısıyla devlet başkanının sahip olduğu iktidar mutlak değil, sınırlı bir iktidardır. İslam devlet anlayışına uygun olan bir devlet, eğer bir hanedana aitse devlet şekli meşruti monarşi, eğer bir hanedana ait değilse devlet şekli cumhuriyettir.

Mülkün asıl sahibi Allah Teâlâ olmakla birlikte, Osmanlı Devleti'nin, ümmet adına vekaleten ve velayeten Osmanogulları Hanedanı'na ait olması sebebiyle, devlet şekli meşruti monarşidir.³⁷ Kuruluşundan itibaren yazılı olmayan anayasaya sahip olan Osmanlı Devleti, Kanûn-ı Esâsî'nin yürürlüğe girmesiyle bu seviyesini, yazılı anayasa seviyesine terfi ettirmiştir.

35 Abdurrahman Eren, *Anayasa Hukuku Ders Notları* (İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2018), 167.

36 Eren, *Anayasa Hukuku Ders Notları*, 166.

37 Bu konuda bk. Esad Efendi, *Hükümet-i Meşrûta* (İstanbul, 1293/1876), 3; Halil Cin - Ahmed Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi* (İstanbul, 2011), 191; Ender Ethem Atay, *Hukuk Başlangıcı* (Ankara: Gazi Kitabevi, 2013), 144.

Osmanlıca ilk siyaset-i şer'iyye kitabı *Hükümet-i Meşrûta*'dır. Bu eserin yazarı Esad Efendi (v. 1317/1899) söz konusu eserinde, "Bizim hükümetimiz³⁸ nasıl hükümettir?" sorusuna şöyle cevap vermiştir:

"Bizim hükümetimiz esasen şeriatla mukayyed olduğundan hükümet-i İslâmiyye'dir. Binaenaleyh hükümet-i meşrûtadır. Lâkin, bir vakitten beri ahkâm-ı şer'iyyeye lâıykıyla riâyet olunmadığından hükümet-i mutlaka yolu tutulmuştur. Bizde esasen pâdişâhların vezâîfî bile şeriatla mahduttur. Yani, kavâid-i şer'iyyedendir ki, pâdişâhın tasarrufat-ı umûmiyyede ef'al ve harekâtı menfaat-i âmmeyi istilzâm ile mukayyedir. Mesela, bir adam mûcib-i diyet olur sûretde birini katletse maktulün veresi olmasa hakk-ı velâyet pâdişâhındır. Lâkin, pâdişâh bu maktulün diyetini kâtile bağışlayamaz. Yani kâtili diyetten affedemez. Zira, o diyet beytûlmâle aittir. Pâdişâh onu affeder ise beytûlmâle zarar terettüb eder. Pâdişâhın tasarrufat-ı umûmiyyesi ise menfaatle mukayyed olduğundan, affeder ise bu şartın hilâfına hareket elmiş olur."³⁹

Çeşitli kitaplarda *kanun ve şer'* kavramıyla ifade edilen, devletin bir kanun ve/veya kanunların kendisine dayandığı bir anayasa yapmasının meşru olup olmadığı hususunda tartışmalar yer almıştır.⁴⁰

Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî (v. 1270/1854), *Rûhu'l-me'ânî* isimli tefsirinde Mücadele sûresi beşinci ayet-i kerimenin açıklamasında bir talebesinin kendisinden aktardığı bir zeylde bu hususa şöyle değinmektedir: "Görüş/yetki sahibi olan ehlü'l-hal ve'l-akdin, devlet düzeninin iyi bir hale kavuşması ile özel ve kamu hukukuna dair işlerin düzelmesi yönünde ittifakı olması durumunda kanuni düzenlemelerin yapılmasında bir sakınca yoktur. Mesela Şâri'nin belirli bir düzenleme getirmeyip işi devlet başkanının içtiihadına/re'yine havale/tefviz ettiği suç ve kabahatler hakkında

38 Hükümet ifadesiyle devlet şekli kastedilmektedir. O dönemde hükümet şekli ifadesi devlet şekli anlamında kullanılmıştır. Nitekim cumhuriyet ilan edildikten sonra 1921 Anayasası'nın 1. maddesi şu şekilde değiştirilmiştir: "Türkiye Devletinin şekli-i hükûmeti Cumhuriyet'tir." 1982 Anayasası'nın "Devletin şekli" kenar başlıklı 1. maddesi ise şu şekildedir: "Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir."

39 Esad Efendi, *Hükümet-i Meşrûta*, 3.

40 Akgündüz, *İslâm ve Osmanlı Hukûku Külliyyatı*, 1/148; Ahmed Akgündüz - Said Öztürk, *Bilinmeyen Osmanlı* (İstanbul, 1999), 271.

ceza ve güvenlik tedbirleri düzeylerinin belirlenmesi, bu kanuni düzenlemelerdendir. Bu düzenlemelerin yapılması, hiçbir hususta Allah Teâlâ ve Rasülü'ne (sas) muhalefette bulunmak değildir. Bilakis bunda suçların önünün alınması sebebiyle Allah Teâlâ'nın hakkını tam bir şekilde yerine getirme vardır. Allah Teâlâ'nın hakkını tam bir şekilde yerine getirme, Şâri (sas) açısından mühim bir iştir. *Tuhfetü'l-muhtâc* isimli eserde yer alan, mağdur affettiğinde tazir cezasını uygulama hakkının devlet başkanında olması bunu göstermektedir. Çünkü af ile düşen şey kul hakkıdır. Devlet başkanının cezayı uygulamasıyla yerine getirmiş olduğu şey ise maslahat/kamu yararı sebebiyle Allah hakkıdır. İmam Ebû Yusuf'un (v. 182/798) *Kitâbü'l-Harâc*'ında da bu hususa işaret vardır.⁴¹ Ancak şeriatın tespit ettiği hükümlerle çatışma ve dosdoğru yoldan sapma sebebiyle, bunun ötesinde olan kanun ayırıcıdır. Nitekim bu aykırılık durumu irfan sahibi, sağduyulu kimseye gizli kalmaz."⁴²

Bazı yazarlar, İslam hukuku çerçevesinde hazırlanmış ve devlet başkanı tarafından irade-i seniyye ile onaylanmış bir kanunun, mezhep içinde tercih edilen görüşlerin önüne geçtiğini kabul etmektedirler. Örneğin Abdüsettâr Efendi (v. 1304/1887) *Mecelle* için şu ifadeleri kullanmaktadır: *Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye*'yi terki ve teşkil eden on altı kitaptan her birinin bâlâsı "Mucebince amel oluna." hatt-ı hümayûnu ile müveşşah bulunmakla *Mecelle-i mezkûre*, bi'l-cümle mehâfil ve mehâkim-i Devlet-i Aliyye'de düstûru'l-ameldir.⁴³

İslam devlet anlayışının uygulamaya yansıdığı bir organizasyon olan Osmanlı Devleti'ndeki hükümler şer'î ve örfî olarak ikiye ayrılmıştır. Şer'î hükümler yukarıda mübah ayrımındaki (a) ve (b) bendlerini, örfî hükümler ise (c) ve (d) bendlerini ifade etmektedir. Buna göre örfî hükümler geçerliliğini şer'î hükümlere uygun olmakla kazanmıştır.⁴⁴

41 Ebû Yûsuf, *el-Harâc*, thk. Tâhâ Abdurraûf Sa'd, Sa'd Hasan Muhammed (Mektebetü'l-Ezheriyye lit-Turâs, ts.), 165.

42 Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî* (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1431/2010), 26/500-503.

43 Abdüsettâr Efendi, *Medhal-i Fıkh* (İstanbul, 1299), 31.

44 Cin - Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, 198-199.

Devlet başkanı vefat ettiğinde veya bir sebeple görevden ayrıldığında, kendisinin yayımladığı kanunlar hükümden düşerdi. Devletin başına geçen her devlet başkanı, önceki devlet başkanının yayımladığı kanunlardan irade ettiklerini yayımlardı.⁴⁵ Ayrıca ek olarak başka kanunlar da yayımlayabilirdi. Hukuki nitelik olarak bir kanun olan yazılı anayasa, Osmanlı Devleti için bir bakıma, değişen padişahlar karşısında değişmeyen birtakım kuralları saptamak olmuştur.

Anayasanın yürürlüğe girmesinden önceki dönemde, *Gülhane Hatt-ı Hümayûnu*'nda Sultan Abdülmecid'in (v. 1277/1861), yeni şer'î kanunların konulacağını ve bu kanunların ebedî mer'î olacağını ifade etmesi, devletin o zamandan itibaren, padişahların değişmesiyle değişmeyen bir kanun külliyyatının oluşması yönündeki iradesini göstermektedir. *Tanzimat Fermanı* olarak da isimlendirilen bu fermanla birlikte ülkede adlî, malî ve idarî sahalarda birçok kanun yapılmıştır.⁴⁶ II. Abdülhamid de Kanûn-ı Esâsî ile birlikte yayımladığı hatt-ı hümayûnda, Kanûn-ı Esâsî'nin, bu fermanın hayırlı bir neticesi olduğunu ifade etmiştir.⁴⁷

Kanûn-ı Esâsî'nin meşruiyeti konusunda usul açısından bir tartışma yoktur. Meşru halife tarafından irade-i seniyye ile onaylanmıştır. Asıl incelenmesi gereken husus esas açısından olmalıdır. Yani içerik bakımından devlet başkanının yetki sahası içerisinde hareket edip etmediği incelenmelidir. Ömer Ziyâeddin Dağıstânî'nin (v. 1340/1921) *Mir'ât-ı Kanûn-ı Esâsî*, Dergüzînîzâde Hasan Rıza'nın (v. 1326/1909'dan sonra) *Şerh-i Siyâsî - Şerh-i Kanûn-ı Esâsî*, Mehmed Memduh'un (v. 1326/1909'dan sonra) *Hukûk-ı Esâsiyye ve Şerh-i Kanûn-ı Esâsî-yi Osmânî*, Kulcalı Abdülaziz'in (v. 1326/1909'dan sonra) *Kur'ân-ı Kerîm ve Kanûn-ı Esâsî*, Ahmed Fâiz Berzencî'nin (v. 1326/1909'dan sonra) *el-Hablü'l-metîn fî tatbîki'l-Kanûn-ı Esâsî maa's-Şer'i'l-mübîn* gibi birçok eserde bu husus ele alınmıştır.⁴⁸ Bu eserlerde ulaşılan neticeye göre Kanûn-ı Esâsî esas açısından da meşrudur, devlet başkanı yetki sahasında hareket etmiştir.

45 Bu konuda bk. Mehmet Âkif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi* (İstanbul: Beta Yayıncılık, 2019), 67-68.

46 Başgil, *Ana Hukuk (Esas Teşkilât Hukuku) Dersleri*, 1/69.

47 *Düstur*, Tertip 1, 4/2.

48 Necmettin Azak, *Kânûn-ı Esâsî Şerh ve Kaynakları* (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2022).

Ayrıca anayasa yapıldıktan sonra dönemin Hâriciye Nâzırı Saffet Mehmed Esad Paşa (v. 1301/1883) bunu bütün elçiliklere şöyle bildirmiştir: “Kanûn-ı Esâsî hiçbir surette dış baskının eseri değildir, yerli ve geleneklerimize uygun bir kanundur. Bunu bulduğunuz memleketlere böyle bildiriniz.”⁴⁹ Bu ifadede de belirtildiği gibi Kanûn-ı Esâsî’de birçok yerli unsurun var olduğu görülmektedir.

Kanûn-ı Esâsî’nin bazı maddeleri, hem devletin hem de Anayasanın İslam hukuku yönünü göstermektedir. Örneğin 3. maddeye göre Saltanat’ın hilâfet-i kübrâ-yı İslâmiyye’yi hâiz olduğu, 4. maddeye göre Padişahın hasbe’l-hilâfe dîn-i İslâm’ın hâmisi olduğu, 11. maddeye göre Osmanlı Devleti’nin dininin İslam dini olduğu; sonrasında ta’dillerle eklenen hükümlerden, 3. maddeye göre Padişahın tahta geçtiğinde, meclisin ilk ictimâında Şer’-i Şerîf ve Kanûn-ı Esâsî ahkâmına riâyet edeceğine yemin etmesi, 7. maddeye göre ahkâm-ı şer’iyye ve kanûniyyenin muhafaza ve icrasının Padişahın görev ve yetkilerinden olduğu, 118. maddeye göre kanunların düzenlenmesinde İslam hukukunun esas alınması gibi hususlar buna açıkça temas etmektedir.

C. Kanûn-ı Esâsî’nin Anayasal Niteliği

Hukuk kurallarının maddi kriter ve şekli kriter olmak üzere iki yönü vardır. Bir hukuk kuralının hukuki geçerliliği bu iki kritere sahip olmasına bağlıdır. Bir hukuk kuralının hukuki geçerliliğinde maddi kriterin sağlanması için hukuk kuralı genel, objektif, kişilik dışı, soyut, öngörülebilir, ulaşılabilir ve açık olmalıdır. Bir hukuk kuralının hukuki geçerliliğinde şekli kriterin sağlanması için ise hukuk kuralı yetkili merci tarafından, usûlüne uygun olarak kabul edilmelidir.⁵⁰

Anayasa kuralları da hukuk kuralları olduğu için bu geçerlilik kriterlerinin anayasalara da uygulanması mümkündür. Ancak anayasalar maddi kriter açısından ele alındığında birbirinden farklı sonuçlara ulaşabilmektedir. Bunun sebebi anayasaların, temel konuların dışında farklı muhtevalara sahip olması ve her bir

49 Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)* (İstanbul: AFA Yayınları, 1996), 128.

50 Eren, *Anayasa Hukuku Ders Notları*, 3.

anayasa anlayışının, bir metni anayasa olarak görmesinde aradığı unsurların farklılaşması ile ilgilidir. Dolayısıyla halihazırda yazılı anayasanın var olduğu bir sistemde, anayasa kurallarının geçerliliği sadece şekli kriterine göre belirlenir.⁵¹

Bir anayasanın hukuki geçerliliğinde şekli kriterin sağlanması için anayasa, anayasa yapma yetkisine sahip merci tarafından, anayasa yapma iradesine bağlı olarak kabul edilmelidir.⁵² Kanûn-ı Esâsî yazılı bir anayasanın olmadığı bir devlette, yasama yetkisine sahip padişahın anayasa yapma yönündeki irade-i seniyyesi ile kabul edilmiştir. Dolayısıyla Kanûn-ı Esâsî anayasa geçerliliği bakımından şekli kriteri karşılamaktadır.

Her bir anayasa anlayışının maddi şartları bir kenara konulduğunda, anayasaların maddi kriteri, anayasa metninin bazı temel konuları içermesidir. Bu konular devlette egemenlik yetkisinin sahibi, egemenlik yetkisini kullanacak organlar, bu organların görev, yetki ve aralarındaki ilişkileri ile devlet karşısında vatandaşların hak ve hürriyetleridir.⁵³

Kanûn-ı Esâsî’de *Memâlik-i Devlet-i Osmâniyye*, *Tebaa-i Devlet-i Osmaniyye’nin Hukûk-ı Umûmiyyesi*, *Vûkelâ-yı Devlet*, *Meclis-i Umûmî*, *Mehâkim* gibi bölüm başlıkları altındaki maddelerde bu temel konulara yer verilmiştir. Dolayısıyla Kanûn-ı Esâsî anayasa geçerliliği bakımından maddi kriteri de karşılamaktadır.

Kanûn-ı Esâsî hem maddi hem de şekli anlamda anayasadır. Anayasalar hukuki nitelik olarak kanundur. Dolayısıyla Kanûn-ı Esâsî de diğer kanunların üstünde ve onların kendisine bağlı olduğu bir kanundur.

51 Eren, *Anayasa Hukuku Ders Notları*, 4.

52 Eren, *Anayasa Hukuku Ders Notları*, 4; Yavuz Atar, *Türk Anayasa Hukuku* (Konya: Mimoza Yayınları, 2015), 4; Hasan Tunç vd., *Türk Anayasa Hukuku* (Ankara: Adalet Yayınevi, 2014), 4.

53 Eren, *Anayasa Hukuku Ders Notları*, 4; Atar, *Türk Anayasa Hukuku*, 4; Tunç vd., *Türk Anayasa Hukuku*, 4.

D. Kanûn-ı Esâsî Ta'dil Usûlü

Bütün ta'diller, Kanûn-ı Esâsî'nin Mevâdd-ı Şettâ başlığı altındaki 116. maddeye göre yapılmıştır. Bu madde Kanûn-ı Esâsî'nin yayımından itibaren yürürlükten kalkıncaya kadar aynı şekilde yer almış, hiç değişikliğe uğramamıştır:

“**Madde 116** - Kanûn-ı Esâsî'nin mevâdd-ı mündericesinden bazılarının icâb-ı hâl ve vakte göre tağyîr ve ta'diline lüzûm-ı sahîh ve kat'î görüldüğü hâlde zikr-i âtî şerâit ile ta'dili caiz olabilir. Şöyle ki, ya Heyet-i Vükelâ veya Heyet-i Âyan veya Heyet-i Mebûsan tarafından işbu ta'dile dair bir teklif vukû bulduğu hâlde evvelâ Meclis-i Mebûsanda âzâ-yı mürettebenin sülûsân-ı ekseriyetiyle kabul olunur ve kabul Meclis-i Âyanın kezaik sülûsân-ı ekseriyetiyle tasdik edildikten sonra irâde-i seniyye dahi o merkezde sudûr ederse ta'dilât-ı meşrûha düstûru'l-amel olur ve Kanûn-ı Esâsî'nin ta'dili teklif olunan bir maddesi ber-veche meşrûh müzâkerât-ı lâzimesinin icrasıyla irâde-i seniyyesinin sudûruna kadar hüküm ve kuvvetini kaybetmeksizin mer'ıyyü'l-icrâ tutulur.”⁵⁴

Maddede, Kanûn-ı Esâsî maddelerinin, durum ve zamanın gereklerine göre değiştirilmesine gerçek ve kesin bir lüzum olduğunda ta'dilin mümkün olduğu ifade edilmiştir. Maddeye göre söz konusu ta'dile yönelik teklif yetkisi üç mercidedir. Bunlar Heyet-i Vükelâ, Heyet-i Âyan ve Heyet-i Mebûsandır. Bu üç merciden herhangi birinden bir teklif gündeme geldiğinde, teklifinin yürürlüğe girmesi için belirli aşamalar vardır. Kanûn-ı Esâsî'nin yedi ta'dilinin sadece ilkinde Heyet-i Mebûsan tarafından teklif yapılmıştır. Diğer ta'dillerin tamamında teklif, Heyet-i Vükelâdan gelmiştir.

Ta'dil teklifi teamül gereği Meclis-i Mebûsan Riyaseti tarafından şayan-ı kabul olup olmadığını tetkik için Layiha Encümenine gönderilir. Değerlendirmeye alınmaya müsait olduğu belirtilirse teklif genel kurulda okunur ve milletvekillerinin tartışmasına açılır. Ardından genel kurul teklifin değerlendirmeye alınmaya müsait olduğu yönünde Meclis-i Mebûsanın üye tamsayının en az üçte ikisi ile görüş

⁵⁴ *Düstur*, Tertip 1, 4/19.

belirtirse, ta'dil teklifi anayasa değişikliği için oluşturulmuş/oluşturulacak olan Kanûn-ı Esâsî Encümenine sevk edilir. Bu encümen teklif üzerinde çalışır. Çalışmalarını tamamladıktan sonra genel kanaatini ve varsa müdahale edilmesi gereken noktaları bir mazbata olarak genel kurula takdim eder.

Teklif bu mazbata eşliğinde tekrar tartışmaya açılır. Bunun üzerine milletvekillerin fikirleri alınır, takrirleri okunur. Her bir maddenin müstakil müzakeresinin sonunda, Başkanın suali üzerine maddenin müzakeresinin yeterli olduğu yönünde genel kurul kanaat belirtirse, o madde oylamaya sunulur. Madde metninin nihai şekli Meclis-i Mebûsanın üye tamsayının en az üçte ikisi ile kabul edilmesi gerekir. Bu her bir madde üzerinde cereyan eder.

Nihayetinde ta'dil teklifi bütün olarak oylamaya sunulur. Bu oylamada da Meclis-i Mebûsanın üye tamsayının en az üçte ikisi aranır. Genel kurul bu nitelikli çoğunlukla ta'dil teklifini kabul ederse, teklif Meclis-i Âyana gönderilir.

Meclis-i Âyan da Meclis-i Mebûsanca kabul edilmiş bu ta'dil teklifini kendi bünyesinde bulunan Kanûn-ı Esâsî Encümenine sevk eder. Encümen çalışmalarını tamamladıktan sonra mazbata eşliğinde genel kurula takdim yapar. Bunun üzerine teklif milletvekillerin tartışmasına açılır.

Müzakere sona erdikten sonra aynı şekilde ta'dil teklifi Meclis-i Âyanın üye tamsayının en az üçte ikisi ile kabul edilmesi (tasdik edilmesi) gerekir. Ardından Meclis-i Umûmî tarafından kabul edilmiş bu ta'dil teklifi Padişah'ın onayına arz edilir.

Nihayetinde irade-i seniyye ta'dilin gerçekleşmesi yönünde sudur ederse bu ta'dil teklifi yürürlüğe girer. Bir madde hakkında ta'dil teklif edildiğinde, teklif kabul edilip yürürlüğe girene kadar, ta'dil edilmesi teklif edilen madde yürürlükte kalmaya devam eder.

E. Kanûn-ı Esâsî Ta'dilleri

1. 7 Zilhicce 1293 tarihli Kanûn-ı Esâsî'nin Bazı Mevâddı Muaddelesine Dair Kanûn

Bu ta'dil⁵⁵ 5 Şâban 1327/8 Ağustos 1325 (22 Ağustos 1909) tarihinde yapılmıştır. İlk ve en kapsamlı ta'dildir. Kanûn-ı Esâsî'nin 3, 6, 7, 10, 12, 27, 28, 29, 30, 35, 36, 38, 43, 44, 53, 54, 76, 77, 80, 113 ve 118. maddeleri olmak üzere yirmi bir maddesi değiştirilmiştir. 119. maddesi yani son maddesi kaldırılmıştır. Ayrıca üç yeni madde ilâve edilmiştir. Eklenen üç madde 119. maddeden başlayarak yerleştirilmiştir. Böylece 119. madde sırasında iki farklı madde varlık kazanmıştır. Yani ilga edilen maddenin yerine farklı içerikte başka bir madde eklenmiştir. Bu eklenen madde, bu çalışmada Madde 119/A olarak ifade edilmiştir. Neticede Kanûn-ı Esâsî, bu değişiklikle 121 madde olmuştur.

Bu eklenen son üç madde öncesinde şöyle bir ifade yer almıştır: "... Kanûn-ı Esâsî'nin tetkikat ve ta'dilatı ikmal olundukta fasl-ı mahsûslarına nakl ve derc olunmak üzere kabul edilmiş mevâdd-ı selâse ...".⁵⁶ Her ne kadar böyle ifade edilse de hicrî 1336, Rumî 1333/34 senesine ait olan 68. ve Osmanlı Devleti döneminde yayımlanan son *Devlet Salnâmesi*'nde dahi bu maddeler Kanûn-ı Esâsî'nin son üç maddesi olarak yer almıştır.⁵⁷

Meclis-i Mebûsanın üçüncü çalışma dönemindeki 9. birleşimde üç mebus tarafından ayrı ayrı dilekçelerle Kanûn-ı Esâsî'nin ta'diline dair bir takrir verilmiştir.⁵⁸ Bu takririn görüşülmek üzere sonraki günün gündemine alınması kararlaştırılmıştır. 10. birleşimde üç mebustan biri olan İstanbul Mebusu Ferâcî Bey'in (v. 1337/1918) layihası⁵⁹ okunmuş ve layihaların uzunluğu sebebiyle diğer iki dilekçe okunmadan, ta'dil teklifinin değerlendirmeye alınmaya müsait olup olmadığı

55 7 Zilhicce 1293 tarihli Kanûn-ı Esâsî'nin Bazı Mevâddı Muaddelesine Dair Kanûn (Ta'dil 1), *Takvîm-i Vekâyî* 321 (19 Şâban 1327/22 Ağustos 1325); *Düstur*, Tertip 2, 1/638-644.

56 *Düstur*, Tertip 2, 1/643.

57 *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye*, 1333-1334, 47.

58 *Meclis-i Mebûsan Zabıt Cerîdesi* (29 Kanunuevvel 1324).

59 *Türk Parlamento Tarihi* (Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, 1997), 1/412.

oylanmış ve ta'dil teklifinin değerlendirmeye alınması yönünde karar çıkmıştır.⁶⁰ Diğer iki dilekçe de ilk dilekçeye dahil edilerek dilekçelerin, ta'dil işi için teşekkül ettirilecek encümene sevk edilmesine karar verilmiştir.

20 Nisan 1325 (3 Mayıs 1909) tarihinde Kanûn-ı Esâsî Encümeni, tamamladığı çalışmasını mazbata⁶¹ halinde genel kurula sunmuştur.⁶² Her bir madde tek tek oylamaya sunulmuş ve nihayetinde ta'dil teklifinin tamamı oylanmıştır. 16 Haziran 1325 tarihli 103. birleşimde ta'dil teklifi kabul edilmiş ve Meclis-i Âyana gönderilmiştir.

Meclis-i Âyanın birinci içtima senesinde müzakereler gizli yapılmıştır ve zabıt tutulmamıştır.⁶³ Ancak Meclis-i Mebûsan zabıtlarından anlaşıldığı üzere Meclis-i Âyan, teklifi değişikliklerle Meclis-i Mebûsana geri göndermiştir. Meclis-i Mebûsan, Meclis-i Âyan'ın değişikliklerini dikkate almış ve ona uygun bir şekilde teklifi kabul edip Meclis-i Âyana göndermiştir.⁶⁴ Neticede teklif, Meclis-i Âyan tarafından 6 Ağustos 1325 tarihinde kabul edilmiştir. Meclis-i Âyanın kararı ta'dilin yayımlandığı *Takvîm-i Vekayi* sayısında yer almaktadır. 8 Ağustos 1325 tarihinde irade-i seniyye ta'dilin gerçekleşmesi yönünde sudur etmiş ve ta'dil 22 Ağustos 1325 tarihli *Takvîm-i Vekayi*'de yayımlanmıştır.⁶⁵

Türkiye Büyük Millet Meclisinin internet adresinde bu ta'dil için yer alan 8 Ağustos 1909 tarihi ve bu ta'dilin 5 Şâban 1327 tarihli *Takvîm-i Vekayi* ile yayımlandığı bilgisi hatalıdır.⁶⁶ Tarhan Erdem'in (v. 1443/2022) *Anayasalar ve Belgeler* eserinde⁶⁷ miladi tarih, hicri tarih için de verilmiştir; hicri tarih için verilen 22 Ağustos 1909 tarihi hatalıdır. TBMM'nin internet adresindeki ta'dil metni, bu

60 *Meclis-i Mebûsan Zabıt Cerîdesi* (30 Kanunuevvel 1324).

61 *Türk Parlamento Tarihi*, 1/413-454; Muhammed Hamdi Yazır, *Osmanlı Anayasasına Dair*, nşr. Asım Cüneyd Köksal (İstanbul: Klasik Yayınları, 2018), 87-140.

62 *Meclis-i Mebûsan Zabıt Cerîdesi* (20 Nisan 1325).

63 *Düstur*, Tertip 2, 1/639.

64 *Meclis-i Mebûsan Zabıt Cerîdesi* (30 Temmuz 1325).

65 *Takvîm-i Vekayi* 321 (19 Şâban 1327/22 Ağustos 1325).

66 Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), "1876 Kanun-ı Esasi Metin ve Değişiklik Bilgileri" (Erişim 25 Kasım 2023).

67 Tarhan Erdem, *Anayasalar ve Belgeler 1876-2012 (Anayasalar ve Anayasaları Değiştiren Kanunlar ile Anayasaların Fiilen Yerine Geçen Belgeler)* (İstanbul: Doğan Kitap, 2012), 49.

eserden alınmıştır ve aynı hata orada da mevcuttur.⁶⁸ Server Tanilli'nin (v. 1433/2011) *Anayasalar ve Siyasal Belgeler* ile *Türk Anayasaları ve İlgili Mevzuat* eserlerinde Rumi tarih hatalı olarak 3 Ağustos 1325 şeklinde yer almıştır.⁶⁹

Sadece bu ta'dilde, *Takvîm-i Vekayi*'de Kanun'un başlığı orijinal hali ile verilmemiştir. *Kanûn-ı Esâsî'nin Mevâdd-ı Muaddelesi Sûreti* başlığı kullanılmıştır.⁷⁰ Ancak bu çalışmada *Takvîm-i Vekayi*'ye atıfta Kanun'un asıl ismi kullanılmıştır.

2. Kanûn-ı Esâsî'nin 5 Şâban 1327 tarihli 7, 35 ve 43 üncü Mevâdd-ı Muaddelesini Muaddil Kanûn

Bu ta'dil⁷¹ 2 Recep 1332/15 Mayıs 1330 (28 Mayıs 1914) tarihinde yapılmıştır. Kanûn-ı Esâsî'nin 7, 35 ve 43. maddeleri olmak üzere üç maddesi değiştirilmiştir. 73. maddesi kaldırılmıştır.

5 Mayıs 1328 tarihli 6. birleşimde Heyet-i Vükelâ tarafından ta'dil teklifi yapılmıştır. Meclis-i Mebûsan teklifi Kanûn-ı Esâsî Encümenine sevk etmiştir.

Her bir madde tek tek oylamaya sunulmuş ve nihayetinde ta'dil teklifinin tamamı oylanmıştır. 9 Haziran 1328 tarihli 18. birleşimde 7. maddenin ta'dili 220 milletvekilinin katılımı ile, 15 reye karşı 205 rey ile kabul edilmiştir. 11 Haziran 1328 tarihli 19. birleşimde ise 214 milletvekilinin katılımı ile, 35. maddenin ta'dili 15 reye karşı 199 rey ile, 43. maddenin ta'dili 2 reye karşı 212 rey ile kabul edilmiştir. Aynı birleşimde ta'dilin tamamı 10 reye karşı 204 rey ile kabul edilmiş ve Meclis-i Âyana gönderilmiştir.⁷²

68 Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), “7 Zilhicce Tarihli Kanun-ı Esâsî'nin Bazı Mevadd-ı Muaddelesine Dair Kanun” (Erişim 24 Haziran 2024).

69 Server Tanilli, *Anayasalar ve Siyasal Belgeler* (İstanbul: Cem Yayınevi, 1976), 46; Server Tanilli, *Türk Anayasaları ve İlgili Mevzuat* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1980), 20.

70 *Takvîm-i Vekayi* 321 (22 Ağustos 1325).

71 Kanûn-ı Esâsî'nin 5 Şâban 1327 tarihli 7, 35 ve 43 üncü Mevâdd-ı Muaddelesini Muaddil Kanûn (Ta'dil 2), *Takvîm-i Vekayi* 1837 (10 Recep 1332/22 Mayıs 1330); *Düstur*, Tertip 2, 6/749.

72 *Meclis-i Mebûsan Zabıt Ceridesi* (11 Haziran 1328).

Heyet-i Vükelânın istifası ve Arnavutluk'ta çıkan olaylar sebebiyle, Meclis-i Âyan teklifi çok sonra görüşebilmiştir. 12 Mayıs 1330 tarihli 3. birleşimde⁷³ 50 milletvekilinin katıldığı oylamada, ta'dil teklifi 1 geçersiz, 1 çekimser, 48 oyla herhangi bir değişiklik yapılmadan kabul edilmiştir.⁷⁴

15 Mayıs 1330 tarihinde irade-i seniyye ta'dilin gerçekleşmesi yönünde sudur etmiş ve ta'dil 22 Mayıs 1330 tarihli *Takvîm-i Vekayi*'de yayımlanmıştır.⁷⁵

Meşihat makamının o dönem aylık olan resmî dergisi *Cerîde-i İlmiyye*'de, ta'dil tarihinden sonraki ay olan Şâban ayı sayısında ta'dil yayımlanmamış ancak Ramazan ayı sayısında yayımlanmıştır.⁷⁶

TBMM'nin internet adresinde⁷⁷ bu ta'dilin 2 Recep 1327 tarihli *Takvîm-i Vekayi* ile yayımlandığı bilgisi hatalıdır. Tarhan Erdem'in *Anayasalar ve Belgeler* eserinde⁷⁸ Rumi tarih için verilen 14 Mayıs 1330 tarihi hatalıdır. TBMM'nin internet adresindeki ta'dil metni, bu eserden alınmıştır ve aynı hata orada da mevcuttur.⁷⁹

Suna Kili (v. 1436/2015) ve Şeref Gözübüyük'ün (v. 1427/2006) *Türk Anayasa Metinleri* isimli eserinin iki baskısında da hicri tarih, hatalı olarak 3 Recep olarak yer almaktadır.⁸⁰

73 *Meclis-i Âyan Zabıt Cerîdesi* (12 Mayıs 1330).

74 Meclis-i Âyanın üye tamsayısı 60'tır.

75 *Takvîm-i Vekayi* 1837 (10 Recep 1332/22 Mayıs 1330).

76 “Kavânîn ve Nizâmât”, *Cerîde-i İlmiyye* 1/3 (Ramazan 1332), 101-102.

77 TBMM, “1876 Kanun-ı Esasi Metin ve Değişiklik Bilgileri”.

78 Erdem, *Anayasalar ve Belgeler 1876-2012 (Anayasalar ve Anayasaları Değiştiren Kanunlar ile Anayasaların Fiilen Yerine Geçen Belgeler)*, 55.

79 Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), “Kanun-ı Esasî'nin 5 Şaban 1327 Tarihli 7, 35 ve 43'üncü Mevadd-ı Muaddesini Muaddil Kanun” (Erişim 25 Haziran 2024).

80 Suna Kili - Abdurrahman Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri 1839-1980* (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1985), 81; Suna Kili - Abdurrahman Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri “Senedi İttifaktan Günümüze”* (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1985), 79.

3. 7 Zilhicce 1293 tarihli Kanûn-ı Esâsî'nin 102 nci Maddesi ile 2 Recep 1332 tarihli 7 nci ve 43 üncü Mevâdd-ı Muaddelesini Muaddil Kanûn

Bu ta'dil⁸¹ 26 Rebîülevvel 1333/29 Kanunusâni 1330 (11 Şubat 1915) tarihinde yapılmıştır. Kanûn-ı Esâsî'nin 7, 43 ve 102. maddeleri olmak üzere üç maddesi değiştirilmiştir.

1 Kanunuevvel 1330 tarihli 1. birleşimde Heyet-i Vükelâ tarafından ta'dil teklifi yapılmıştır. Meclis-i Mebûsan Kanûn-ı Esâsî Encümeni teşekkül ettirilmesine karar vermiştir.⁸²

5 Kanunusâni 1330 tarihli 14. birleşimde, Heyet-i Vükelâ tarafından verilen ta'dil teklifi metni 185 milletvekilinin katılımı ile, 1 reye karşı 184 rey ile kabul edilmiş ve Meclis-i Âyana gönderilmiştir.⁸³ Meclis-i Âyan 6 Kanunusâni 1330 tarihli 11. birleşimde teklifi kendi bünyesindeki Kanûn-ı Esâsî Encümenine sevk etmiştir.⁸⁴

Meclis-i Âyan tarafından teklif görüşülmüş ve üzerinde herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. 26 Kanunusâni 1330 tarihli 16. birleşimde ta'dil teklifi 47 milletvekilinin katılımı ile, 1 çekimser 3 red oya karşı 43 rey ile kabul edilmiştir.⁸⁵ 29 Kanunusâni 1330 tarihinde irade-i seniyye ta'dilin gerçekleşmesi yönünde sudur etmiş ve ta'dil 2 Şubat 1330 tarihli *Takvîm-i Vekayi*'de yayımlanmıştır.⁸⁶ *Cerîde-i İlmiyye*'de ise ta'dil tarihinden sonraki ay olan Rebîülâhir ayı sayısında yayımlanmıştır.⁸⁷

Düstur'da kanun başlığının altındaki tarih, 9 Kanunusâni olarak hatalı basılmıştır.⁸⁸ Doğru tarih 29 Kanunusâni'dir ve Kanun'un sonunda yer almaktadır.⁸⁹

81 7 Zilhicce 1293 tarihli Kanûn-ı Esâsî'nin 102 nci Maddesi ile 2 Recep 1332 tarihli 7 nci ve 43 üncü Mevâdd-ı Muaddelesini Muaddil Kanûn (Ta'dil 3), *Takvîm-i Vekayi* 2084 (30 Rebîülevvel 1333/2 Şubat 1330); *Düstur*, Tertip 2, 7/224-225.

82 *Meclis-i Mebûsan Zabıt Cerîdesi* (1 Kanunuevvel 1330).

83 *Meclis-i Mebûsan Zabıt Cerîdesi* (5 Kanunusâni 1330).

84 *Meclis-i Âyan Zabıt Cerîdesi* (6 Kanunusâni 1330).

85 *Meclis-i Âyan Zabıt Cerîdesi* (26 Kanunusâni 1330).

86 *Takvîm-i Vekayi* 2084 (30 Rebîülevvel 1333/2 Şubat 1330).

87 "Kavânin ve Nizâmât", *Cerîde-i İlmiyye* 2/10 (Rebîülâhir 1333), 590-591.

88 *Düstur*, Tertip 2, 7/224.

89 *Düstur*, Tertip 2, 7/225.

TBMM'nin internet adresinde⁹⁰ bu ta'dil için yer alan 27 Mayıs 1914 tarihi hatalıdır. Tarhan Erdem'in *Anayasalar ve Belgeler* eserinde⁹¹ tarih, *Takvîm-i Vekayi* ve *Düstur* bilgileri yerine hatalı olarak bir önceki ta'dilin bilgileri yazılmıştır. TBMM'nin internet adresindeki ta'dil metni, bu eserden alınmıştır ve aynı hatalar orada da mevcuttur.⁹²

Konu ile ilgili birçok kaynakta miladi tarih hatalı bir şekilde 1914 olarak yer almaktadır.⁹³ Ayrıca Suna Kili'nin *Türk Anayasaları* eserinde, başlık kısmında Rumi tarih hatalı olarak 19 Kanunusâni şeklinde yer almaktadır.⁹⁴

4. Kanûn-ı Esâsî'nin 5 Şâban 1327 tarihli 76 ncı Madde-i Muaddesini Muaddil Kanûn

Bu ta'dil⁹⁵ 4 Cemâziyelevvel 1334/25 Şubat 1331 (9 Mart 1916) tarihinde yapılmıştır. Kanûn-ı Esâsî'nin 76. maddesi değiştirilmiştir.

25 Kanunusâni 1331 tarihli 24. birleşimde Heyet-i Vükelâ tarafından ta'dil teklifi yapılmıştır.⁹⁶ 1 Şubat 1331 tarihli 28. birleşimde ta'dil görüşülmüştür. Bu birleşimde Kanûn-ı Esâsî Encümeni de hazır bulunmuştur. Ta'dil teklifi metni, oylamaya katılan 193 milletvekilinin tamamının oyuyla kabul edilmiş ve Meclis-i Âyana gönderilmiştir.⁹⁷

90 TBMM, "1876 Kanun-ı Esasi Metin ve Değişiklik Bilgileri".

91 Erdem, *Anayasalar ve Belgeler 1876-2012 (Anayasalar ve Anayasaları Değiştiren Kanunlar ile Anayasaların Fiilen Yerine Geçen Belgeler)*, 57.

92 Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), "7 Zilhicce 1293 Tarihli Kanun-ı Esasî'nin 102'nci Maddesi ile 2 Recep 1332 Tarihli 7'nci ve 43'üncü Mevadd-ı Muaddesini Muaddil Kanun" (Erişim 25 Haziran 2024).

93 Tanilli, *Türk Anayasaları ve İlgili Mevzuat*, 27; Suna Kili, *Türk Anayasaları* (İstanbul: Tekin Yayınevi, 1982), 34; Tarhan Erdem, *Anayasalar ve Seçim Kanunları 1876-1982* (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1982), 21; Kili - Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri 1839-1980*, 83; Kili - Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri "Senedi İttifaktan Günümüze"*, 81; Cevdet Atay, *Karşılaş-tırmalı Türk Anayasaları (Değişme ve Gelişme)* (Bursa: Ekin Kitabevi, ts.), 284.

94 Kili, *Türk Anayasaları*, 34.

95 Kanûn-ı Esâsî'nin 5 Şâban 1327 tarihli 76 ncı Madde-i Muaddesini Muaddil Kanûn (Ta'dil 4), *Takvîm-i Vekayi* 2466 (7 Cemâziyelevvel 1334/29 Şubat 1331); *Düstur*, Tertip 2, 8/483.

96 *Meclis-i Mebûsan Zabıt Ceridesi* (25 Kanunusâni 1331).

97 *Meclis-i Mebûsan Zabıt Ceridesi* (1 Şubat 1331).

Meclis-i Âyan tarafından teklif görüşülmüş ve üzerinde herhangi bir değişiklik yapılmadan 22 Şubat 1331 tarihinde kabul edilmiştir.⁹⁸ 25 Şubat 1331 tarihinde irade-i seniyye ta'dilin gerçekleşmesi yönünde sudur etmiş ve ta'dil 29 Şubat 1331 tarihli *Takvîm-i Vekayi*'de yayımlanmıştır.⁹⁹ *Cerîde-i İlmiyye*'de ise ta'dilin gerçekleştiği ay olan Cemâziyelevvel ayı sayısında yayımlanmıştır.¹⁰⁰

TBMM'nin internet adresinde¹⁰¹ bu ta'dil için yer alan 11 Şubat 1915 tarihi hatalıdır. Tarhan Erdem'in *Anayasalar ve Belgeler* eserinde¹⁰² tarih, *Takvîm-i Vekayi* ve *Düstur* bilgileri yerine hatalı olarak bir önceki ta'dilin bilgileri yazılmıştır. TBMM'nin internet adresindeki ta'dil metni, bu eserden alınmıştır ve aynı hatalar orada da mevcuttur.¹⁰³

Millî Kütüphane'de *Takvîm-i Vekayi* kayıtları, 2150'den itibaren 2465 dahil bir sıra kaydı için, 2465. kayıt sırasında, ilgili 2466 sayılı *Takvîm-i Vekayi* yer almaktadır. 2150 sayılı *Takvîm-i Vekayi* ve 2466. kayıt sırası bulunmamaktadır. 2467. kayıt sırası itibari ile, sıra kayması düzeltilmektedir.

5. Kanûn-ı Esâsî'nin 26 Rebîulevvel 1333 tarihli 7 nci Madde-i Muaddelesinin Ta'dili ile 2 Recep 1332 tarihli 35 inci Madde-i Muaddelesinin Tayyî Hakkında Kanûn

Bu ta'dil¹⁰⁴ 4 Cemâziyelevvel 1334/25 Şubat 1331 (9 Mart 1916) tarihinde yapılmıştır. Kanûn-ı Esâsî'nin 7. maddesi değiştirilmiş, 35. maddesi kaldırılmıştır.

⁹⁸ *Meclis-i Âyan Zabıt Cerîdesi* (22 Şubat 1331).

⁹⁹ *Takvîm-i Vekayi* 2466 (7 Cemâziyelevvel 1334/29 Şubat 1331).

¹⁰⁰ "Kavânîn ve Nizâmât", *Cerîde-i İlmiyye* 3/23 (Cemâziyelevvel 1334), 489.

¹⁰¹ TBMM, "1876 Kanun-ı Esasi Metin ve Değişiklik Bilgileri".

¹⁰² Erdem, *Anayasalar ve Belgeler 1876-2012 (Anayasalar ve Anayasaları Değiştiren Kanunlar ile Anayasaların Fiilen Yerine Geçen Belgeler)*, 58.

¹⁰³ Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), "Kanun-ı Esasî'nin 5 Şaban 1327 Tarihli 76'ncı Madde-i Muaddelesini Muaddil Kanun" (Erişim 25 Haziran 2024).

¹⁰⁴ Kanûn-ı Esâsî'nin 26 Rebîulevvel 1333 tarihli 7 nci Madde-i Muaddelesinin Ta'dili ile 2 Recep 1332 tarihli 35 inci Madde-i Muaddelesinin Tayyî Hakkında Kanûn (Ta'dil 5), *Takvîm-i Vekayi* 2467 (8 Cemâziyelevvel 1334/1 Mart 1332); *Düstur*, Tertip 2, 8/484.

Bir önceki ta'dilde olduğu gibi, 25 Kanunusâni 1331 tarihli 24. birleşimde Heyet-i Vükelâ tarafından ta'dil teklifi yapılmıştır.¹⁰⁵ 1 Şubat 1331 tarihli 28. birleşimde ta'dil görüşülmüştür. Bu birleşimde Kanûn-ı Esâsî Encümeni de hazır bulunmuştur. Ta'dil teklifi metni, oylamaya katılan 193 milletvekilinin tamamının oyuyla kabul edilmiş ve Meclis-i Âyana gönderilmiştir.¹⁰⁶

Meclis-i Âyan tarafından teklif görüşülmüş ve üzerinde herhangi bir değişiklik yapılmadan 22 Şubat 1331 tarihinde kabul edilmiştir.¹⁰⁷ 25 Şubat 1331 tarihinde irade-i seniyye ta'dilin gerçekleşmesi yönünde sudur etmiş ve ta'dil 1 Mart 1332 tarihli *Takvîm-i Vekayi*'de yayımlanmıştır.¹⁰⁸ Bu ta'dil *Cerîde-i İlmiyye*'de yayımlanmamıştır.

TBMM'nin internet adresinde¹⁰⁹ bu ta'dilin 1 Mart 1331 tarihli *Takvîm-i Vekayi* ile yayımlandığı bilgisi hatalıdır. Tarhan Erdem'in *Anayasalar ve Belgeler* eserinde¹¹⁰ *Takvîm-i Vekayi* bilgisi yerine hatalı olarak bir önceki ta'dilin bilgisi yazılmıştır. TBMM'nin internet adresindeki ta'dil metni, bu eserden alınmıştır ve aynı hata orada da mevcuttur.¹¹¹

6. 7 Zilhicce 1293 tarihli Kanûn-ı Esâsî'nin 72 nci Maddesini Muaddil Kanûn

Bu ta'dil¹¹² 15 Cemâziyelevvel 1334/7 Mart 1332 (20 Mart 1916) tarihinde yapılmıştır. Kanûn-ı Esâsî'nin 72. maddesi değiştirilmiştir.

105 *Meclis-i Mebûsan Zabıt Cerîdesi* (25 Kanunusâni 1331).

106 *Meclis-i Mebûsan Zabıt Cerîdesi* (1 Şubat 1331).

107 *Meclis-i Âyan Zabıt Cerîdesi* (22 Şubat 1331).

108 *Takvîm-i Vekayi* 2467 (8 Cemâziyelevvel 1334/1 Mart 1332).

109 TBMM, "1876 Kanun-ı Esasi Metin ve Değişiklik Bilgileri".

110 Erdem, *Anayasalar ve Belgeler 1876-2012 (Anayasalar ve Anayasaları Değiştiren Kanunlar ile Anayasaların Fiilen Yerine Geçen Belgeler)*, 59.

111 Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), "Kanun-ı Esâsî'nin 26 Rebiüevvel 1333 Tarihli 7'inci Madde-i Muaddelesinin Tâdili ile 2 Recep 1332 Tarihli 35'inci Madde-i Muaddelesinin Tayyî Hakkında Kanun" (Erişim 25 Haziran 2024).

112 7 Zilhicce 1293 tarihli Kanûn-ı Esâsî'nin 72 nci Maddesini Muaddil Kanûn (Ta'dil 6), *Takvîm-i Vekayi* 2486 (28 Cemâziyelevvel 1334/20 Mart 1332); *Düstur*, Tertip 2, 8/754.

Önceki iki ta'dilde olduğu gibi, 25 Kanunusâni 1331 tarihli 24. birleşimde Heyet-i Vükelâ tarafından ta'dil teklifi yapılmıştır.¹¹³ 1 Şubat 1331 tarihli 28. birleşimde ta'dil görüşülmüştür. Bu birleşimde Kanûn-ı Esâsî Encümeni de hazır bulunmuştur. Ta'dil teklifi metni, oylamaya katılan 193 milletvekilinin tamamının oyuyla kabul edilmiş ve Meclis-i Âyana gönderilmiştir.¹¹⁴

Meclis-i Âyan tarafından teklif görüşülmüş ve bazı değişikliklerle Meclis-i Mebûsana iade edilmiştir. 23 Şubat 1331 tarihli 40. birleşimde Meclis-i Mebûsan, değiştirilmiş metni Kanûn-ı Esâsî Encümenine sevk etmiştir.¹¹⁵

25 Şubat 1331 tarihli 42. birleşimde Meclis-i Âyandan gelen metin görüşülmüş ve üzerinde herhangi bir değişiklik yapılmadan oylanmıştır. Oylamaya 186 milletvekili katılmıştır. Katılanların tamamının oyuyla ta'dil kabul edilmiş ve Meclis-i Âyana gönderilmiştir.¹¹⁶

Meclis-i Âyan 25 Şubat 1331 tarihli 39. birleşimde ta'dil teklifini hükümete sevk etmiştir.¹¹⁷ 7 Mart 1332 tarihinde irade-i seniyye ta'dilin gerçekleşmesi yönünde sudur etmiş ve ta'dil 20 Mart 1332 tarihli *Takvîm-i Vekayi*'de yayımlanmıştır.¹¹⁸ *Cerîde-i İlmiyye*'de ise ta'dil tarihinden sonraki ay olan Cemâziyelâhir ayı sayısında yayımlanmıştır.¹¹⁹

TBMM'nin internet adresinde¹²⁰ ve Şeref Gözübüyük'ün *Açıklamalı Türk Anayasaları* eserinde¹²¹ bu ta'dilin 20 Mart 1331 tarihli *Takvîm-i Vekayi* ile yayımlandığı bilgisi hatalıdır. Ayrıca Şeref Gözübüyük'ün *Açıklamalı Türk Anayasaları* eserinde Rumi tarih hatalı bir şekilde 7 Mart 1331 olarak yer almaktadır.

113 *Meclis-i Mebûsan Zabıt Cerîdesi* (25 Kanunusâni 1331).

114 *Meclis-i Mebûsan Zabıt Cerîdesi* (1 Şubat 1331).

115 *Meclis-i Mebûsan Zabıt Cerîdesi* (23 Şubat 1331).

116 *Meclis-i Mebûsan Zabıt Cerîdesi* (25 Şubat 1331).

117 *Meclis-i Âyan Zabıt Cerîdesi* (25 Şubat 1331).

118 *Takvîm-i Vekayi* 2486 (28 Cemâziyelevvel 1334/20 Mart 1332).

119 "Kavânin ve Nizâmât", *Cerîde-i İlmiyye* 3/24 (Cemâziyelâhir 1334), 546.

120 TBMM, "1876 Kanun-ı Esasi Metin ve Değişiklik Bilgileri".

121 Abdurrahman Şeref Gözübüyük, *Açıklamalı Türk Anayasaları: 1876, 1921, 1924, 1961, 1982 Anayasalarının Yapılışları, Özellikleri ve Yapılan Değişiklikler* (Ankara: Turhan Kitabevi, 2005), 34.

Servet Armağan'ın *En Son Değişikliklerle 1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve 1876, 1921, 1924, 1961 Anayasalarımızın Doğru ve Eksiksiz Metinleri* eserinde¹²² hatalı olarak miladi tarih 7 Mart 1916 şeklinde yer almaktadır.

7. Kanûn-ı Esâsî'nin 69 uncu Maddesini Muaddil Kanûn

Bu ta'dil¹²³ 8 Cemâziyelahir 1336/21 Mart 1334 (21 Mart 1918) tarihinde yapılmıştır. Kanûn-ı Esâsî'nin 69. maddesi değiştirilmiştir.

5 Mart 1334 tarihli 63. birleşimde Heyet-i Vükelâ tarafından teklif edilen ta'dil Kanûn-ı Esâsî Encümenine gönderilmiştir.¹²⁴ 11 Mart 1334 tarihli 67. birleşimde Heyet-i Vükelâ tarafından verilen ta'dil teklifinin metni ile Encümenden gelen metin görüşülmüştür. Bu metinler üzerinden yapılan görüşmede bazı mebuslar tarafından öne sürülen sekiz farklı metin teklifi (ta'dilname) de ele alınmıştır. Ancak mebusların her bir teklifi ayrı ayrı oylamalar neticesinde değerlendirmeye alınmamıştır. Ta'dil teklifi metni 197 milletvekilinin katılımı ile, 2 reye karşı 195 rey ile kabul edilmiş ve Meclis-i Âyana gönderilmiştir.¹²⁵

Meclis-i Âyan, ta'dil teklifi metnini Meclis-i Âyan Kanûn-ı Esâsî Encümeninin konu ile ilgili mazbatasıyla birlikte ele almış ve bazı değişiklikler yaparak, metni encümen mazbatası ile birlikte Meclis-i Mebûsana geri göndermiştir.¹²⁶

19 Mart 1334 tarihli 72. birleşimde Meclis-i Âyandan gelen metin görüşülmüş ve üzerinde herhangi bir değişiklik yapılmadan oylanmıştır. Oylamaya 247 milletvekilinin 186'sı katılmış, katılanların tamamının oyuyla ta'dil kabul

122 Servet Armağan, *En Son Değişikliklerle 1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve 1876, 1921, 1924, 1961 Anayasalarımızın Doğru ve Eksiksiz Metinleri* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2007), 342.

123 Kanûn-ı Esâsî'nin 69 uncu Maddesini Muaddil Kanûn (Ta'dil 7), *Takvîm-i Vekayi* 3187 (8 Cemâziyelâhir 1336/22 Mart 1334); *Düstur*, Tertip 2, 10/176.

124 *Meclis-i Mebûsan Zabıt Cerîdesi* (5 Mart 1334).

125 *Meclis-i Mebûsan Zabıt Cerîdesi* (11 Mart 1334).

126 *Meclis-i Âyan Zabıt Cerîdesi* (18 Mart 1334).

edilmiş¹²⁷ ve Meclis-i Âyana gönderilmiştir.¹²⁸ Meclis-i Âyan da aynı gün hükümete göndermiştir.¹²⁹

21 Mart 1334 tarihinde irade-i seniyye ta'dilin gerçekleşmesi yönünde sudur etmiş ve ta'dil 22 Mart 1334 tarihli *Takvîm-i Vekayi*'de yayımlanmıştır.¹³⁰ Rumi tarih farklı olmasına rağmen hem irade-i seniyye sudur tarihi hem de *Takvîm-i Vekayi* yayımlanma tarihi hicrî olarak 8 Cemaziyelahir'dir. Bunun sebebi, irade-i seniyyenin 21 Mart günü akşam ezanından sonra sudur etmiş olmasıdır. Yani şer'î gecenin ve 8 Cemaziyelahir gününün başlamasından sonra gerçekleşmiştir. 21 Mart gününün bitmesinin ardından 22 Mart günü sabahında *Takvîm-i Vekayi* yayımlanmıştır. *Cerîde-i İlmiyye*'de ise ta'dil tarihinden sonraki ay olan Recep ayında dergi yayımlanmadığı için, Şâban ayı sayısında yayımlanmıştır.¹³¹

127 Meclis üye tamsayısı 255 olup aranan üçte iki çoğunluk 170'tir. Ta'dil asgari sınırın 16 oy üzerinde bir kabulle gerçekleşmiştir.

128 *Meclis-i Mebûsan Zabıt Cerîdesi* (19 Mart 1334).

129 *Meclis-i Âyan Zabıt Cerîdesi* (19 Mart 1334).

130 *Takvîm-i Vekayi* 3187 (8 Cemâziyelâhir 1336/22 Mart 1334).

131 "Kavânin ve Nizâmât", *Cerîde-i İlmiyye* 4/36 (Şâban 1336).

İKİNCİ BÖLÜM

KANÛN-I ESÂSÎ TA'DİLLERİNİN TAHLİLİ

Madde 3

Özgün hali: “Saltanat-ı seniyye-i Osmâniyye, hilâfet-i kübrâ-yı İslâmiyye’yi hâiz olarak sülâle-i Âl-i Osmân’dan usûl-i kadîmesi vechile ekber evlâda aittir.”¹³²

Değişik hali: “Saltanat-ı seniyye-i Osmâniyye, hilâfet-i kübrâ-yı İslâmiyye’yi hâiz olarak sülâle-i Âl-i Osmân’dan usûl-i kadîmesi vechile ekber evlâda aittir. Zât-ı hazret-i pâdişâhî hîn-i cülûslerinde Meclis-i Umûmîde ve Meclis müctemî değilse ilk ictimâında Şer’-i Şerîf ve Kanûn-ı Esâsî ahkâmına riâyet ve vatan ve millete sadakat edeceğine yemin eder.”¹³³

Kanûn-ı Esâsî’nin Memâlik-i Devlet-i Osmâniyye kısmında yer alan bir maddedir. 5 Şâban 1327 / 8 Ağustos 1325 tarihli birinci ta’dil ile değiştirilmiştir.

Ta’dille birlikte, tek cümleden oluşan maddenin devamına yeni bir cümle eklenmiştir ve Padişahın tahta çıktığında yemin etmesi hükme bağlanmıştır.

Bu yemin, hukuka ve anayasaya uygun hareket etmek ile vatan ve millete sadık kalmayı içermektedir. Bu şekildeki bir yemin, geleceğe yönelik bir yemin olarak mün’akide bir yemindir.¹³⁴ Mün’akide yeminin türleri açısından ise, içeriğinin yerine getirilmesi vacip olan bir yemindir.¹³⁵ Çünkü hukuka ve anayasaya uygun hareket etmek ile vatan ve millete sadık kalmak herkesle birlikte Padişah’ın da üzerine farzdır, Padişah bunu yemin ile tekid etmiş olmaktadır. Böylelikle padişah, tabii olarak yapması gereken bir şeyi meclis huzurunda yemin ile teyit ve tevsik etmektedir. Bu uygulamanın İslam hukuku açısından bir sakıncası bulunmamaktadır.

¹³² *Düstur*, Tertip 1, 4/4.

¹³³ *Düstur*, Tertip 2, 1/639.

¹³⁴ Burhâneddin el-Merginânî, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti’l-mübtedî*, thk. Muhammed Adnân Dervîş (Beyrût: Dâru’l-Erkâm, 1997), 2/359; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Islâhât-ı Fıkhiyye Kamusu*, 1949–1952, “Yemin-i mün’akide”, 8/121.

¹³⁵ Abdullah b. Mahmûd el-Mevsîlî, *el-İhtiyâr li-ta’lîl-i-Muhtâr*, thk. Imâd et-Tayyâr (Beyrût: Müessesetü’r-Risâle, 1444/2023), 3/9.

Madde 6

Özgün hali: “Sülâle-i Âl-i Osmân’ın hukûk-ı hürriyye ve emvâl ü emlâk-ı zâtiyye ve mādâme’l-hayât tahsîsât-ı mâliyyeleri tekâfûl-i umûmî tahtındadır.”¹³⁶

Değişik hali: “Sülâle-i Âl-i Osmân’ın hukûk-ı hürriyye ve emvâl ü emlâk-ı zâtiyye ve kanûn-ı mahsûs mûcibince mādâme’l-hayât tahsîsât-ı mâliyyeleri tekâfûl-i umûmî tahtındadır.”¹³⁷

Kanûn-ı Esâsî’nin Memâlik-i Devlet-i Osmâniyye kısmında yer alan bir maddedir. 5 Şâban 1327 / 8 Ağustos 1325 tarihli birinci ta’dil ile değiştirilmiştir.

Bu ta’dilde maddeye “kanûn-ı mahsûs mûcibince” ifadesi eklenmiştir. Osmanlı Hanedanına hayatları boyunca hazineinden sağlanan ödeneğin, özel kanununa göre gerçekleşmesi düzenlenmiştir. Buna göre mutlak olarak sağlanan ödeneğin, yapılacak kanuni düzenlemeyle sınırlarının belirlenmesi hedeflenmiştir. Sağlanan ödeneğin duruma, ihtiyaçlara ve hanedanda bulunan şahıslara göre değişebilir olması açısından, böyle bir tanzim ve takyid uygulamasının İslam hukuku açısından bir mahzuru bulunmamaktadır. Aynı zamanda harcamalarda iktisad ve tasarrufu temin edeceği için, İslam ahlakı bakımından da daha güzel olandır.¹³⁸

Bu değişiklik, devletin bu konuda bir kanun yapma yönünde iradesi olduğunu göstermektedir. Bu ta’dil ve bu ta’dile istinaden yapılacak kanuni düzenleme İslam hukukunun müsaade ettiği sınırlı yasama yetkisi kapsamındadır.

Madde 7

Özgün hali: “Vükelânın azli ve nasbı ve rütbe ve menâsıb tevcihi ve nişan îtâsı ve eyâlât-ı mümtâzenin şerâit-i imtiyâziyelerine tevfiķan icrâ-yı tevcîhatı ve meskûkât darbı ve hutbelerde nâmının zikri ve düvel-i ecnebiye ile muâhedat akdi ve harb ve sulh îlânı ve kuvve-i berriyye ve bahriyyenin kumandası ve harekât-ı

¹³⁶ *Düstur*, Tertip 1, 4/4.

¹³⁷ *Düstur*, Tertip 2, 1/640.

¹³⁸ Bu konuda bk. Şemsü’l-eimme es-Serahsî, *el-Mebsût* (Mısır: Matba’atü’s-Sa’ade, ts.), 3/19.

askeriyye ve ahkâm-ı şer’iyye ve kanûniyyenin icrâsı ve devâir-i idârenin muâmelâtına müteallik nizamnâmelerin tanzimi ve mücâzât-ı kanûniyyenin tahfîfi veya affi ve Meclis-i Umûmînin akd ve tâtili ve lede’l-iktizâ Heyet-i Mebûsanın âzâsı yeniden intihap olunmak şartıyla feshi hukûk-ı mukaddese-i pâdişâhî cümlesindendir.”¹³⁹

Birinci değişik hali: “Hutbelerde nâmının zikri ve meskûkât darbı, kanûn-ı mahsûsuna tevîkan rütbe ve menâsıb tevcihi, nişan îtâsı, Sadrazam ve Şeyhülislâmın intihap ve tâyiniyle Sadrazamın teşkil ve arz edeceği vükelânın tasdik-i memûriyetleri, icabında vükelânın ale’l-usûl azl ve tebdili, kavânîn-i umûmiyyenin tasdikiyle ilân-ı meriyyeti, devâir-i hükûmetin muamelâtına ve kavânînin suver-i icrâyesine müteallik nizamnâmeler tanzimi, her nev’ kavânîn teklifi, ahkâm-ı şer’iyye ve kanûniyyenin muhafaza ve icrası, eyalât-ı mümtâzenin şerâit-i imtiyâziyyelerine tevîkan icra-yı tevcihâtı, kuvâ-yı berriyye ve bahriyyenin kumandası, harp ilânı, musâlaha akdi, mücâzat-ı kanûniyyenin tahfif veya affi, Meclis-i Umûmînin tasvibiyle aff-ı umûmî ilânı, Meclis-i Umûmînin miâdında küşâd ve tâtili, Meclis-i Umûmînin ahval-i fevkalâdede vaktinden evvel ictimâa daveti, otuz beşinci madde mücibince Meclis-i Mebûsanın üç ay zarfında intihap olup ictimâ etmek şartıyla ve Heyet-i Âyanın muvafakatıyla lede’l-iktizâ feshi, ale’l-umûm muâhedat akdi hukûk-ı mukaddese-i pâdişâhîdendir. Ancak sulhe ve ticarete ve terk ve ilhâk-ı arâzîye ve tebea-ı Osmâniyye’nin hukuk-ı asliyye ve şahsiyyesine taallûk eden ve devletçe masârifi mücip olan muâhedatın akdinde Meclis-i Umûmînin tasdiki şarttır. Meclis-i Umûmînin mün’akid olmadığı zamanda Heyet-i Vükelânın tebeddülü vukûunda keyfiyet-i tebeddülün mütevellit mesuliyet heyet-i lâhikaya ait olacaktır.”¹⁴⁰

İkinci değişik hali: “Hutbelerde nâmının zikri ve meskûkât darbı, kanûn-ı mahsûsuna tevîkan rütbe ve menâsıb tevcihi, nişan îtâsı, Sadrazam ve Şeyhülislâmın intihap ve tâyiniyle Sadrazamın teşkil ve arz edeceği vükelânın tasdik-i memûriyetleri, icabında vükelânın ale’l-usûl azl ve tebdili, kavânîn-i umûmiyyenin

139 *Düstur*, Tertip 1, 4/4.

140 *Düstur*, Tertip 1, 1/640.

tasdikiyle ilân-ı meriyyeti, devâir-i hükûmetin muamelâtına ve kavânînin suver-i icrâyesine müteallik nizamnâmeler tanzimi, her nev' kavânîn teklifi, ahkâm-ı şer'îyye ve kanûniyyenin muhafaza ve icrası, eyalât-ı mümtâzenin şerâit-i imtiyâziyyelerine tevfikân icra-yı tevcîhatı, kuvâ-yı berriyye ve bahriyyenin kumandası, harp ilânı, musâlaha akdi, mücâzat-ı kanûniyyenin tahfif veya affı, Meclis-i Umûmînin tasvibiyle aff-ı umûmî ilânı, Meclis-i Umûmînin miâdında küşâd ve tâtili, Meclis-i Umûmînin ahval-i fevkalâdede vaktinden evvel ictimâa daveti, otuz beşinci madde mücibince Heyet-i Mebûsanın lede'l-iktizâ feshi ve müddet-i teciliyye ve tâtiliyyenin mecmûu müddet-i içtimâiyye-i seneviyyenin nısfını tecavüz etmemek ve o sene-i içtimâiyye zarfında müddetini¹⁴¹ ikmal eylemek üzere tecil ve tâtili, hukûk-ı mukaddese-i pâdişâhîdendir. Ancak sulhe ve ticarete ve terk ve ilhâk-ı arâziye ve tebea-ı Osmâniyye'nin hukuk-ı asliyye ve şahsiyyesine taallûk eden ve devletçe masârifî mücip olan muâhedatın akdinde Meclis-i Umûmînin tasdiki şarttır. Meclis-i Umûmînin mün'akid olmadığı zamanda Heyet-i Vûkelânın tebeddülü vukûunda keyfiyet-i tebeddûlden mütevellit mesuliyet heyet-i lâhikaya ait olacaktır.”¹⁴²

Üçüncü değişik hali: “Hutbelerde nâmının zikri ve meskûkât darbı, kanûn-ı mahsûsuna tevfikân rütbe ve menâsıb tevcihi, nişan îtâsı, Sadrazam ve Şeyhülislâmın intihap ve tâyiniyle Sadrazamın teşkil ve arz edeceği vûkelânın tasdik-i memûriyetleri, icabında vûkelânın ale'l-usûl azl ve tebdili, kavânîn-i umûmiyyenin tasdikiyle ilân-ı meriyyeti, devâir-i hükûmetin muamelâtına ve kavânînin suver-i icrâyesine müteallik nizamnâmeler tanzimi, her nev' kavânîn teklifi, ahkâm-ı şer'îyye ve kanûniyyenin muhafaza ve icrası, eyalât-ı mümtâzenin şerâit-i imtiyâziyyelerine tevfikân icra-yı tevcîhatı, kuvâ-yı berriyye ve bahriyyenin kumandası, harp ilânı, musâlaha akdi, mücâzat-ı kanûniyyenin tahfif veya affı, Meclis-i Umûmînin tasvibiyle aff-ı umûmî ilânı, Meclis-i Umûmînin miâdında açılıp kapatılması, gerek vaktinden evvel gerek sûret-i fevkalâdede içtimâa daveti, temdîd-i müddeti üç ayı tecavüz ve tekerrür etmemek üzere tecili ve sene-i içtimâiyyesi

141 [içtima] müddetini.

142 *Düstur*, Tertip 2, 6/749.

zarfında müddetini¹⁴³ ikmâl eylemek üzere meclisin muayyen bir zaman için tâtili, otuz beşinci madde mûcibince Heyet-i Mebûsanın lede'l-iktizâ feshi, ale'l-umûm muâhedât akdi hukûk-ı mukaddese-i pâdişâhîdendir. Ancak sulhe ve ticarete ve terk ve ilhâk-ı arâzîye ve tebea-ı Osmâniyye'nin hukuk-ı asliyye ve şahsiyyesine taallûk eden ve devletçe masârifi mûcip olan muâhedatın akdinde Meclis-i Umûmînin tasdiki şarttır. Meclis-i Umûmînin mün'akid olmadığı zamanda Heyet-i Vûkelânın tebeddülü vukûunda keyfiyet-i tebeddûlden mütevellit mesuliyet heyet-i lâhikaya ait olacaktır.”¹⁴⁴

Dördüncü değişik hali: “Hutbelerde nâminin zikri ve meskûkât darbı, kanûn-ı mahsûsuna tevfiikan rütbe ve menâsib tevcihi, nişan îtâsı, Sadrazam ve Şeyhülislâmın intihap ve tâyiniyle Sadrazamın teşkil ve arz edeceği vûkelânın tasdik-i memûriyetleri, icabında vûkelânın ale'l-usûl azl ve tebdili, kavânîn-i umûmiyyenin tasdikiyle ilân-ı meriyyeti, devâir-i hükûmetin muamelâtına ve kavânînin suver-i icrâiyesine müteallik nizamnâmeler tanzimi, her nev' kavânîn teklifi, ahkâm-ı şer'iyye ve kanûniyyenin muhafaza ve icrası, eyalât-ı mümtâzenin şerâit-i imtiyâziyyelerine tevfiikan icra-yı tevcihâtı, kuvâ-yı berriyye ve bahriyyenin kumandası, harp ilânı, musâlaha akdi, mücâzat-ı kanûniyyenin tahfîf veya affı, Meclis-i Umûmînin tasvibiyle aff-ı umûmî ilânı, Meclis-i Umûmînin mîâdında açılıp kapatılması, gerek vaktinden evvel gerek sûret-i fevkalâdede içtimâa daveti, temdîd-i müddeti üç ayı tecavüz ve tekerrür etmemek üzere tecili ve sene-i içtimâiyyesi zarfında müddetini¹⁴⁵ ikmâl eylemek üzere meclisin muayyen bir zaman için tâtili, dört ay zarfında bi'l-intihap içtimâ etmek üzere lede'l-iktizâ Heyet-i Mebûsanın feshi, ale'l-umûm muâhedât akdi hukûk-ı mukaddese-i pâdişâhîdendir. Ancak sulhe ve ticarete ve terk ve ilhâk-ı arâzîye ve tebea-ı Osmâniyye'nin hukuk-ı asliyye ve şahsiyyesine taallûk eden ve devletçe masârifi mûcip olan muâhedatın akdinde Meclis-i Umûmînin tasdiki şarttır. Meclis-i Umûmînin mün'akid olmadığı zamanda

143 [içtima] müddetini.

144 *Düstur*, Tertip 2, 7/224-225.

145 [içtima] müddetini.

Heyet-i Vükelânın tebeddülü vukûunda keyfiyet-i tebeddûlden mütevellit mesuliyet heyet-i lâhikaya ait olacaktır.”¹⁴⁶

Kanûn-ı Esâsî'nin Memâlik-i Devlet-i Osmâniyye kısmında yer alan bir maddedir. Dört defa değişikliğe uğramış olup en çok değişen maddedir. Birinci değişikliği 5 Şâban 1327 / 8 Ağustos 1325 tarihli birinci ta'dil ile, ikinci değişikliği 2 Receb 1332 / 15 Mayıs 1330 tarihli ikinci ta'dil ile, üçüncü değişikliği 26 Rebûlevvel 1333 / 29 Kanunusânî 1330 tarihli üçüncü ta'dil ile, dördüncü değişikliği 4 Cemâziyelevvel 1334 / 25 Şubat 1331 tarihli beşinci ta'dil ile gerçekleşmiştir.

Madde, Padişah'ın *görev ve yetkilerini* konu edinir. Maddedeki görev ve yetkiler sınırlı sayıda değildir, başka maddelerde de Padişah'ın *görev ve yetkileri* düzenlenmiştir. Değişiklikten önce, Padişah'ın anayasal *görev ve yetkileri* şunlardır:

Vekilleri görevden alma ve atama, rütbe ve memuriyet verme, nişan verme, para bastırma, özerk eyaletlere özerklik şartlarına uygun görevlendirmeleri yapma, hutbelerde ismini okutma, yabancı devletlerle andlaşma imzalama, savaş ve barış ilan etme, kara ve deniz kuvvetlerini kumanda etme, askerî operasyonları [yürütme], şer'î ve kanuni hükümleri uygulama, İdare içerisinde yer alan dairelerin işlemlerine ilişkin yönetmelikleri düzenleme, kanuni cezaları hafifletme veya affetme, Meclis-i Umûmîyi açma ve ara verdirme, gerektiğinde yeniden Heyet-i Mebûsan üyeleri seçimi yapılması şartıyla Meclis-i Umûmîyi feshetme.

Birinci değişiklikte, tek cümleden oluşan madde değişikliğe uğramış ve maddenin sonuna iki cümle eklenmiştir. Bu değişiklikte beraber Padişah'ın, maddenin ilk halinde yer alan nişan verme, para basılması, özerk eyaletlere özerklik şartlarına uygun görevlendirmeleri yapma, hutbelerde isminin okunması, savaş ilan etme, kara ve deniz kuvvetlerini kumanda etme, kanuni cezaları hafifletme veya affetme *görev ve yetkileri* aynen korunmuştur.

146 *Düstur*, Tertip 2, 8/484.

Maddenin ilk halinde yer alan şu *görev ve yetkiler* ise kayıtlanmıştır: Rütbe ve memuriyet verme, gerektiğinde yeniden Heyet-i Mebûsan üyeleri seçimi yapılması şartıyla Meclis-i Umûmîyi feshetme, yabancı devletlerle andlaşma imzalama.

Rütbe ve memuriyet verme, özel kanununa uygun olarak yapılması ile kayıtlanmıştır. İslam hukukuna göre, kendilerine tevdi edilen işler ve emanet edilen mallar hususunda memurların yeterliliğini aramak, devlet başkanının *görev ve yetkileri* arasındadır.¹⁴⁷ Bunun amacı, işleri liyakatle düzene koymak ve malları memurlarla koruma altına almaktır.¹⁴⁸ Kamu hizmeti, memuriyet, bir vazifedir ve mutlaka o işi yapabilecek kimselere verilmesi icap eder.¹⁴⁹ Ta'dille beraber, hukukta var olan bu hususun kanunlaştırılması ve yapılacak kanuni düzenlemeyle Padişah'ın bu *görev ve yetkisinin* sınırlarının belirlenmesi hedeflenmiştir. Yapılan görevlendirmenin duruma ve ihtiyaçlara göre değişebilir olması açısından, böyle bir tanzim ve takyid uygulamasının İslam hukuku açısından bir mahzuru bulunmamaktadır. Bu kayıt ve bu kayda istinaden yapılacak kanuni düzenleme İslam hukukunun müsaade ettiği sınırlı yasama yetkisi kapsamındadır.

Gerektiğinde yeniden Heyet-i Mebûsan üyeleri seçimi yapılması şartıyla Meclis-i Umûmîyi feshetme; Meclis-i Mebûsanın üç aylık süre içinde seçim yapıp toplanması şartı, Heyet-i Âyanın feshe muvafakat vermesi ve ancak otuz beşinci madde gereğince yapılması ile kayıtlanmıştır. Padişah'ın fesih yetkisinin ne şartlarda ve nasıl kullanacağı konusu şeklî düzenlemelerdendir. Bu hususta zamanın ve şartların gereklerine göre, maslahata binaen çeşitli düzenleme ve değişiklikler yapılabilir.

Vekilleri görevden alma ve atama yerine, değişiklikle beraber üç farklı *görev ve yetki* getirilmiştir: Sadrazam ve Şeyhülislâmı seçme ve atama, Sadrazam

147 Mâverdi, *el-Ahkâmü's-sultâniyye* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, ts.), 40; Ebû Ya'lâ el-Ferrâ, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, thk. Muhammed Hâmid el-Fıkî (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421-2000), 28.

148 Mâverdi, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, 40.

149 Muhammed Faruk en-Nebhan, *İslâm Anayasa ve İdare Hukukunun Genel Esasları*, çev. Servet Armağan (İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1980), 463.

tarafından oluşturulup kendisine arz edilen vekillerin memûriyetlerini onaylama, gerektiğinde ve usûlü üzere vekilleri görevden alma ve değiştirme.

Değişiklikten önce Kanûn-ı Esâsî'nin 27. maddesinin özgün halinde de açıklandığı üzere Padişah; Sadrazam, Şeyhülislam ve bütün vekilleri görevden alma ve atama *görev ve yetkisine* sahiptir. Değişiklikle beraber Padişah'ın Sadrazam ve Şeyhülislamı ataması devam etmiştir. Ancak vekillerin seçilmesi Sadrazam'a, memuriyetlerini onaylama Padişah'a verilmiştir. Padişah'ın serbestçe vekilleri belirlemesinin önüne geçilmiştir. Padişahın; usul açısından incelendiğinde rızası ile yapılan bu uygulama 27. maddede açıklandığı üzere sınırlı yasama yetkisi kapsamında görülebilir. Bir yazara göre, Sadrazamın, atandığı zaman kendisi ile beraber çalışabilecek vekilleri seçme yetkisine sahip olması zaruridir.¹⁵⁰ Vekilleri görevden alma ve değiştirme, gerektiğinde ve usûlü üzere yapılması ile kayıtlanmıştır. Böylece keyfî uygulamaların önüne geçilmek istenmiştir. Usule bağlılığı vurgulayan bu uygulamanın İslam hukuku açısından bir mahzuru bulunmamaktadır.

Birinci değişiklikte, maddedeki lafzi değişiklikler: Meclis-i Umûmîyi açma ve ara verdirme ile ilgili “miâdında” ifadesi eklenmiştir. Mücmel bırakılan ifade beyan edilmiştir. “Akd” ifadesi yerine “küşâd” ifadesi tercih edilmiştir. “Meclis-i Umûmînin ... feshi” ifadesi “Meclis-i Mebûsanın ... feshi” ifadesi ile değiştirilmiştir. Çünkü Meclis-i Umûmî Meclis-i Âyanı da kapsar. Meclis-i Âyan azaları Padişah tarafından tayin edilir. Meclis-i Mebûsanın feshi durumunda âyanın memuriyeti devam eder. İdare içerisinde yer alan dairelerin işlemlerine ilişkin yönetmelikleri düzenleme ile ilgili “idare” ifadesi “hükûmet” ifadesi ile değiştirilmiş, kanunların icra usulü ile ilgili yönetmelikleri düzenleme de maddeye alınmıştır. Şer’î ve kanuni hükümleri uygulama ile ilgili “muhafaza” ifadesi eklenmiştir. İslam hukukuna göre, *dini koruma* ve *dinin hükümleri tatbik etme* devlet başkanının görev ve yetkileri arasındadır.¹⁵¹ Bu ifadenin eklenmesi ile söz konusu iki görev ve yetki bir arada değerlendirilmiştir. Askerî operasyonları yürütme ile ilgili “harekât-ı askeriye”

150 Hamid Bey, *Hukûk-ı Esâsiyye ve İdare Dersleri* (İstanbul, 1331), 76.

151 Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, 40; el-Ferrâ, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, 27.

ifadesi çıkarılmıştır. Bu çıkarma, söz konusu ifadenin anlamının “kuvve-i berriyye ve bahriyyenin kumandası” ifadesinde zaten bulunması sebebiyledir. Barış ilan etme ile ilgili olarak, “ilan” kelimesi değiştirilmiş ve “akd” kelimesi tercih edilmiştir. Çünkü barış tek taraflı olmayıp karşılıklı müzakere ve andlaşma ile yapılmaktadır.

Ayrıca şu *görev ve yetkiler* anayasa kapsamına alınmıştır: Bütün kanunları tasdik etmek suretiyle yürürlüğe koyma, her türlü kanun teklif etme, Meclis-i Umûmînin uygun bulmasıyla genel af ilân etme, olağanüstü durumlarda zamanından önce olarak Meclis-i Umûmîyi ictimâa davet etme¹⁵². Bu hususlar normal şartlarda bir devlet başkanında bulunan veya bulunması beklenen *görev ve yetkililerdir*. Ta’dille birlikte anayasa kapsamına alınmıştır.

Maddenin sonuna eklenen ilk cümleye göre yabancı devletler ile andlaşma imzalama, genel nitelikli andlaşmalar haricindeki bazı hususlarda Meclis-i Umûmînin onayı ile kayıtlanmıştır. Buna göre barış, ticaret, bir bölgeden çekilme, bir bölgeyi ilhak etme ve Osmanlı halkının asli ve şahsi hakları ile ilgili olup devlet tarafından harcama gerektiren andlaşmalar için Meclisin onay vermesi gerekmektedir. Bu konularda, şûra meclisi ve ümmetin mümessili konumunda değerlendirilebilecek Meclis-i Umûmînin onayının istenmesi, ümmetin maslahatına matuftur. Nitekim böyle olması; “...Onların (yani Rab’lerine icabet eden ve namazı dosdoğru kılanların) işleri, aralarında şûra (danışma) iledir...”¹⁵³ “...İş hakkında onlarla müşavere et...”¹⁵⁴ âyet-i kerimelerindeki emre daha mutabıktır.

Maddenin sonuna eklenen ikinci cümleye göre, Meclis-i Umûmînin çalışmaya ara verdiği dönemde Heyet-i Vükelâ değişirse, bu değişiklikten doğacak sorumluluk yeni oluşturulmuş Heyet-i Vükelâya aittir. Bu düzenleme ile, yeni oluşturulmuş Heyet-i Vükelânın, Meclis açılana kadar yapacağı icraatında daha dikkatli olması temin edilmeye çalışılmıştır. Çünkü yeni oluşturulmuş Heyet-i

152 Bu sayılan son yetki aslında Kanûn-ı Esâsî’nin 44. maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddede de zikredilmiştir.

153 eş-Şûrâ 42/38.

154 Âl-i İmrân 3/159.

Vükelâ güvenoyu almamıştır, Meclis açıldığında güvenoyu alacaktır. Mesuliyetin bu şekilde düzenlenmesinin kamu yararı çerçevesinde düşünülmesi mümkündür.

İkinci değişiklikte, Meclis-i Mebûsanı feshetme ile ilgili olarak, Meclis-i Mebûsanın üç aylık süre içinde seçim yapıp toplanması şartı, bu maddeden çıkarılmış ve seçim şartı 35. maddede düzenlenmiştir. Heyet-i Âyanın feshe muvafakat vermesi kaydı kaldırılmıştır. Padişah'ın fesih yetkisinin ne şartlarda ve nasıl kullanacağı konusu şekli düzenlemelerdendir. Bu hususta zamanın ve şartların gereklerine göre, maslahata binaen çeşitli düzenleme ve değişiklikler yapılabilir.

Ayrıca tecil ve tatil süresi toplamı, içtima senesi süresinin yarısını geçmemek ve içtima senesinde içtima süresinin tamamlanması şartıyla Heyet-i Mebûsanı tecil ve tatil etme eklenmiştir. Yabancı devletlerle genel nitelikli andlaşma imzalama kaldırılmıştır. Meclisin çalışma süresi ile ilgili konular duruma, ihtiyaçlara ve iş yüküne göre değişebilir olduğundan dolayı, bu alanlarda yapılan düzenlemeler, kanuni düzenleme yapmanın mübah alanında yer alır.

Bir önceki değişiklikte maddenin sonuna eklenen iki cümle hakkında bir değişiklik gözükmemektedir. Ancak bir sonraki değişiklikte olduğu gibi, devam ettiğine işaret edecek şekilde maddenin sonuna üç nokta konulmamıştır. Bir sonraki değişiklikte maddenin sonuna üç nokta konulduğu için, bu değişiklikte bu son iki cümlelerin kaldırılmadığı anlaşılmaktadır.

Üçüncü değişiklikte, Meclis-i Umûmîyi ictimâyâ davet etme ile ilgili değişiklik yapılmıştır. Bu; yalnızca olağanüstü durumlarda Meclis-i Umûmînin zamanından önce ictimaa daveti için geçerli iken, değişiklikle beraber Meclis-i Umûmîyi hem olağanüstü durumlarda hem de genel olarak Meclis-i Umûmînin toplanma zamanından önce ictimaya daveti için tanınmıştır.

Meclis-i Umûmîyi tecil ve tatil etme ile ilgili değişiklik yapılmıştır. Meclis-i Umûmînin tecili ile ilgili erteleme süresinin, içtima senesi süresinin yarısını geçmemesi şartı, üç ay ile sınırlandırılmış ve tecilin tekrar etmemesi şart

koşulmuştur. Bununla beraber, içtima senesinde içtima süresinin tamamlanması şartı kaldırılmıştır.

Meclis-i Umûmînin tatili kayıtlanmıştır. Böylece Meclis-i Umûmîyi tatil etmenin, ancak tatil süresi belirlenerek gerçekleşmesi düzenlenmiştir. Bununla beraber, tatil süresi toplamının içtima senesi süresinin yarısını geçmemesi şartı kaldırılmıştır. Meclisin çalışma süresi ile ilgili konular duruma, ihtiyaçlara ve iş yüküne göre değişebilir olduğundan dolayı bu alanlarda yapılan düzenlemeler, kanuni düzenleme yapmanın mübah alanında yer alır.

Bir önceki değişiklikte kaldırılan yabancı devletlerle genel nitelikli andlaşma imzalama eklenmiştir. Bunun ta'dil sürecinde metin hazırlanırken sehven kaldırılmış olması mümkündür. Bu hata fark edilince yeni ta'dilde tekrar metne işlenmiştir. Birinci değişiklikte maddenin sonuna eklenen iki cümle, maddenin sonuna üç nokta konularak korunmuştur.

Üçüncü değişiklikte, maddedeki lafzi değişiklikler: Meclis-i Umûmîyi açma ve ara verdirmeye ile ilgili “küşâd ve tâtili” ifadesi yerine “açılıp kapatılması” ifadesi tercih edilmiştir.

Dördüncü değişiklikte, Meclis-i Mebûsanı feshetme ile ilgili olarak, Meclis-i Mebûsanın dört aylık süre içinde seçim yapıp toplanması şartı düzenlenmiştir. Bu ta'dilde seçim şartını düzenleyen 35. madde kaldırıldığı için madde bu şekilde düzenlenmiştir. Padişah'ın fesih yetkisinin ne şartlarda ve nasıl kullanacağı konusu şeklî düzenlemelerdendir. Bu hususta zamanın ve şartların gereklerine göre, maslahata binaen çeşitli düzenleme ve değişiklikler yapılabilir.

Birinci değişiklikte maddenin sonuna eklenen iki cümle hakkında bir değişiklik gözükmemektedir. Ancak bir önceki değişiklikte olduğu gibi, devam ettiğine işaret edecek şekilde maddenin sonuna üç nokta konulmamıştır. Hicrî 1336, Rumî 1333/34 senesine ait olan 68. ve Osmanlı Devleti döneminde yayımlanan son

Devlet Salnâmesi'nde bu son iki cümlelerin varlığı sebebiyle, bu değişiklikte bu iki cümlelerin kaldırılmadığı anlaşılmaktadır.¹⁵⁵

Madde 10

Özgün hali: “Hürriyet-i şahsiyye her türlü taarruzdan masûndur. Hiç kimse kanunun tâyin ettiği sebep ve suretten mâadâ bir bahane ile mücâzat olunamaz.”¹⁵⁶

Değişik hali: “Hürriyet-i şahsiyye her türlü taarruzdan masûndur. Hiç kimse şer’ ve kanunun tâyin ettiği sebep ve suretten mâadâ bir bahane ile tevkif ve mücâzat olunamaz.”¹⁵⁷

Kanûn-ı Esâsî'nin Tebea-i Devlet-i Osmâniyye'nin Hukûk-i Umûmiyyesi kısmında yer alan bir maddedir. 5 Şâban 1327 / 8 Ağustos 1325 tarihli birinci ta'dil ile değiştirilmiştir.

Suçta ve cezada kanunilik ilkesini düzenleyen maddenin ikinci cümlesine “şer’ ve” ile “tevkif ve” ifadeleri eklenmiştir. Böylece madde, insan haklarının korunması bakımından daha ileri bir noktaya taşınmıştır. Suçta ve cezada kanunilik ilkesi gereği cezalandırma yalnızca kanuna dayalı olarak yapılabilir. Maddenin değişiklikten önceki haline göre, cezalar ancak kanun olarak yürürlüğe girdikten sonra uygulanabilir. Değişiklikten sonraki haline göre, cezalar aynı zamanda hukuka uygun olması gerekir. Maddeye eklenen şer’ ifadesi bunu göstermektedir. Bu ifadeyle, ola ki hukuka aykırı bir kanuni düzenlemeye dayalı olarak yapılacak bir cezalandırmanın önüne geçilmek istenmiştir. Yürürlükteki kanunun korumasının da ötesinde, o kanunun dayandığı mana ve ilkeler ile, bireyin daha geniş bir korumanın altına alınması hedeflenmiştir.

Kişi hürriyeti, İslam hukukunda korunan temel hak ve hürriyetlerdendir. Kişinin hangi gerekçelerle kişi hürriyetinden yoksun bırakılıp bırakılamayacağı belirlenmiştir. Koruma tedbirlerinden biri olan tevkif (tutuklama), İslam hukukunda

¹⁵⁵ *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye*, 1333–1334, 21-22.

¹⁵⁶ *Düstur*, Tertip 1, 4/5.

¹⁵⁷ *Düstur*, Tertip 2, 1/640.

“habs” ifadesinin kapsamında yer almıştır. Hapis; tutmak, tevkif etmek, men eylemek, bir şahsı veya bir malı bir mevkide nezaret altında bulundurmak olarak tarif edilmiştir.¹⁵⁸ Muvakkat hapis ise, mücrimin (veya sanığın) ıslah-ı haline medar olmak üzere muayyen bir müddet hapis ve tevkif edilmesi olarak tanımlanmıştır.¹⁵⁹ Rasulullah (sas) döneminde bir kimse suç şüphesinden dolayı tazir olmak üzere hapsedilmiş, tutuklanmıştır.¹⁶⁰

Ta’dille beraber, tutuklamanın ancak hukukî ve kanuni bir sebebe dayalı olarak yapılabileceği hükme bağlanmıştır. Dolayısıyla ceza muhakemesinin sadece infaz aşaması değil, soruşturma ve kovuşturma aşamaları da aynı hükmün etkisi altına alınmıştır. Böylece *adil yargılanma hakkı* anayasal nitelik kazanmıştır. Bu düzenlemeler yargı ve yürütmeyi tabii seyrine çekmesi ve keyfiliği, zulmü engellemesi bakımından meşrudur.

Madde 12

Özgün hali: “Matbuât kanun dairesinde serbesttir.”¹⁶¹

Değişik hali: “Matbuât kanun dairesinde serbesttir. Hiçbir vechile kable’t-tab’ teftiş ve muayeneye tâbi tutulamaz.”¹⁶²

Kanûn-ı Esâsî’nin Tebea-i Devlet-i Osmâniyye’nin Hukûk-i Umûmiyyesi kısmında yer alan bir maddedir. 5 Şâban 1327/8 Ağustos 1325 tarihli birinci ta’dil ile değiştirilmiştir.

Basın özgürlüğünü düzenleyen maddeye yeni bir cümle eklenmiştir. Böylece madde, insan haklarının korunması bakımından daha ileri bir noktaya taşınmıştır.

158 Ömer Nasuhî Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kamusu* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, ts.), “Habs”, 3/14.

159 Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kamusu*, ts., “Muvakkat habs”, 3/306.

160 Fahrüddîn Osmân b. Alî ez-Zeylaî, *Tebyînü’l-haka’ik* (Kahire: Matba’atü’l-Kübra’l-Emiriyye, 1314), 4/152.

161 *Düstur*, Tertip 1, 4/5.

162 *Düstur*, Tertip 2, 1/640.

Ta'dille birlikte, basın-yayının incelenmesi ve gözden geçirilmesinin ancak basımdan sonra mümkün olduğu hükme bağlanmıştır.

Bu düzenlemenin İslam hukuku açısından bir mahzuru yoktur. Basın-yayının kontrol zamanının belirlenmesi, kanuni düzenleme yapmanın mübah alanında yer alır. İslam hukukuna göre, *Kur'an ve Sünnet'te doğrudan yer alan şer'i hükümlere aykırı olmadıkça düzenleme yapılabilir*. Devlet başkanının sınırlı yasama yetkisi kapsamında olan bu ta'dil meşrudur.

Madde 27

Özgün hali: “Mesned-i sadâret ve meşîhat-ı İslâmiyye taraf-ı pâdişâhîden emniyet buyurulan zâtlara ihale buyurulduğu gibi sair vükelânın memuriyetleri dahi bâ-irâde-i şâhâne icra olunur.”¹⁶³

Değişik hali: “Mesned-i sadâret ve meşîhat-ı İslâmiyye emniyet buyurulan zevata ihale buyurulduğu misillü teşkil-i vükelâyâ memur olan Sadrazam'ın tensip ve arzıyla sair vükelânın memuriyetleri dahi bâ-irâde-i şâhâne icra olunur.”¹⁶⁴

Kanûn-ı Esâsî'nin Vükelâ-yı Devlet kısmında yer alan bir maddedir. 5 Şâban 1327 / 8 Ağustos 1325 tarihli birinci ta'dil ile değiştirilmiştir.

Maddeye “teşkil-i vükelâyâ memur olan Sadrazam'ın tensip ve arzıyla” ifadesi eklenmiştir. Sadrazamlık ve Şeyhülislamlık vazifelerinin verilmesinde olduğu gibi, diğer vekillerin görevleri de Padişah tarafından verilir. Bu değişiklikle Heyet-i Vükelânın oluşturulmasında görevli olan Sadrazam'ın vekaletler için uygun gördüğü isimleri Padişah'a arz etmesi hükme bağlanmıştır. Bu değişiklik, Padişah'ın *görev ve yetkileri* hakkındaki 7. maddede yapılan ta'dile uyum sağlanması için yapılmıştır.

Lafzi değişiklikler: Maddeden “taraf-ı pâdişâhîden” ifadesi çıkarılmış, maddedeki “zâtlara” ifadesi “zevata” ile, “gibi” ifadesi “misillü” ile değiştirilmiştir.

¹⁶³ *Düstur*, Tertip 1, 4/6.

¹⁶⁴ *Düstur*, Tertip 2, 1/640.

Padişah ile Sadrazam arasında bir vekalet sözleşmesi mevcuttur. Mecelle'deki vekalet sözleşmesi tanımı şöyledir: “Vekâlet bir kimse işi başkasına tefvîz etmek ve ol işte onu kendi yerine ikame eylemektir. Ol kimseye müvekkil ve yerine ikame eylediği kimesneye vekîl, ve ol işe müvekkelün-bih denilir.”¹⁶⁵ Vekalet verilen iş ile ilgili olarak, 1459. madde şöyledir: “Bir kimse bizzat yapabileceği hususlarda ve muâmelâta dâir olan her hakkın îfâ ve istîfâsında başkasını tevkîl edebilir. Meselâ bir kimse bey’ ve şîrâ ve icâr ve isticâr ve rehin ve irtihan ve îdâ’ ve istîdâ’ ve hibe ve ittihâb ve sulh ve ibrâ ve ikrâr ve da’vâ ve taleb-i şûf’a ve îfâ ve istîfâ-yı düyûn ve kabz-ı mâle diğer bir kimseyi tevkîl etse câiz olur. Fakat müvekkelün-bihin ma’lûm olması lâzımdır.”¹⁶⁶ Yine Mecelle’nin 1466. maddesine göre, “Bir kimse vekil olduğu hususta başkasını tevkil edemez. Meğerki müvekkil izin vermiş veyahut ‘Reyinle amel et.’ demiş olsa, o hâlde vekil başkasını tevkil edebilir. Ve bu vechile vekilin tevkil ettiği kimse müvekkilin vekili olur. Yoksa o vekilin vekili olmaz. Hatta vekîl-i evvel’in azliyle yahut vefatıyla vekîl-i sâni mün’azil olmaz.”¹⁶⁷

Sadrazam’ın vekaleti, mukayyed bir vekalettir. Padişah tarafından Sadrazam’a tevkil için izin verilmediğinden dolayı, doğrudan tevkil işlemi yapması ve alt vekalet kurması mümkün değildir.¹⁶⁸ Fakat değişikliklerle beraber, bu durum devam etmesine rağmen, Padişah’ın tercih edip atayacağı kimselerin, Sadrazam’ın uygun görüp arz ettiği isimler arasından olması düzenlenmiştir. Padişah’ın vekilleri tamamen serbestçe belirlemesinin önüne geçilmiştir. Ancak 7. maddenin ta’dil edilmiş halinde yer alan, Padişah’ın gerektiğinde ve usûlü üzere vekilleri görevden alma ve değiştirme *görev ve yetkisi* varlığını sürdürmüştür.

Bu noktada, klasik anlamda vekalet akdi tüm hükümleriyle düşünüldüğünde müvekkilin kendisini kayıtlaması durumu söz konusu olmaktadır. Bu kayıt ile önceden yetkisi olduğu birtakım şeyleri artık yapamaz hale gelmektedir. Örneğin Padişah devletin başı olduğu halde, bir vekalet için uygun gördüğü bir ismi, kendi

165 Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye (Mecelle), md. 1449.

166 Mecelle, md. 1459.

167 Mecelle, md. 1466.

168 Zeynüddin İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve’n-nezâ’ir* (Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 1419/1999), 211.

vekili olarak doğrudan atayamamakta, o isim için Sadrazam'ın tensip ve arzı gerekir hale gelmektedir. Oysa vekalet İslam hukukunda yetki devri ve yetkilendirmeden ibarettir, müvekkilin yetkisine eksiltme getirmez. Dolayısıyla normal şartlarda vekalette böyle bir kayıt olmaması gerekir.

Ancak burada Sadrazam'ın tensip ve arzı, vekalet sözleşmesine ilave bir şart gibi ele alınabilir. Buna göre müvekkilin yani Padişah'ın, bazı durumlarda yetkisinin Sadrazam'ın tensibine bağlı olacağını (yani yetkisinin daralacağını) şart koşmuş olduğu düşünülebilir. Akitlerde şartların alanını, Mâlikî ve Hanbelî mezhepleri Hanefî ve Şâfiî mezheplerine göre daha geniş tutmuştur.¹⁶⁹ Mâlikî ve Hanbelî mezhepleri göre, bu şart, naslara aykırı olmadığı için ve akitle taban tabana zıt olmadığı için geçerli ve bağlayıcı olacaktır.¹⁷⁰ Bu açıdan bakıldığında Padişah, Sadrazam ile yapacağı vekalet sözleşmesine, kendisini sınırlandıran bir şart getirmiştir. Vekalet sözleşmesi bir şart ile meşrut kılındığında, o şarta riayet edilmesi lazım ve meşrudur. Nitekim Mecelle 83. maddeye göre, “Bi-kadri’l-imbân şarta mürâ’ât olunmak lâzım gelir.”¹⁷¹

Ayrıca, Heyet-i Vükelânın daha uyumlu ve tam bir ahenk içinde çalışması için bu heyetin reisi olan Sadrazam tarafından mesai arkadaşı olarak uygun görülen isimlerin Padişah'a teklifi, devlet işlerinin suhuletle yürümesi ve İslam hukukundaki maslahat prensibi bakımından isabetli görülebilir. Nitekim bir yazara göre, Sadrazamın, atandığı zaman kendisi ile beraber çalışabilecek vekilleri seçme yetkisine sahip olması zaruridir.¹⁷²

Bu ta'dil Padişahın; usul açısından incelendiğinde rızası ile yapılmıştır. Padişahın sınırlı yasama yetkisi kapsamında görülebilir.

169 Orhan Çeker, *Fıkıh Dersleri* (Konya: Tekin Kitabevi, 2020), 65.

170 Mahmut Samar, “İslam Borçlar Hukukunda Akitlere Etkisi Bakımından Takyîdî Şartlar”, *Marîfe Dini Araştırmalar Dergisi* 18/2 (Aralık 2018), 507.

171 Mecelle, m. 83; Mustafa Hulûsi Güzelhisârî, *Menâfi’u’l-deka’ik fî şerhi Mecâmi’i’l-haka’ik* (İstanbul, 1273/1856), 335.

172 Hamid Bey, *Hukûk-ı Esâsiyye ve İdare Dersleri* (İstanbul, 1331), 76.

Madde 28

Özgün hali: “Meclis-i Vükelâ Sadrazam’ın riyaseti tahtında olarak akd olunup dâhilî ve hâricî umûr-ı mühimmenin merciidir. Müzâkerâtından muhtâc-ı istîzân olanların kararları irâde-i seniyye ile icra olunur.”¹⁷³

Değişik hali: “Meclis-i Vükelâ Sadrazam’ın riyaseti tahtında olarak akd olunup dâhilî ve hâricî umûr-ı mühimmenin merciidir. Müzâkerâtından muhtâc-ı tasdik olan kararlar lede’l-arz irâde-i seniyye ile icra olunur.”¹⁷⁴

Kanûn-ı Esâsî’nin Vükelâ-yı Devlet kısmında yer alan bir maddedir. 5 Şâban 1327/8 Ağustos 1325 tarihli birinci ta’dil ile değiştirilmiştir.

Maddeye göre, Meclis-i Vükelâ tarafından müzakere edilmiş ve *hakkında onay gereken* kararlar, Padişah’a arz edildiğinde onun iradesi ile yürürlük kazanır. Lafzi değişiklikler içeren ta’dilin İslam hukuku açısından değerlendirilecek bir yönü bulunmamaktadır.

Lafzi değişiklikler: Maddenin son cümlesindeki “istizan” ifadesi “tasdik” ile değiştirilmiştir. Bu değişiklik 29. maddede yapılan ta’dile uyum sağlanması için yapılmıştır. İzin isteme yerine, onaylama ifadesi devlet işlerinde anlam bakımından daha uygundur. “Olanların kararları” ifadesi “olan kararlar” ile değiştirilmiştir. Maddeye “lede’l-arz” ifadesi eklenmiştir. Mücmel bırakılan ifade beyan edilmiştir.

Madde 29

Özgün hali: “Vükelâdan her biri dairesine ait olan umûrdan icrası mezuniyeti tahtında bulunanları usulüne tevfikân icra ve icrası mezuniyeti tahtında olmayanları Sadrazam’a arz eder. Sadrazam dahi o makûle-i mevâddan müzakereye muhtaç olmayanların muktezasını icra veyahut taraf-ı hazret-i pâdişâhîden istîzân ederek ve muhtâc-ı müzâkere bulunanları Meclîs-i Vükelâ’nın müzakeresine arz eyleyerek

¹⁷³ *Düstur*, Tertip 1, 4/6.

¹⁷⁴ *Düstur*, Tertip 2, 1/640-641.

müteallik buyurulacak irâde-i seniyye mûcibince iktizasını ifa eyler. Bu mesâlihın envâ ve derecâtı nizâm-ı mahsûs ile tâyin olunacaktır.”¹⁷⁵

Değişik hali: “Vükelâdan her biri dairesine ait olan umurdan mezuniyeti tahtında bulunanları usule tevfikân icra ve icrası mezuniyeti tahtında olmayanları Sadrazam’a inha eder. Sadrazam dahi o makûle-i mevâddan müzakereye muhtaç olmayanları doğrudan doğruya ve muhtâc-ı müzâkere bulunanları Meclis-i Vükelâda bade’l-müzâkere muhtâc-ı tasdîk olduğu takdîrde arz eder ve muhtâc-ı tasdîk olmayanlar hakkındaki Heyet-i Vükelâ kararını tebliğ eyler. Bu mesâlihın envâ ve derecâtı kanûn-ı mahsûs ile tâyin olunacaktır. Şeyhülislâm muhtâc-ı müzâkere olmayan mevâddı doğrudan doğruya arz eder.”¹⁷⁶

Kanûn-ı Esâsî’nin Vükelâ-yı Devlet kısmında yer alan bir maddedir. 5 Şâban 1327 / 8 Ağustos 1325 tarihli birinci ta’dil ile değiştirilmiştir.

İkinci cümlede Sadrazam’ın önüne gelen işler tasnif edilmiştir. Bu cümlede genel bir değişiklik yapılmıştır. Maddenin ilk haline göre bu işler, *hakkında müzakere gereken* ve *hakkında müzakere gerekmeyen* şeklinde ikiye ayrılmıştır. Sadrazam, hakkında müzakere gerekmeyen işleri icra eder veya o iş hakkında Padişah’tan izin isteyerek iradesi gereğince hareket eder. Hakkında müzakere gereken işleri Meclis-i Vükelânın müzakeresine arz eder ve o iş hakkında Padişahın iradesi gereğince hareket eder.

Değişiklikle beraber, hakkında müzakere gereken işler *hakkında onay gereken* ve *hakkında onay gerekmeyen* şeklinde ikiye ayrılmıştır. Değişikliğe göre, Sadrazam, hakkında müzakere gerekmeyen işleri doğrudan doğruya Padişah’a arz eder. Hakkında müzakere gereken işlerin, hakkında onay gerekip gerekmediği Meclis-i Vükelâ tarafından müzakere edilir. Neticeye göre, Sadrazam hakkında onay gereken işleri Padişah’a arz eder ve hakkında onay gerekmeyen işlerle ilgili Heyet-i Vükelâ kararını tebliğ eder.

¹⁷⁵ *Düstur*, Tertip 1, 4/6-7.

¹⁷⁶ *Düstur*, Tertip 2, 1/641.

Maddenin sonuna bir cümle eklenmiştir. Bu cümleye göre, ilmiye teşkilatının başı olan Şeyhülislamın, Heyet-i Vükelâda müzakere edilmesi gerekmeyen, ilmiyeye dair meseleleri Sadrazam aracılığıyla değil, doğrudan kendisinin Padişah’a arz etmesi hükme bağlanmıştır.

Ta’dille beraber, Heyet-i Vükelâ biraz daha fonksiyon kazanmıştır. Heyet-i Vükelânın müzakere neticesinde alınan kararlar hakkında onay gerekip gerekmediğine karar vermesi mümkün hale gelmiştir. Bu ta’dil salt idari işleyiş ile ilgili bir değişikliktir. Heyet-i Vükelânın Padişah’a sunulacak meseleleri önceden müzakere ile nispeten ayrıştırması ve Şeyhülislam’ın doğrudan Padişah’a arzı hususlarında, yürütmeyi ve karar alma mekanizmasını hızlandırması açısından kamu maslahatı görülebilir.

Lafzi değişiklikler: İlk cümledeki birinci “icrası” kelimesi metinden çıkarılmıştır. Fazla görüldüğü için çıkarılmış olması muhtemeldir. “Usulüne” ifadesi yerine “usule” ifadesi tercih edilmiştir. Vükelâ ile Sadrazam arasındaki münasebetin niteliğini ihsas ettirmek için “arz” ifadesi değil “inha” ifadesi tercih edilmiştir.

Madde 30

Özgün hali: “Vükelâ-yı Devlet, memuriyetlerine müteallik ahval ve icraattan mesuldür.”¹⁷⁷

Değişik hali: “Vükelâ hükümetin siyâset-i umûmiyyesinden müştereken ve dâire-i nezâretlerine ait muamelattan dolayı münferiden Meclis-i Mebûsana karşı mesuldürler. Taraf-ı hazret-i pâdişâhîden tasdike muhtaç olan mukarreratın mâmulün biha olması için Sadrazam ile dâire-i müteallikasını nazırı taraflarından kararnamelere vaz’-ı imzâ edilerek kararın mesuliyeti deruhte olunmak ve onların imzası bâlâsına taraf-ı hazret-i pâdişâhîden dahi vaz’-ı imzâ buyurulmak şarttır. Heyet-i Vükelâca ittihaz olunan kararlar umûm-i vükelânın imzalarını havî olacak ve o imzaların

¹⁷⁷ *Düstur*, Tertip 1, 4/7.

bâlâsına muhtâc-ı tasdîk olduğu takdirde kezalik taraf-ı hazret-i pâdişâhiden vaz'-ı imzâ buyurulacaktır.”¹⁷⁸

Kanûn-ı Esâsî'nin Vükelâ-yı Devlet kısmında yer alan bir maddedir. 5 Şâban 1327 / 8 Ağustos 1325 tarihli birinci ta'dil ile değiştirilmiştir.

Ta'dille birlikte ilgili maddede vekillerin sorumlulukları detaylı bir şekilde düzenlenmiştir. Vekiller Heyet-i Vükelânın iş ve işlemlerinden Heyet olarak, kendi vekaletleri ile ilgili iş ve işlemlerden bireysel olarak Meclis-i Mebûsana karşı sorumludur. Padişah tarafından tasdiki gereken kararların yürürlüğü için kararnamede Sadrazam ve ilgili vekilin imzası ile onların imzasının üzerinde Padişah'ın imzasının bulunması gerekmektedir. Bu imzalar Sadrazam ve vekilin sorumluluğunun mesnedi olmaktadır. Heyet-i Vükelânın kararlarında ise bütün vekillerin imzası aranmaktadır. Heyetin kararının Padişah tarafından tasdiki gerekiyorsa vekillerin imzasının üzerinde Padişah'ın imzasının bulunması gerekmektedir.

Devletin başı olan Padişah, hakimiyete, egemenlik yetkisine sahiptir. Bu yetki ile başkalarını yetkilendirerek vekiller tayin etmekte ve devlet işlerini görölmesini bu şekilde yürütmektedir. 27. maddede belirtildiğı üzere, Sadrazam ve diğer diğer vekiller, müvekkil olan Padişahın vekilidir. Aralarında vekalet akdi vardır.

Bu ta'dille birlikte, Heyet-i Vükelâ, Meclis-i Mebûsana karşı sorumlu kılınmıştır. Klasik vekalet akdi merkezli bakıldığı zaman, müvekkil olan Padişah'ın vekilinin, Padişah'a değil de başka bir kişi veya kuruma karşı sorumlu olmasının, İslam hukuku açısından izahı mümkün gözükmemektedir.

Bu noktada İslam devlet anlayışındaki *hakimiyet yetkisi* konusu üzerinden bir yorum getirmek mümkün olabilir. Buna göre, hakimiyetin kaynağı Şari'dir. Bu hakimiyeti kullananlar yeryüzündeki Müslümanlardır. Müslümanlar kendi işlerinin görölmesi için bu yetkiyi bir şekilde devlet başkanına devrederler. Neticede devlet

178 *Düstur*, Tertip 2, 1/641.

başkanı Müslümanların vekilidir. Devlet başkanının vekili konumda olan Sadrazam ve diğer vekiller de asıl müvekkil olan Müslümanların vekilidir.

Meclis-i Mebûsanı oluşturan milletvekilleri de Müslümanların vekilidir. Bu durumda Heyet-i Vükelânın, Meclis-i Mebûsana karşı sorumlu kılınması; bir vekilin, doğrudan müvekkile değil de, aynı müvekkilin başka bir vekiline karşı sorumlu kılınması gibi olmaktadır. Bu şekilde bir vekilin diğer bir vekile karşı sorumlu kılınması, vekalet akdine ilave bir şart gibi ele alınabilir. Mâlikî ve Hanbelî mezhepleri göre, bu şart, naslara aykırı olmadığı için ve akitle taban tabana zıt olmadığı için geçerli ve bağlayıcı olacaktır. Vekalet sözleşmesi bir şart ile meşrut kılındığında, o şarta riayet edilmesi lazım ve meşrudur.

Mesuliyet-i dünyeviyye ve mesuliyet-i uhreviyye olmak üzere ikiye ayrılan mesuliyet, bir şahsın mükellef olduğu veya bil’iltizam ifa ettiği şeylerden dolayı suale maruz kalması ve icabına göre mükâfat veya ceza görmesidir.¹⁷⁹ Mesuliyet-i dünyeviyye, bir şahsın dünyada deruhte ettiği şeylerden dolayı sorguya çekilerek cezalandırılmasıdır.¹⁸⁰ Mesuliyet-i uhreviyye ise, bir şahsın dünyada yapmış olduğu şeylerden dolayı ahiret âleminde suale, cezaya maruz kalmasıdır.¹⁸¹ Mesuliyet bağlamında âyet-i kerimede buyrulmuştur: “(Allah) yaptığından sorumlu tutulmaz, onlar (kullar) ise sorumlu tutulurlar.”¹⁸²

Sadrazam ve vekiller hem dünyevi sorumluluk hem de uhrevi sorumluluk altındadır. Dünyevi sorumluluk açısından Meclis-i Mebûsana dolayısıyla ümmete karşı, uhrevi sorumluluk açısından Allah Teâlâ’ya karşı sorumludurlar. Padişah ise dünyevi sorumluluk altında değildir, yalnızca uhrevi sorumluluk altındadır. Çünkü devletin başı olan Padişahı sorumlu kılacak bir dünyevi güç ve makam düşünülemez. Ancak Padişah uhrevi sorumluluk açısından Allah Teâlâ’ya karşı sorumludur.

179 Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kamusu*, ts., “Mesuliyet”, 3/19.

180 Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kamusu*, ts., “Mesuliyet-i dünyeviyye”, 3/19.

181 Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kamusu*, ts., “Mesuliyet-i uhreviyye”, 3/19.

182 el-Enbiyâ 21/23.

Kanûn-ı Esâsî'nin 5. maddesinde, “zât-ı hazret-i pâdişâhînin nefs-i hümayunu mukaddes ve gayr-ı mes’uldür.” denilerek Padişahın sorumsuzluğu düzenlenmiş olmasına rağmen burada imzasının aranması şart kılınmıştır. Bu imza şartı, sorumluluk için değil, Padişahın iradesinin yazılı olarak yansımaları temin etmek içindir.

Maddedeki diğer hususlar şekli düzenlemelerdir. İslam hukuku özel bir şart aramadığı için, ihtiyaç ve gereklere göre şekli düzenlemelerin yapılmasında bir beis yoktur. Sorumluluğun, beyanın ötesinde imzaya dayandırılması mümkündür.

Madde 35

Özgün hali: “Vükelâ ile Heyet-i Mebûsan arasında ihtilâf olunan maddelerden birinin kabulünde vükelâ tarafından ısrar olunup da mebûsan canibinden ekseriyet-i ârâ ile ve tafsilen esbâb-ı mûcibe beyanıyla katiyyen ve mükerreren reddedildiği hâlde vükelânın tebdili veyahut müceddeden müddet-i kanûniyyesinde intihap olunmak üzere Heyet-i Mebûsanın feshi münhasıran yed-i iktidâr-ı hazret-i pâdişâhîdedir.”¹⁸³

Birinci değişik hali: “Vükelâ ile Heyet-i Mebûsan arasında ihtilâf vukûunda vükelâ reyinde ısrar edip de mebûsan canibinden katiyyen ve mükerreren red edildiği halde vükelâ ya mebûsanın kararını kabule veya istifaya mecburdur. İstifa takdirinde yeni gelen Heyet-i Vükelâ heyet-i sâbikanın fikrinde ısrar eder ve Meclis esbâb-ı mûcibe beyanı ile yine reddederse yedinci madde mucibince intihâbata başlanılmak üzere zât-ı hazret-i pâdişâhî Meclisi feshedebilir. Fakat Heyet-i Cedîde-i Mebûsan evvelki heyetin reyinde sebat ve ısrar ederse Meclis-i Mebûsanın rey ve kararının kabulü mecburi olacaktır.”¹⁸⁴

İkinci değişik hali: “Vükelâ ile Heyet-i Mebûsan arasında ihtilâf olunan maddelerden birinin kabulünde vükelâ tarafından ısrar olunup da mebûsan canibinden ekseriyet-i ârâ ile ve mükerreren reddedildiği hâlde vükelânın tebdili

¹⁸³ *Düstur*, Tertip 1, 4/7-8.

¹⁸⁴ *Düstur*, Tertip 2, 1/641.

veyahut müceddeden ve dört ay zarfında intihap ve ictimâ olunmak üzere Heyet-i Mebûsanın feshi hukûk-ı pâdişâhî cümlesindendir. Fakat Heyet-i Cedîde-i Mebûsan evvelki heyetin reyinde sebat ve ısrar ederse Meclis-i Mebûsanın rey ve kararının kabulü mecburi olacaktır.”¹⁸⁵

Kanûn-ı Esâsî’nin Vükelâ-yı Devlet kısmında yer alan bir maddedir. İki defa değişikliğe uğramıştır. Birinci değişikliği 5 Şâban 1327 / 8 Ağustos 1325 tarihli birinci ta’dil ile, ikinci değişikliği 2 Receb 1332 / 15 Mayıs 1330 tarihli ikinci ta’dil ile gerçekleşmiştir. Nihayetinde Kanûn-ı Esâsî’nin 4 Cemâziyelevvel 1334 / 25 Şubat 1331 tarihli beşinci ta’dilinde *yürürlükten kaldırılmıştır*.¹⁸⁶ Padişah’ın Heyet-i Vükelâyı tebdil etme ve Meclis-i Mebûsanı feshetme *görev ve yetkilerinin* şartlarını konu edinir. Bu iki heyet arasında ihtilâf durumunda, devletin işleyişinin aksamaması ve ihtilâfın çözümü için Padişah’a iki yetki verilmiştir.

Maddeye göre Heyet-i Vükelâ ile Heyet-i Mebûsan arasında tartışılan maddelerden birinde, vekiller kabul noktasında, mebuslar da salt çoğunlukla ve detaylıca gerekçelerini beyan ederek, kesin ve ikinci kez red noktasında bulunursa, Padişah Heyet-i Vükelâyı tebdil etme veya kanuni süresi içinde yeniden seçilmek şartıyla Meclis-i Mebûsanı feshetme *görev ve yetkilerine* sahiptir.

Birinci değişiklikte, tek cümleden oluşan madde değişikliğe uğramış ve maddenin sonuna iki cümle eklenmiştir. Bu değişiklikle beraber, ihtilâfın ortaya çıkması durumunda doğrudan Padişah’ın iki yetkisi gündeme gelmeden, Heyet-i Vükelânın kabul veya istifa tercihinde bulunması düzenlenmiştir. Padişah’ın Meclis-i Mebûsanı feshetme *görev ve yetkisi* yeni Heyet-i Vükelâ ile ihtilâfın devam etmesi durumunda düzenlenmiştir. Böylece ihtilâf halindeki süreç kademelendirilmiştir. Heyet-i Vükelâyı tebdil etme *görev ve yetkisi* bu madde bağlamında kaldırılmıştır.

Maddeye göre, Heyet-i Vükelâ ile Heyet-i Mebûsan arasında ihtilâf olduğunda vekiller görüşünde ısrar edip mebuslar kesin ve ikinci defa reddettiği

¹⁸⁵ *Düstur*, Tertip 2, 6/749-750.

¹⁸⁶ *Düstur*, Tertip 2, 8/484.

durumda vekiller, mebusların kararını kabul etmek veya istifa etmek zorundadır. Heyet-i Vükelânın, mebusların kararını kabul etmeyip istifa etmesi durumunda oluşturulan yeni Heyet-i Vükelâ, önceki heyetin görüşünde bulunur ve mebuslar gerekçelerini beyan ederek tekrar reddederse 7. madde gereği seçimlerin yapılması şartıyla Padişah Meclis-i Mebûsanı feshetme yetkisine sahiptir.

Maddenin sonuna eklenen cümle, sonraki değişiklikte korunmuştur. Bu cümleye göre, seçimlerin akabinde toplanan yeni Meclis, önceki mebusların görüşünde bulunursa, mebusların kararı Heyet-i Vükelâ tarafından kabul edilmek zorundadır.

Birinci değişiklikte, maddedeki lafzi değişiklikler: “ihtilâf olunan maddelerden birinin kabulünde” ifadesi, “ihtilâf vukûunda” ifadesi ile değiştirilmiştir. Böylece sadece madde değil hakkında karar verilmesi gereken her husus kapsama girmiştir. Mana olarak vükelânın “kabulde ısrarı” yerine, “reyinde ısrarı” tercih edilmiştir. Maddeden “ekseriyet-i ârâ ile ve tafsilen esbâb-ı mûcibe beyanıyla” ifadesi çıkarılmıştır. Bir topluluğun kararının topluluk kararı olması, doğal olarak salt çoğunlukla olur. Meclis-i Mebûsan feshetme ile ilgili, “münhasıran yed-i iktidâr-ı hazreti pâdişâhîdedir.” ifadesi kullanılmış iken, ta’dille birlikte “zât-ı hazret-i pâdişâhî Meclisi feshedebilir.” şeklinde düzenlenmiştir.

İkinci değişiklikte, madde büyük oranda özgün halindeki gibi düzenlenmiştir. Bu değişiklikle beraber, ihtilâfın ortaya çıkması durumunda kademelendirmeden vazgeçilmiş, Heyet-i Vükelânın kabul veya istifa tercihinde bulunması kaldırılmıştır. Heyet-i Vükelâyı tebdil etme *görev ve yetkisi* tekrar maddeye alınmıştır. Böylece ihtilâf halinde ilk aşamada Padişah’ın iki yetkisinden birini kullanması mümkün hale gelmiştir.

İkinci değişiklikte, maddedeki lafzi değişiklikler: Maddenin ilk haline göre “tafsilen esbâb-ı mûcibe beyanıyla katiyyen ve” ifadesi çıkarılmıştır. “müddet-i kanûniyyesinde” ifadesi “dört ay zarfında” ifade edilmiştir. “intiha olunmak üzere” ifadesi, “intiha ve ictimâ olunmak üzere” şeklinde düzenlenmiştir. Maddenin ikinci

haline göre ise “katiyyen” ifadesi “ekseriyet-i ârâ” ile değiştirilmiştir. Meclis-i Mebûsanı feshetme görev ve yetkisi için, “zât-ı hazret-i pâdişâhî Meclisi feshedebilir.” ifadesi kullanılmış iken, ta’dille birlikte “hukûk-ı pâdişâhî cümlesindendir.” şeklinde düzenlenmiştir.

Madde beşinci ta’dil ile birlikte yürürlükten kaldırılmıştır. Padişah’ın fesih yetkisinin ne şartlarda ve nasıl kullanılacağı konusu şekli düzenlemelerdendir. Bu hususta zamanın ve şartların gereklerine göre, maslahata binaen çeşitli düzenleme ve değişiklikler yapılabilir.

Madde 36

Özgün hali: “Meclis-i Umûmî mün’akit olmadığı zamanlarda devleti bir muhataradan veyahut emniyet-i umûmîyyeyi halelden vikaye için bir zarûret-i mübreme zuhur ettiği ve bu babda vaz’ına lüzûm görünecek kanunun müzakeresi için Meclisin celb ve cem’ine vakit müsait olmadığı halde Kanûn-ı Esâsî ahkâmına muğâyir olmamak üzere Heyet-i Vükelâ tarafından verilen kararlar Heyet-i Mebûsanın içtimaiyle verilecek karara kadar bâ-irâde-i seniyye muvakkaten kanun hüküm ve kuvvetindedir.”¹⁸⁷

Değişik hali: “Meclis-i Umûmî mün’akit olmadığı zamanlarda devleti bir muhataradan veyahut emniyet-i umûmîyyeyi halelden vikaye için bir zarureti mübreme zuhur ettiği ve bu babda vaz’ına lüzum görünecek kanunun müzakeresi için Meclisin celb ve cem’ine vakit müsait olmadığı halde Kanûn-ı Esâsî ahkâmına muğâyir olmamak üzere Heyet-i Vükelâ tarafından verilen kararlar Heyet-i Mebûsanın içtimaiyle verilecek karara kadar bâ-irâde-i seniyye muvakkaten kanun hüküm ve kuvvetinde olup ilk içtimâda Heyet-i Mebûsana tevdi edilmek lâzımdır.”¹⁸⁸

Kanûn-ı Esâsî’nin Vükelâ-yı Devlet kısmında yer alan bir maddedir. 5 Şâban 1327/8 Ağustos 1325 tarihli birinci ta’dil ile değiştirilmiştir. Maddedeki

¹⁸⁷ *Düstur*, Tertip 1, 4/8.

¹⁸⁸ *Düstur*, Tertip 2, 1/641-642.

“kuvvetindedir” ifadesi, “kuvvetinde olup ilk içtimâda Heyet-i Mebûsana tevdi edilmek lâzımdır.” ifadesi ile değiştirilmiştir.

Meclisin toplanamadığı olağanüstü durumlarda Heyet-i Vükelâ tarafından düzenlenen kararnameler, Meclis toplanana kadar yürürlükte olur. Bu kararnameler mazbatada *muvakkat kanunlar* olarak zikredilmiştir.¹⁸⁹ Değişiklikle beraber, bu kararnamelerin, Meclis açıldığı zaman Heyet-i Mebûsanın kabulüne sunulması gerektiği düzenlenmiştir.

İşlenmesi men ve nehy edilmiş bazı şeyler vardır ki, bunları yapmak, zaruret halinde mübah hükmünde olur, bundan dolayı yapan muaheze edilmez.¹⁹⁰ Bu yasaklanmış şey, bazen azimet-ruhsat arasında tercihe mahal olur. Bu durumunda, azimet yerine ruhsat hükümleri işletilebilir. Bazen de yasaklanmış şeyin yasaklığı tamamen düşer. Zaruret prensibi hakkında, Mecelle’de “Zarûretler memnû olan şeyleri mübah kılar.”¹⁹¹ maddesi yer almıştır. Bu düzenlemede de buna benzer bir durum söz konusudur. Normal şartlarda 54. madde gereği, bir kanunun yürürlüğe girmesi için Heyet-i Âyan ve Heyet-i Mebûsanın kabulünün ardından Padişah’ın onay vermesi gerekir. Ancak Heyet-i Mebûsanın içtima edemediği bir zaruret halinde ve maslahat açısından bir düzenleme yapılmasının zorunlu olduğu durumda Heyet-i Vükelânın kararnamesi kanun hükmünde kabul edilir.

Zaruret prensibine göre, zaruret halinin ötesinde ve nihayetinde hüküm, aslı ve normal hali üzere devam eder.¹⁹² Bu hususta Mecelle’de “Zarûretler kendi miktârlarınca takdîr olunur.”¹⁹³ maddesi yer almaktadır. Yine “bir özür için câiz olan şey, o özrün zevâliyle bâtil olur”¹⁹⁴, “mâni’ zâil oldukta, memnu’ avdet eder”¹⁹⁵ maddeleri bu manayı desteklemektedir. Netice olarak, Heyet-i Vükelâ tarafından

189 *Kanûn-ı Esâsî’nin Ta’dil Olunan Mevâddı Hakkında Encümen Tarafından Kaleme Alınan Esbâb-ı Mûcibe Lâyihası* (20 Nisan 1325), 18.

190 Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kamusu*, ts., 1/261.

191 Mecelle, md. 21.

192 Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kamusu*, ts., 1/262.

193 Mecelle, md. 22.

194 Mecelle, md. 23.

195 Mecelle, md. 24.

düzenlenen kararnamenin ilk fırsatta normal kanuna tebdili için Heyet-i Mebûsanın kabulüne sunulması düzenlemesi, bu prensipler çerçevesinde meşru ve isabetlidir.

Madde 38

Özgün hali: “İstîzâh-ı madde için vükelâdan birinin huzuruna Meclis-i Mebûsanda ekseriyetle karar verilerek davet olundukta; ya bizzat bulunarak veyahut maiyetindeki rüesâ-yı memûrînden birini göndererek îrad olunacak suallere cevap verecek veyahut lüzum görür ise mesuliyetini üzerine alarak cevabını tehir etmek salâhiyetini hâiz olacaktır.”¹⁹⁶

Değişik hali: “İstîzâh-ı madde için vükelâdan birinin huzuruna Meclis-i Mebûsanda ekseriyetle karar verilerek davet olundukta; ya bizzat bulunarak yahut maiyetindeki rüesâ-yı memûrînden birini göndererek îrad olunacak suallere cevap verecek yahut lüzum görür ise mesuliyeti üzerine alarak cevabının tehirini talep etmek hakkını hâiz olacaktır. Netîce-i istîzâhta Heyet-i Mebûsanın ekseriyet-i ârâsıyla hakkında adem-i îtimat beyan olunan nâzır sakıt olur. Reîs-i vükelâ hakkında adem-i îtimat beyan olunduğu halde Heyet-i Vükelâ hep birden sukût eder.”¹⁹⁷

Kanûn-ı Esâsî’nin Vükelâ-yı Devlet kısmında yer alan bir maddedir. 5 Şâban 1327/8 Ağustos 1325 tarihli birinci ta’dil ile değiştirilmiştir. Maddenin sonuna iki cümle eklenmiştir.

Değişikle beraber, gensoru uygulaması neticesinde milletvekillerinin salt çoğunluğu ile güvensizlik önergesi kabul edilmesi durumunda vekilin görevi sona erer. Aynı uygulama ile vükelânın başı olan Sadrazam hakkında güvensizlik önergesi kabul edilmesi durumunda, Sadrazam’ın da dahil olduğu Heyet-i Vükelânın görevi sona erer.

Bu madde, 30. maddede yapılan ta’dile uyum sağlanması için değiştirilmiştir. Çünkü vekiller, Meclis-i Mebûsana karşı sorumlu hale getirilmiştir. 30. maddede

¹⁹⁶ *Düstur*, Tertip 1, 4/8.

¹⁹⁷ *Düstur*, Tertip 2, 1/642.

yapılan açıklamalar çerçevesinde, vekalet akdi ile ümmetin vekili olan Meclis-i Mebûsana, Sadrazam ve diğer vekilleri düşürme yetkisinin verilmesi mümkündür. Yine bu akit çerçevesinde Sadrazamın sukûtu ile bütün kabinenin sukûtunun şart kılınması caizdir.¹⁹⁸

Lafzi değişiklikler: Maddedeki “yahut” kelimeleri “veyahut” olarak değiştirilmiştir. “Mesuliyetini” ifadesi, “mesuliyet” ile; “cevabını tehir etmek salahiyetini” ifadesi, “cevabının tehirini talep etmek hakkını” ile değiştirilmiştir.

Madde 43

Özgün hali: “Meclis-i Umûmînin iki heyeti beher sene Teşrînisânî ibtidâsında tecemmû eder ve bâ-irâde-i seniyye açılır ve Mart ibtidâsında yine bâ-irâde-i seniyye kapanır. Bu heyetlerden biri diğerinin müctemî bulunmadığı zamanda mün’akid olamaz.”¹⁹⁹

Birinci değişik hali: “Meclis-i Umûmînin iki heyeti beher sene Teşrînisânî ibtidâsında ve bilâ-dâvet tecemmû eder ve bâ-irâde-i seniyye açılır ve Mayıs ibtidâsında yine bâ-irâde-i seniyye kapanır. Bu heyetlerden biri diğerinin müctemî bulunmadığı zamanlarda mün’akid olamaz.”²⁰⁰

İkinci değişik hali: “Meclis-i Umûmînin iki heyeti beher sene Teşrînisânî ibtidâsında ve tecil vukû bulmuş ise müddet-i tecîliyyenin inkızâsında bilâ-dâvet ictimâ eder ve bâ-irâde-i seniyye küşâd edilir. Müddet-i ictimâ altı aydır ve bu müddetin hitamında Meclis yine bâ-irâde-i seniyye kapanır. Bu heyetlerden biri diğerinin bulunmadığı zamanlarda mün’akid olamaz. Meclis-i Mebûsan feshedildiği hâlde dört ay sonra ictimâ edecek olan Heyet-i Cedîdenin ictimâı bir ictimâ-ı fevkalâde hükmünde olup müddeti iki aydır ve kâbil-i temdîd olup tecile tâbi değildir ve altmış dokuzuncu maddede muharrer olan dört seneden ibaret müddet-i memûriyyeti Teşrînisânî ibtidâsında başlar.”²⁰¹

198 Ömer Ziyâeddin Dağıstânî, *Mir’ât-ı Kanûn-ı Esâsî* (İstanbul, 1324), 47.

199 *Düstur*, Tertip 1, 4/9.

200 *Düstur*, Tertip 2, 1/642.

201 *Düstur*, Tertip 2, 6/750.

Üçüncü değişik hali: “Meclis-i Umûmînin iki heyeti beher sene Teşrînisânî ibtidâsında ve tecil vukû bulmuş ise müddet-i tecîliyyenin inkızâsında bilâ-dâvet ictimâ eder ve bâ-irâde-i seniyye küşâd edilir. Müddet-i ictimâ dört aydır ve bu müddetin hitamında Meclis yine bâ-irâde-i seniyye kapanır. Bu heyetlerden biri diğerinin bulunmadığı zamanlarda mün’akid olamaz. Meclis-i Mebûsan feshedildiği hâlde dört ay sonra ictimâ edecek olan Heyet-i Cedîdenin ictimâı bir ictimâ-ı fevkalâde hükmünde olup müddeti iki aydır ve kâbil-i temdîd olup tecile tâbi değildir ve altmış dokuzuncu maddede muharrer olan dört seneden ibaret müddet-i memûriyyeti Teşrînisânî ibtidâsında başlar.”²⁰²

Kanûn-ı Esâsî’nin Meclis-i Umûmî kısmında yer alan bir maddedir. Üç defa değişikliğe uğramıştır. Birinci değişikliği 5 Şâban 1327 / 8 Ağustos 1325 tarihli birinci ta’dil ile, ikinci değişikliği 2 Receb 1332 / 15 Mayıs 1330 tarihli ikinci ta’dil ile, üçüncü değişikliği 26 Rebûlevvel 1333 / 29 Kanunusânî 1330 tarihli üçüncü ta’dil ile gerçekleşmiştir. Meclis-i Umûmînin toplanma ve tatil zamanını konu edinir. Meclis-i Umûmî, Heyet-i Âyan ve Heyet-i Mebûsandan oluşur.

Maddeye göre Meclis-i Umûmînin her iki heyeti her sene Kasım ayının ilk günü toplanır ve Padişahın iradesiyle Meclis açılır. Her sene Mart ayının ilk günü de yine Padişahın iradesiyle kapanır. Söz konusu heyetlerden biri toplanmamış olursa Meclis-i Umûmî açılmaz.

Birinci değişiklikte, maddeye “ve bilâ-dâvet” ifadesi eklenmiş, “Mart” ifadesi “Mayıs” ile değiştirilmiştir. Böylece Meclis-i Umûmînin toplanmasının bir davet üzerine olmadan gerçekleşmesi vurgulanmış ve yasama yılı iki ay uzatılmıştır.

İkinci değişiklik ile beraber, maddeye göre Meclisin açılışı ertelenmiş ise erteleme süresinin bitiminde Meclis açılır. İctima süresi altı aydır. Meclis-i Mebûsanın feshedilmesi durumunda dört ay sonra ictimâ edecek yeni Heyet-i Mebûsanın ictimâı, olağanüstü içtimadır. Olağanüstü içtima süresi iki aydır,

202 *Düstur*, Tertip 2, 7/225.

uzatılabilir ancak ertelenemez. 69. maddede düzenlenen ve dört seneden ibaret olan memuriyet süresi, Kasım ayının ilk gününde başlar.

İkinci değişiklikte, maddedeki lafzi değişiklikler: “ve tecil vukû bulmuş ise müddet-i tecîliyyenin inkızâsında” ifadesi ve “Müddet-i ictimâ altı aydır ve bu müddetin hitamında Meclis yine bâ-irâde-i seniyye kapanır.” cümlesi maddeye eklenmiştir. “Açılır” ifadesi “küşâd edilir.” ile değiştirilmiştir. “Müctemî” ifadesi maddeden çıkarılmıştır.

Üçüncü değişiklikte, “altı aydır” ifadesi “dört aydır” ile değiştirilmiştir. Böylece yasama süresi iki ay kısaltılmıştır. Meclisin çalışma süresi ile ilgili konular duruma, ihtiyaçlara ve iş yüküne göre değişebilir niteliktedir. Bu alanlarda yapılan düzenlemeler, kanuni düzenleme yapmanın mübah alanında yer alır.

Madde 44

Özgün hali: “Zât-ı hazret-i pâdişâhî devletçe görünecek lüzum üzerine Meclis-i Umûmîyi vaktinden evvel dahi açar ve müddet-i muayyene-i içtimâî²⁰³ da tenkis veya temdîd eder.”²⁰⁴

Değişik hali: “Zat-ı hazret-i pâdişâhî görülecek lüzum üzerine re’sen yahut mebûsânın ekseriyet-i mutlakası tarafından vukû bulacak taleb-i tahrîriye binaen Meclis-i Umûmîyi vaktinden evvel açar ve Heyet-i Umûmiyyenin kararıyla veya res’en müddet-i muayyene-i içtimâî temdid edebilir.”²⁰⁵

Kanûn-ı Esâsî’nin Meclis-i Umûmî kısmında yer alan bir maddedir. 5 Şâban 1327/8 Ağustos 1325 tarihli birinci ta’dil ile değiştirilmiştir. Maddedeki “devletçe görünecek” ifadesi, “görülecek” ifadesiyle değiştirilmiş, maddeye “re’sen yahut mebûsânın ekseriyet-i mutlakası tarafından vukû bulacak taleb-i tahrîriye binaen” ifadesi ve “Heyet-i Umûmiyyenin kararıyla veya res’en” ifadesi eklenmiş ayrıca maddeden “tenkis veya” ifadesi çıkarılmıştır.

203 [Meclis-i Umûmînin] müddet-i muayyene-i içtimâî.

204 *Düstur*, Tertip 1, 4/9.

205 *Düstur*, Tertip 2, 1/642.

Meclisin zamanından önce açılması Padişah'ın yetkisindedir. Öncesinde bu sadece kendi inisiyatifindeyken, değişiklikten sonra Heyet-i Mebûsanın salt çoğunluğunun yazılı talebi üzerine de mümkün olmuştur. Bununla beraber talep üzerine erken açış da yine Padişah'ın uhdesindedir. Meclisin çalışma mesaisini uzatmak veya kısaltmak Padişah'ın yetkisindeyken, değişiklikle beraber kısaltma yetkisi kaldırılmıştır. Ayrıca çalışma mesaisinin uzatılmasını, Meclis-i Umûmînin Padişah'tan talep etme imkanı getirilmiştir.

Ta'dille birlikte Padişah; usul olarak incelendiğinde rızası ile, Meclisin çalışma mesaisini kısaltma *görev ve yetkisinden* feragat etmiştir. Meclisin talep etme imkanının getirilmesi usulle ilgili bir düzenlemedir. Bu iki husus, kanuni düzenleme yapmanın mübah alanında yer alır. İslam hukukuna göre, *Kur'an ve Sünnet'te doğrudan yer alan şer'i hükümlere* aykırı olmadıkça düzenleme yapılabilir.

Madde 53

Özgün hali: “Müceddeden kanun tanzimi veya kavânîn-i mevcûdeden birinin ta'dili teklifi, Heyet-i Vükelâya ait olduğu gibi Heyet-i Âyan ve Heyet-i Mebûsanın dahi kendi vazîfe-i muayyeneleri dairesinde bulunan mevâd için kanun tanzimi veyahut kavânîn-i mevcûdeden birinin ta'dilini istid'âya salâhiyetleri olmakla evvelce makâm-ı Sadâret vasıtasıyla taraf-ı şahânedan istîzan olunarak irâde-i seniyye müteallik buyurulur ise ait olduğu dairelerden verilecek izâhat ve tafsîlat üzerine lâyhalarının tanzimi Şûra-yı Devlet'e havale olunur.”²⁰⁶

Değişik hali: “Müceddeden kanun tanzimi veya kavânîn-i mevcûdeden birinin ta'dilini teklife, vükelâ ve âyân ve mebûsândan birinin hakkı vardır. İki meclisten her biri müceddeden veya ta'dilen kaleme aldığı kanun lâyhalarını diğer heyete gönderir. Orada dahi kabul olunduktan sonra tasdîk-i hazret-i pâdişâhiye arz olunur.”²⁰⁷

206 *Düstur*, Tertip 1, 4/10.

207 *Düstur*, Tertip 2, 1/642.

Kanûn-ı Esâsî'nin Meclis-i Umûmî kısmında yer alan bir maddedir. 5 Şâban 1327 / 8 Ağustos 1325 tarihli birinci ta'dil ile değiştirilmiştir.

Değişiklikten önce kanun teklifi ve kanun değişikliği teklifi yetkisi, Heyet-i Vükelâya aitti. Bu teklif 54. maddenin ilk halinde düzenlenen usul çerçevesinde görüşülür, neticede Padişah tarafından irade-i seniyye ile tasdik edilirse kanun olarak yürürlüğe girerdi. Heyet-i Âyan ve Heyet-i Mebûsanın teklif yetkisi ise kendi görev alanları ile ilgili konularla sınırlıydı. Aynı zamanda bu yetki Padişah tarafından izin verilmesi üzerine gerçekleşiyordu. Kanunun metin olarak düzenlenmesi ise ilgili makamın açıklamaları ile Şûra-yı Devlet tarafından yapılmaktaydı. Nihayetinde tüm tekliflerde olduğu gibi teklif metni, Padişahın onayına arz edilirdi.

Değişiklikle beraber, Heyet-i Âyan ve Heyet-i Mebûsanın görev alanı sınırı ve Padişah'tan izin isteme gerekliliği ortadan kaldırılmıştır. Bu iki heyetin yetkisi Heyet-i Vükelâ ile aynı seviyeye getirilmiştir. Şûra-yı Devlet işleyişten çıkarılmıştır. Heyet-i Âyan ile Heyet-i Mebûsanın kendi aralarında teklif metnini olgunlaştırması hükme bağlanmıştır. Padişahın onayına arz devam etmiştir. Yasama ve yürütmenin birbirine etkisi azaltılmaya çalışılmış ve biraz daha ayrışma sağlanmıştır.

Ta'dille birlikte Padişah; usul olarak incelendiğinde rızası ile, Meclisin kendisinden izin isteme gerekliliğini kaldırmıştır. Teklif metninin hazırlanmasına ilişkin düzenlemeler ise, usul ile ilgili düzenlemelerdir. İslam hukuku özel bir şart aramadığı için, ihtiyaç ve gereklere göre şekli düzenlemelerin yapılmasında bir beis yoktur. Bu hususlar, kanuni düzenleme yapmanın mübah alanında yer alır. İslam hukukuna göre, *Kur'an ve Sünnet'te doğrudan yer alan şer'i hükümlere* aykırı olmadıkça düzenleme yapılabilir.

Madde 54

Özgün hali: “Şûra-yı Devlet'te bi'l-müzâkere tanzim olunacak kavânîn lâyihası Heyet-i Mebûsanda ba'de Heyet-i Âyanda tetkik ve kabul olunduktan sonra icrâ-yı ahkâmına irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî müteallik buyurulur ise

düstûru'l-amel olur. Ve işbu heyetlerin birinde katiyyen reddolunan kanun lâyihası o senenin müddet-i içtimâiyyesinde tekrar mevki-i müzâkereye konulamaz.”²⁰⁸

Değişik hali: “Tanzim olunacak kavânîn lâyihaları Meclis-i Mebûsan ve Âyanca tetkik ve kabul olunarak lede'l-arz tasdik ile icrâ-yı ahkâmına irade-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî taalluk ederse düstûru'l-amel olur. Arz olunan kanunlar iki mâh zarfında ya tasdik olunur yahut tekrar tetkik edilmek üzere bir kere iade edilir. İade olunan kanunun tekrar müzakeresinde ekseriyet-i sülûsân ile kabulü şarttır. Müstaceliyetine karar verilmiş olan kanunlar on gün zarfında ya tasdik veya iade olunur.”²⁰⁹

Kanûn-ı Esâsî'nin Meclis-i Umûmî kısmında yer alan bir maddedir. 5 Şâban 1327/8 Ağustos 1325 tarihli birinci ta'dil ile değiştirilmiştir.

Kanun yapma usulündeki uygulama, teklifin Şûra-yı Devlet'te metin olarak düzenlenmesi, akabinde metnin sırasıyla Heyet-i Mebûsanda ve Heyet-i Âyanda görüşülüp kabul edilmesi, neticede teklif metninin Padişah'ın onayına arz edilmesi şeklinde gerçekleşiyordu. Heyet-i Mebûsan veya Heyet-i Âyan tarafından kabul edilmeyen metin, o içtima senesinde tekrar teklife açılmıyordu.

Değişiklikle beraber, 53. maddede yapılan ta'dile uyum sağlaması için, teklifin metin olarak düzenlenmesi, Şûra-yı Devlet'in elinden alınmış ve Meclis-i Mebûsan ve Meclis-i Âyanın Layiha Encümenleri'ne devredilmiştir. Hazırlanan metnin, iki Meclis tarafından salt çoğunlukla kabul edildikten sonra Padişah'ın onayına arzı devam etmiştir. Onaya arz edilen kanun teklifinin iki aylık süre içinde, onaylanması veya veto edilerek tekrar görüşülmek üzere iade edilmesi düzenlenmiştir. Meclise iade edilen kanun teklifinin tekrar Padişah'ın onayına arz edilmesi için, Meclis tarafından üçte iki nitelikli çoğunlukla kabul edilmesi gerekli hale getirilmiştir. Bu şekilde tekrar arz edilmesi halinde, Padişah teklife onay vermek

208 *Düstur*, Tertip 1, 4/10-11.

209 *Düstur*, Tertip 2, 1/642-643.

zorundadır. Padişah'ın onayına arz edilen teklif hakkında Meclis tarafından aciliyet kararı alınmış ise, *onay yahut veto* süresinin on gün olduğu hüküm altına alınmıştır.

Padişah; usul olarak incelendiğinde rızası ile, Kanûn-ı Esâsî'nin yürürlüğe girmesi ile birlikte sınırlı yasama yetkisini nispeten Meclis-i Umûmîye devretmiştir. Bu ta'dille beraber, bu yetki devrinin oranı biraz da artmıştır. Nitekim tek veto hakkının olması bunun en büyük göstergesidir. Bu uygulamanın İslam hukukuna uygun olması için, nasıl ki öncesinde Padişahın sınırlı yasama yetkisinin şartlarına riayet etmesi gerekli idiyse, Meclis-i Umûmînin bu şartlara riayet etmesi gerekir. *Kur'an ve Sünnet'te doğrudan yer alan şer'i hükümlere* müdahale etmeden yasama faaliyetinde bulunmasında bir sakınca bulunmamaktadır.

Madde 69

Özgün hali: “Mebûsân intihâb-ı umûmîsi dört senede bir kere icra olunur ve her mebusun müddet-i memûriyeti dört seneden ibaret olup fakat tekrar intihâp olunmak caizdir.”²¹⁰

Değişik hali: “Mebûsân intihâb-ı umûmîsi dört senede bir kere icra olunur. İntihap olunan mebûsların müddet-i mebûsiyeti dört seneden ibaret olup fakat tekrar intihap olunmak caizdir. Ancak dördüncü sene-i içtimâiyye Ordu-yı Hümâyûn'un umûmî seferberliğini müstelzim muhâbereye musâdîf olduğu hâlde her iki mecliste aded-i mürettebin sülûsânıyla müzâkeresine ibtidâr ve aded-i mürettebin ekseriyet-i mutlakasıyla kabul edilecek bir kanun ile müddet-i mezkûre temdîd olunabilir.”²¹¹

Kanûn-ı Esâsî'nin Heyet-i Mebûsan kısmında yer alan bir maddedir. 8 Cemaziyelâhir 1336/21 Mart 1334 tarihli yedinci ta'dil ile değiştirilmiştir.

Milletvekili genel seçiminin dört yılda bir yapılmasını düzenleyen bir maddedir. Maddenin sonuna milletvekilliği görev süresinin bir kanunla uzatılması ile ilgili yeni bir cümle eklenmiştir.

²¹⁰ *Düstur*, Tertip 1, 4/13.

²¹¹ *Düstur*, Tertip 2, 10/176.

Değişikle birlikte, meclis döneminin son yılı olan dördüncü içtima senesinde genel seferberliği gerektiren bir savaş olması durumunda, milletvekillerinin görev süresinin uzatılması usulü düzenlenmiştir. Bu usule göre, milletvekilliği görev süresini uzatan kanun teklifi, hem Meclis-i Mebûsan hem de Meclis-i Âyanda milletvekili üye tamsayısının üçte iki nitelikli çoğunluğuyla görüşmeye açılmalı ve salt çoğunluğuyla kabul edilmelidir. Nihayetinde tüm tekliflerde olduğu gibi teklif metni, Padişahın onayına arz edilmelidir.

54. maddede düzenlenen genel kanun yapma usulünden farklı bir düzenlemeye gidilmiş ve milletvekilliği görev süresini uzatan kanun teklifinin görüşmeye açılması meclisin nitelikli çoğunluğuna bağlanmıştır. İslam hukukuna göre, *Kur'an ve Sünnet'te doğrudan yer alan şer'i hükümlere* aykırı olmadıkça düzenleme yapılabilir. Bu düzenlemenin İslam hukuku açısından bir mahzuru yoktur.

Lafzi değişiklikler: Maddenin ilk cümlesi iki cümle haline getirilmiş, “ve her mebusun” ifadesi “intihap olunan mebûsların” ifadesi ile, “memuriyeti” ifadesi “mebusiyeti” ile değiştirilmiştir. Memuriyet daha genel anlamda olduğu için mebusiyet ile maksat daha iyi ifade edilmiştir.

Madde 72

Özgün hali: “Müntehipler intihâp edecekleri mebusları mensup oldukları dâire-i vilâyet ahalisinden intihap etmeye mecburdur.”²¹²

Değişik hali: “Müntehipler evsâf-ı matlûbeyi hâiz her Osmanlı'yı mebûs intihap edebilirler. Ancak bir kimse aynı zamanda üçten ziyâde dâire-i intihâbiyyede namzetliğini vaz' edemez.”²¹³

Kanûn-ı Esâsî'nin Heyet-i Mebûsan kısmında yer alan bir maddedir. 15 Cemâziyelevvel 1334 / 7 Mart 1332 tarihli altıncı ta'dil ile değiştirilmiştir.

²¹² *Düstur*, Tertip 1, 4/13.

²¹³ *Düstur*, Tertip 2, 8/754.

Değişiklikten önce, seçmenler milletvekillerini sadece bulundukları bölgeden seçebiliyorlardı.

Değişiklikle beraber, seçmenlerin aranılan şartları taşıyan her Osmanlı vatandaşını seçebilmeleri ve milletvekili adaylarının en fazla üç bölgede adaylığını koyabilmeleri düzenlenmiştir.

İslam hukuku özel bir şart aramadığı için, ihtiyaç ve gereklere göre şekli düzenlemelerin yapılmasında bir beis yoktur. Bu hususlar, kanuni düzenleme yapmanın mübah alanında yer alır.

Madde 73

Özgün hali: “Bâ-irâde-i seniyye Heyet-i Mebûsan fesh ile dağıtıldığı halde nihayet altı ayda müctemî olmak üzere umûm-ı mebûsânın müceddeden intihabına başlanılacaktır.”²¹⁴

Kanûn-ı Esâsî’nin Heyet-i Mebûsan kısmında yer alan bir maddedir. 2 Receb 1332 / 15 Mayıs 1330 tarihli ikinci ta’dilde *yürürlükten kaldırılmıştır*.²¹⁵

Meclis-i Mebûsanın Padişah tarafından feshedilmesi durumunda, milletvekillerinin yeniden seçilerek Meclisin fesih tarihinden itibaren altı ay içinde toplanması düzenlenmiştir. Aslında birinci ta’dil ile kaldırılması gereken bir maddedir. Çünkü 7. maddede, birinci ta’dille yapılan değişiklik neticesinde, Meclisin feshi durumunda seçimlerin yapıp Meclisin toplanması üç ay olarak belirtilmiştir. İki hükümde tenakuz meydana gelmiştir. Madde, bu durumun ortaya çıkmasından sonraki ta’dilde yürürlükten kaldırılmıştır.

²¹⁴ *Düstur*, Tertip 1, 4/13.

²¹⁵ *Düstur*, Tertip 2, 6/750.

Madde 76

Özgün hali: “Mebuslardan her birine beher sene içtimâi için hazineden yirmi bin kuruş verilecek ve şehri beş bin kuruş maaş itibariyle memurîn-i mülkiye nizâmına tevfi kan azimet ve avdet harcırahı îta kılınacaktır.”²¹⁶

Birinci değişik hali: “Mebuslardan her birine beher sene içtimâi için hazineden otuz bin kuruş verilecek ve şehri beş bin kuruş maaş itibariyle memurîn-i mülkiye nizâmına tevfi kan azimet ve avdet harcırahı îta kılınacaktır. Müddet-i kanûniyyeden fazla içtimâ vuku bulduğu surette şehri beşbin kuruş itibariyle tahsisat-ı munzama verilecektir.”²¹⁷

İkinci değişik hali: “Meclis-i Mebûsan âzasından her birine her sene içtimâi için elli bin kuruş tahsisat ve şehri dört bin kuruş üzerinden azimet ve avdet harcırahı verilir. Müddet-i içtimâin temdidini ve Meclisin fevkalâde içtimâi hâlinde ayrıca tahsisat verilmez. Fesihten sonra içtimâ eden Meclis âzasına tahsisatın nısfı verilir.”²¹⁸

Kanûn-ı Esâsî’nin Heyet-i Mebûsan kısmında yer alan bir maddedir. İki defa değişikliğe uğramıştır. Birinci değişikliği 5 Şâban 1327 / 8 Ağustos 1325 tarihli birinci ta’dil ile, ikinci değişikliği 4 Cemâziyelevvel 1334/25 Şubat 1331 tarihli dördüncü ta’dil ile gerçekleştirmiştir. Milletvekillerinin maaşlarının miktarını konu edinir. Maddede milletvekillerine her sene içtimâi için hazineden yirmi bin kuruş verilmesi ile aylık beş bin kuruş maaş esas olarak kabul edilerek ve idari memurların yönetmeliğine uygun olarak gidiş-dönüş harcırahı verilmesi düzenlenmiştir.

Birinci değişiklikte tek cümleden oluşan maddede değişiklik yapılmış ve maddenin sonuna bir cümle eklenmiştir. Maddedeki “yirmi” ifadesi, “otuz” ile değiştirilmiştir. Böylece milletvekili maaşlarına %50 zam yapılmıştır. Ayrıca içtima süresi kanuni süresinden fazla olduğu durumda fazla süreye karşılık, aylık beş bin

²¹⁶ *Düstur*, Tertip 1, 4/13.

²¹⁷ *Düstur*, Tertip 2, 1/643.

²¹⁸ *Düstur*, Tertip 2, 8/483.

kuruş esas olarak kabul edilerek, milletvekillerine ek ücret verilmesi hükme bağlanmıştır.

İkinci değişiklikte, “Mebuslardan her birine beher sene” ifadesi, “Meclis-i Mebûsan âzasından her birine her sene” ifadesiyle değiştirilmiştir. Maddeden “hazineden” ifadesi çıkarılmıştır. Maddeye “tahsisat” ifadesi eklenmiştir. “Otuz” ifadesi “elli” ile değiştirilmiştir. Böylece milletvekili maaşlarına %66,6 zam yapılmıştır. “Şehrî beş bin kuruş maaş itibariyle memurîn-i mülkiye nizâmına tevfi kan” ifadesi “şehrî dört bin kuruş üzerinden” ile değiştirilmiştir. Böylece harcırah hesabında esas kabul edilen aylık maaş miktarı değiştirilmiştir.

İctima süresinin uzatılması veya olağanüstü ictima gibi kanuni süresinden fazla ictima durumunda, milletvekillerine ek ücret verilmesi kaldırılmıştır. Padişahın Meclis-i Mebûsanı feshetme *görev ve yetkisini* kullanmasının ardından yeni toplanan milletvekillerine yirmi beş bin kuruş maaş verilmesi hüküm altına alınmıştır.

Bunlar zamana göre değişebilirliği olan hükümlerdir. Maaş, zamana ve şartlara göre değişkenlik gösterir. Buna uygun olarak kanuni düzenleme yapılmasında bir sakınca bulunmamaktadır.

Madde 77

Özgün hali: “Heyet-i Mebûsan riyâsetine Heyet tarafından ekseriyetle üç ve ikinci ve üçüncü riyasetlere üçer nefer ki cem'an dokuz zat intihap olunarak huzûr-ı şahâneye arz ile bundan birisi riyasete ve ikisi reis vekâletlerine bâ-irâde-i seniyye tercih ve memuriyetleri icra olunur.”²¹⁹

Değişik hali: “Heyet-i Mebûsan riyasetiyle birinci ve ikinci reis vekâletlerine Heyet tarafından her sene içtimâında ekseriyetle birer zat intihap ve intihâb-ı vâkî huzûr-ı pâdişâhîye arz olunur.”²²⁰

219 *Düstur*, Tertip 1, 4/13-14.

220 *Düstur*, Tertip 2, 1/643.

Kanûn-ı Esâsî'nin Heyet-i Mebûsan kısmında yer alan bir maddedir. 5 Şâban 1327 / 8 Ağustos 1325 tarihli birinci ta'dil ile değiştirilmiştir.

Meclis-i Mebûsan yeni dönemine başladığında, Meclisin ilk işi Meclis Başkanı seçimidir. Değişiklikten önce, milletvekillerinin salt çoğunluğu ile Birinci Başkanlığa üç, İkinci Başkanlığa üç ve Üçüncü Başkanlığa üç kişi olmak üzere toplam dokuz kişi seçilerek bu isimler Padişah'a arz edilirdi. Padişah tarafından her üçlü isimden birer isim seçilerek, Birinci Başkanlıktan seçilen isim Meclis Başkanı, İkinci ve Üçüncü Başkanlıktan seçilen iki isim de Meclis Başkanvekili olarak görevlendirilirdi.

Değişikle beraber, Meclis Başkanlığı seçiminin her çalışma senesinde ve milletvekillerinin salt çoğunluğu ile yapılması düzenlenmiştir. Bu seçimde Meclis Başkanı olarak bir kişi, Birinci Meclis Başkanvekili olarak bir kişi ve İkinci Meclis Başkanvekili olarak bir kişinin seçilmesi ve gerçekleşen seçimin Padişah'a bilgi olarak arz edilmesi hükme bağlanmıştır.

Ta'dille birlikte Padişah; usul olarak incelendiğinde rızası ile, Meclis başkanlık ve başkanvekilliklerine dair tercihte bulunma *görev ve yetkisini* kaldırmıştır. Bu husus, kanuni düzenleme yapmanın mübah alanında yer alır. İslam hukukuna göre, *Kur'an ve Sünnet'te doğrudan yer alan şer'i hükümlere* aykırı olmadıkça düzenleme yapılabilir.

Madde 80

Özgün hali: “Heyet-i Mebûsan kendine havale olunacak kavânîn lâyhalarını müzakere ile bunlardan umûr-ı mâliyyeye ve Kanûn-ı Esâsî'ye taalluk eder maddeleri red veya kabul veyahut ta'dil eder ve mesârif-i umûmiyye, Muvazene Kanununda gösterildiği vechile, Heyet-i Mebûsanda tafsîlâtıyla tetkik olunduktan sonra miktarına²²¹ vükelâ ile birlikte karar verilir ve buna karşılık olacak vâridâtın keyfiyet ve kemmiyeti ve sûret-i tevzî ve tedariki kezâlik vükelâ ile birlikte tâyin edilir.”²²²

²²¹ [mesârif-i umûmiyyenin] miktarına.

²²² *Düstur*, Tertip 1, 4/14.

Değişik hali: “Masârif-i umûmiyye, Muvazene Kanununda gösterildiği vechile Heyet-i Mebûsanda tafsilatıyla tetkik olunduktan sonra miktarına²²³ vükelâ hazır olduğu halde mebûsânca karar verilir. Buna karşılık olacak vâridâtın keyfiyet ve kemmiyeti ve sûret-i tevzî ve tedariki vükelâ huzuruyla tâyin edilir.”²²⁴

Kanûn-ı Esâsî’nin Heyet-i Mebûsan kısmında yer alan bir maddedir. 5 Şâban 1327/8 Ağustos 1325 tarihli birinci ta’dil ile değiştirilmiştir.

Tek cümleden oluşan maddenin ilk kısmı çıkarılmıştır. Çünkü yapılan değişiklikle, Meclis-i Mebûsan sadece, kendisine gelen kanun tekliflerini müzakere ve bu tekliflerden, malî konular ve Kanûn-ı Esâsî ile ilgili hususlara dair olanları oylamaya yetkili olmaktan çıkarılmış, 53-54. maddede düzenlendiği üzere bizzat kanun teklifine ve teklif metnini düzenlemeye yetkili hale getirilmiştir. İlgili maddelere uyum sağlanması için bu kısım kaldırılmıştır.

Değişiklikten önce genel giderlerin miktarı Bütçe Kanunu’nda belirtilen inceleme sonrasında Heyet-i Mebûsan ve Heyet-i Vükelâ tarafından beraber belirlenirdi. Bu giderlere karşılık olan gelirlerin miktarı ve hazırlanması da iki heyet tarafından belirlenirdi. Bu iki heyet de bu hususta yetkilendirilmişti.

Değişiklikle beraber, *genel giderlerin miktarının ve gelirlerin miktarı ile hazırlanmasının* belirlenmesi vazifesi yalnızca Heyet-i Mebûsana verilmiştir. Heyet-i Vükelânın bu konudaki vekaleti geri alınmıştır. Bununla beraber, bu konudaki görüşmelerde Heyet-i Vükelânın hazır bulunması düzenlenmiştir.

Vekalet, müvekkil tarafından irade edildiğinde vekilden geri alınabilir.²²⁵ Heyet-i Vükelânın hazır bulunması ise şekli bir düzenlemedir. İslam hukuku özel bir şart aramadığı için, ihtiyaç ve gereklere göre şekli düzenlemelerin yapılmasında bir beis yoktur. Bu hususlar, kanuni düzenleme yapmanın mübah alanında yer alır.

223 [mesârif-i umûmiyyenin] miktarına.

224 *Düstur*, Tertip 2, 1/643.

225 Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kamusu*, ts., 6/354.

Madde 102

Özgün hali: “Muvâzene Kanununun hükmü bir seneye mahsustur. O senenin haricinde hükmü cari olamaz. Ancak bazı ahvâl-i fevkalâdeden dolayı Meclis-i Mebûsan muvazeneyi kararlaştırmaksızın fesholunduğu hâlde hükmü bir seneyi tecavüz etmemek üzere bir kararname ile Vükelâ-yı Devlet bâ-irâde-i seniyye sene-i sâbika muvazenesinin cereyân-ı ahkâmını Meclis-i Mebûsanın gelecek içtimâna kadar temdîd ederler.”²²⁶

Değişik hali: “Muvâzene Kanununun hükmü bir seneye mahsustur. O senenin haricinde hükmü cari olamaz ve bu hüküm tecil ve tatil ile ihlâl edilemez. Ancak Meclis-i Mebûsan muvâzeneyi kararlaştırmaksızın fesholunduğu hâlde hükmü bir seneyi tecavüz etmemek üzere bir kararname ile Vükelâ-yı Devlet bâ-irâde-i seniyye sene-i sâbika muvâzenesinin cereyân-ı ahkâmını Meclis-i Mebûsanın gelecek ictimâna kadar temdîd ederler.”²²⁷

Kanûn-ı Esâsî'nin Umûr-i Mâliye kısmında yer alan bir maddedir. 26 Rebûlevvel 1333 / 29 Kanunusâni 1330 tarihli üçüncü ta'dil ile değiştirilmiştir. Maddenin ikinci cümlesine “ve bu hüküm tecil ve tatil ile ihlâl edilemez” ifadesi eklenmiş, üçüncü cümlesinden “bazı ahvâl-i fevkalâdeden dolayı” ifadesi çıkarılmıştır.

Değişiklikle beraber Bütçe Kanununun, hazırlandığı sene için yürürlükte olması teyit edilmiş ve Meclisin feshine ilişkin kayıt kaldırılarak tüm fesih durumları madde kapsamına alınmıştır. Lafzi değişiklikler içeren ta'dilin İslam hukuku açısından değerlendirilecek bir yönü bulunmamaktadır.

Madde 113

Özgün hali: “Mülkün bir cihetinde ihtilâl zuhur edeceğini müeyyid âsâr ve emârât görüldüğü hâlde Hükûmet-i seniyyenin o mahalle mahsus olmak üzere

²²⁶ *Düstur*, Tertip 1, 4/17.

²²⁷ *Düstur*, Tertip 2, 7/225.

muvaakkaten idâre-i örfiyye ilanına hakkı vardır. İdâre-i örfiyye kavânîn ve nizâmât-ı mülkiyyenin muvaakkaten tatilinden ibaret olup idâre-i örfiyye tahtında bulunan mahallin sûret-i idâresi nizâm-ı mahsûs ile tâyin olunacaktır. Hükûmetin emniyetini ihlâl ettikleri idâre-i zâbitanın tahkîkât-ı mevsûkası üzerine sabit olanları memâlik-i mahrûse-i şahânenen ihraç ve teb'îd etmek, münhasıran zat-ı hazret-i pâdişâhînin yed-i iktidarındadır.”²²⁸

Değişik hali: “Mülkün bir cihetinde ihtilâl zuhur edeceğini müeyyid âsâr ve emârât görüldüğü hâlde Hükûmet-i seniyyenin o mahalle mahsus olmak üzere muvaakkaten idâre-i örfiyye ilanına hakkı vardır. İdâre-i örfiyye kavânîn ve nizâmât-ı mülkiyyenin muvaakkaten tatilinden ibaret olup idâre-i örfiyye tahtında bulunan mahallin sûret-i idâresi nizâm-ı mahsûs ile tâyin olunacaktır.”²²⁹

Kanûn-ı Esâsî'nin Mevâdd-ı Şettâ kısmında yer alan bir maddedir. 5 Şâban 1327 / 8 Ağustos 1325 tarihli birinci ta'dil ile değiştirilmiştir.

İslam hukukunda suçlar; had cezası gerektiren suçlar, kısas cezası gerektiren suçlar ve tazir cezası gerektiren suçlar olmak üzere üçe ayrılır. Had ve kısas suçlarının müeyyideleri Şari tarafından belirlenmiştir. Tazir cezalarının müeyyidelerinin belirlenmesi ise, devlet başkanına veya ilgili mercilerin takdirine bırakılmıştır. Hanefî mezhebine göre, Şari tarafından belirlenen suçların müeyyideleri arasında sürgün cezası yoktur, sürgün cezası tazir suçlarının karşılığında olabilir.²³⁰ Şâfiî mezhebine göre, had cezası gerektiren zina suçunun müeyyideleri arasında sürgün cezası da söz konusudur,²³¹ ayrıca tazir suçları karşılığında sürgün cezası verilebilir.

Sürgün cezası, kaynaklarda nefiy ve tağrib kelimeleri ile ifade edilmiştir. Nefiy, suçlunun bulunduğu beldeden başka bir beldeye bir müddet uzaklaştırılmasıdır.²³² Devlet başkanı maslahata binaen, tazir olmak üzere suçluyu

²²⁸ *Düstur*, Tertip 1, 4/19.

²²⁹ *Düstur*, Tertip 2, 1/643.

²³⁰ Kâsânî, *Bedâ'î 'u's-sanâ'î* (y.y.: Dâru'l-Küttübi'l-İlmiyye, ts.), 7/39.

²³¹ Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc* (y.y.: Dâru'l-Küttübi'l-İlmiyye, 1415–1994), 5/448.

²³² Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kamusu*, ts., “Nefy = tağrib”, 3/21.

nefyedebilir.²³³ Hanefî mezhebine göre, tazir cezasının niteliği gereğince, nefyin müddetini belirlemek devlet başkanına aittir. Şâfiî mezhebindeki bir görüşe göre, tazir yoluyla olan nefyin müddetine, had cezasındaki müddeti aşmaması için sınır getirilmiştir, bu müddet hür hakkında bir seneden, rakik hakkında altı aydan fazla olamaz.²³⁴

Hazret-i Ömer (ra) döneminde birden fazla nefiy cezası uygulanmıştır.²³⁵ Bu cezalar maslahat ve siyasete dayanarak verilmiştir. Hazret-i Ömer'in (ra), nefiy cezası olarak darü'l-İslam'da yer alan Hayber'e gönderdiği bir kimsenin darü'l-harbe gitmesi ve irtidad etmesi üzerine, bundan sonra hiçbir müslümana nefiy cezası uygulamayacağını ifade ettiği rivayet edilmiştir.²³⁶ Ayrıca Hazret-i Ali'den (ra), bir kişiye nefiy cezası uygulanmasının fitne oluşmasına sebebiyet vereceğine dair bir söz rivayet edilmiştir.²³⁷ Dolayısıyla sürgün cezası, devlet başkanı tarafından dikkatli kullanılması gereken bir yaptırımdır. Bir müslümanı darü'l-İslam'da yer alan bir beldeye nefyetmek mahzurlu görülmüş, darü'l-harbde yer alan bir beldeye nefyetmek ise caiz görülmemiştir.²³⁸

Ta'dille birlikte Padişah; usul olarak incelendiğinde rızası ile, sürgün cezası verme görev ve yetkisini kaldırmıştır. Nitekim maddenin son cümlesi çıkarılmış, Padişah'ın görev ve yetkileri arasında yer alan sürgün cezası kaldırılmıştır. Şari'nin devlet başkanına bıraktığı konulardan olan, tazir cezalarının müeyyidelerin belirlenmesi ile ilgili bu kanunlaştırma meşrudur.

233 Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i'*, 7/39; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1389–1970), 5/243.

234 eş-Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 5/499.

235 es-Serahsî, *el-Mebsût*, 9/44; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i'*, 7/39; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 5/243.

236 İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 5/243.

237 İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 5/242.

238 Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kamusu*, ts., 3/307.

Madde 118

Özgün hali: “el-Yevm düstûru’l-amel bulunan nizâmât ve teâmül ve âdât ileride vaz olunacak kavânîn ve nizâmât ile ta’dil veya ilga olunmadıkça mer’iyyü’l-icrâ olacaktır.”²³⁹

Değişik hali: “el-Yevm düstûru’l-amel bulunan nizâmât ve teâmül ve âdât ileride vaz olunacak kavânîn ve nizâmât ile ta’dil veya ilga olunmadıkça mer’iyyü’l-icrâ olacaktır. Kavânîn ve nizâmâtın tanziminde muamelât-ı nâsa erfak ve ihtiyacât-ı zamâna evfak ahkâm-ı fıkhiyye ve hukukiyye ile âdab ve muamelât esas ittihaz kılınacaktır.”²⁴⁰

Kanûn-ı Esâsî’nin Mevâdd-ı Şettâ kısmında yer alan bir maddedir. 5 Şâban 1327/8 Ağustos 1325 tarihli birinci ta’dil ile değiştirilmiştir. Maddenin sonuna bir cümle eklenmiştir. Böylece kanun ve yönetmeliklerin düzenlenmesinde, insanların faaliyetlerine en yararlı ve zamanın ihtiyaçlarına en uygun olan İslam hukuku hükümleri ile *uygulamanın* esas alınacağı hüküm altına alınmıştır.

Devletin, *Kur’an ve Sünnet’te doğrudan yer alan şer’i hükümleri/normları* uygulaması vaciptir. Bu hükümleri yazılı hukuk kuralı haline getirmeden uygulayabilir. Yahut bu hükümleri, yazılı hukuk kuralı olarak kanun haline getirip uygulayabilir. Burada önemli olan husus, kanunlaştırma yapılırken bu hükümlere müdahale etmeden düzenlemenin yapılmasıdır. Devletin bu hükümler dışında, kanun ve yönetmelik çıkarması mübahtır. Devlet, İslam hukukunda birden fazla görüşün olduğu konularda mevcut görüşlerden birini seçerek kanunlaştırma yapabilir. Ayrıca bazı konularda İslam hukukunun kendisine tanıdığı yetkiye dayanarak maslahat/kamu yararı kriteri çerçevesinde kanunlaştırma yapabilir.

Bu ta’dil bağlamında kanunlaştırmada esas alınacak İslam hukuku hükümleri, *Kur’an ve Sünnet’te doğrudan yer almayan şer’i hükümler*dir. Nitekim *Mecelle’de*

²³⁹ *Düstur*, Tertip 1, 4/20.

²⁴⁰ *Düstur*, Tertip 2, 1/643.

belirtildiği üzere, mevrîd-i nasta içtîhâda mesâğ yoktur.²⁴¹ Yani bu ta'dil, İslam hukukunda konu ile ilgili birden fazla görüşün olduğu konular hakkındadır. Bu konularda kanunlaştırma yapılırken seçilecek görüşte iki vasıf aranmıştır. Seçilecek görüş mevcut diğer görüşlere nazaran, insanların faaliyetlerine daha yararlı ve zamanın ihtiyaçlarına daha uygun olmalıdır.

İnsanların faaliyetlerine daha yararlı olması vasfı, seçilecek görüşte şer'an ve aklen aranan bir vasıftır. Çünkü toplum üzerinde yapılacak tasarruflar kamu yararı/maslahat çerçevesinde yapılır. Nitekim külli kaide olarak *Mecelle*'de belirtildiği üzere, ra'yye yani, tebe'a üzerine tasarruf maslahata menûttur.^{242 243}

Zamanın ihtiyaçlarına daha uygun olması vasfı da kanuni düzenleme yapılırken seçilecek görüşten beklenen bir vasıftır. Çünkü zamanın değişmesiyle hükümlerin değişmesi ilkesi inkar edilemez. Nitekim *Mecelle*'de belirtildiği üzere, ezmânın teğayyürüyle ahkâmın teğayyürü inkâr olunamaz.²⁴⁴ Bu maddede belirtilen hükümler örf ve âdet üzerine mebnî bulunan hükümlerdir, nas ile sabit olan hükümler tağayyür eylemez.²⁴⁵

Ayrıca Kanûn-ı Esâsî'ye eklenen maddede belirtildiği üzere uygulamanın esas alınması ile ilgili olarak, insanların yapageldikleri uygulamalar kendisi ile amel etmenin vacip olduğu delillerdir. Bu konuda *Mecelle*'de şu madde yer almıştır: Nâsın isti'mâli bir huccettir ki onunla amel vâcib olur.²⁴⁶

İnsanların şer'a muhâlif olmayan örf ve âdetlerine ihtiyaç halinde mürâcaat olunur ve onlara aykırı gidilemez.²⁴⁷ İnsanların uygulamaları şer'a muhâlif olmayan hususlarda huccettir ve hakkında nas olmayan hususlarda örf, âdete ve insanların uygulamasına uygun ve onların gerekleriyle amel olunur.²⁴⁸ Özellikle kanuni

241 Mecelle, md. 14.

242 Mecelle, md. 58.

243 Mecelle, md. 58; Güzelhisârî, *Menâfi'u'd-deka'ik fî şerhi Mecâmi'i'l-haka'ik*, 316.

244 Mecelle, md. 39.

245 Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hükkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017), 1/103.

246 Mecelle, md. 37.

247 Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hükkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm*, 1/98.

248 Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hükkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm*, 1/99.

düzenleme yapılırken, bu düzenlemeler geniş bir coğrafyayı ve birçok kimseyi etkisi altına alacağı için, insanların ortak uygulamalarına başvurulması, hem toplumun faydası açısından hem de kanun koyucunun isabetli bir düzenleme yapması açısından dikkate alınması gereken bir yöntemdir.

Ayrıca Mecelle'nin 1801. maddesinin son bölümü, bu ta'dili güçlü bir şekilde desteklemektedir: "...Ve kezâlik bir müctehidin bir husûsta re'yi nâsa erfak ve maslahat-ı asra evfak olduğuna binâen onun re'yiyle amel olunmak üzre emr-i sultânî sâdır olsa, ol husûsta hâkim ol müctehidin re'yine münâfî diğer bir müctehidin re'yiyle amel edemez, eder ise hükmü nâfiz olmaz."²⁴⁹

Birinci ta'dilde Kanûn-ı Esâsî'ye bu maddenin eklenmesi meşrudur. Bu madde Osmanlı Devleti'nde yasamanın kaynağının İslam hukuku olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu maddenin anayasaya alınmış olması, devletin bu hukuka riayet etme hassasiyetinde olmaya çalıştığını ortaya koymaktadır. Aynı zamanda Kanûn-ı Esâsî'nin sonraki tüm ta'dilleri, bu madde Anayasa'da var olduğu halde yapılmıştır. Ta'dillerin meşruiyetini inceleyen bu çalışma bakımından önemli ve göz önünde bulundurulması gereken bir maddedir.

Madde 119

Özgün hali: "Meclis-i Umûmîye dair olan fî 10 Şevval 93 tarihli Tâlîmât-ı Muvakkatenin cereyân-ı ahkâmı yalnız birinci defa içtima edecek Meclis-i Umûmînin müddet-i in'ikâdiyesi hitamına kadar olup ondan sonra hükmü cari değildir."²⁵⁰

Kanûn-ı Esâsî'nin Mevâdd-ı Şettâ kısmında yer alan bir maddedir. 5 Şâban 1327/8 Ağustos 1325 tarihli birinci ta'dilde *yürürlükten kaldırılmıştır*.²⁵¹

Madde, geçici bir maddedir. Hükmen ilga olmuş olması sebebiyle Kanûn-ı Esâsî'nin metninden çıkarılmıştır.

²⁴⁹ Mecelle, md. 1801.

²⁵⁰ *Düstur*, Tertip 1, 4/20.

²⁵¹ *Düstur*, Tertip 2, 1/643.

Madde 119/A

Eklenen Madde: “Postahanelere mevdû evrak ve mekâtib müstantik veya mahkeme kararı olmayınca açılmaz.”²⁵²

Kanûn-ı Esâsî’nin Mevâdd-ı Şettâ kısmında yer alan bir maddedir. 5 Şâban 1327/8 Ağustos 1325 tarihli birinci ta’dilde yürürlükten kaldırılan 119. maddenin yerine, yeni bir madde olarak ve 119. madde ismiyle eklenmiştir. Bu çalışmada Madde 119/A olarak ifade edilmiştir.

Eklenen madde ile, postahanelere bırakılan kağıt ve mektupların ancak sorgu hakimi kararı veya mahkeme kararı ile açılabileceği düzenlenmiştir. Haberleşme hürriyetini ve haberleşmenin gizliliğini anayasal güvenceye alan bir maddedir.

Kişisel haklardan biri olan haberleşme hürriyeti, herkesin haberleşme hakkına sahip olduğunu ve bu haberleşmenin gizli olduğunu ifade eder. Kimse bir başka kimsenin haberleşmesine mani olamaz ve onun gizliliğini ihlal edemez. Bununla beraber haberleşme hürriyetinin sınırları mevcuttur.²⁵³

İslam hukukuna göre kamu iktidarı, esasen postayı ve haberleşmeyi kontrol edemez.²⁵⁴ Ancak devlet, toplum menfaati için bu hürriyetleri tanzim edebilir. Dolayısıyla bu hürriyetin kullanıldığı bazı durumlarda toplumun menfaatinin tehdit edilmemesi için devlet sınırlamada zaruret görebilir. Söz konusu maddede de ilgili merciilerin kararına binaen bu hakkın sınırlandırılabilmesi düzenlenmiştir.

Madde 120

Eklenen Madde: “Kanûn-ı mahsûsuna tebaiyet şartıyla Osmanlılar hakk-ı içtimâa maliktir. Devlet-i Osmâniyye’nin temâmiyet-i mülkiyesini ihlal ve şekl-i meşrûtiyet ve hükûmeti tağyir ve Kanûn-ı Esâsî ahkâmı hilafında hareket ve anâsır-ı

²⁵² *Düstur*, Tertip 2, 1/644.

²⁵³ Servet Armağan, *İslâm Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), 104.

²⁵⁴ en-Nebhan, *İslâm Anayasa ve İdare Hukukunun Genel Esasları*, 188.

Osmâniyye'yi siyaseten tefrik etmek maksatlarından birine hâdim veya ahlâk ve âdâb-ı umûmiyyeye mugâyir cemiyetler teşkili memnû olduğu gibi ale'l-ıtlâk hafî cemiyetler teşkili de memnûdur.²⁵⁵

Kanûn-ı Esâsî'nin Mevâdd-ı Şettâ kısmında yer alan bir maddedir. 5 Şâban 1327 / 8 Ağustos 1325 tarihli birinci ta'dilde eklenmiştir. Maddede *toplantı hakkı* ve *dernek kurma hürriyeti* düzenlenmiştir. Buna göre her Osmanlı vatandaşı özel kanununa uygunluk şartıyla toplantı hakkına sahiptir.

Aynı zamanda herkes dernek kurma hürriyetine de sahiptir. Ancak hangi amaçla olursa olsun *gizli dernek kurmak* ile *ahlak ve genel adaba aykırı dernek kurmak* yasaklanmıştır. Ayrıca şu dört amacı gerçekleştirmek üzere dernek kurmak da yasaklanmıştır:

- Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü ihlal etmek,
- devlet şekli olan meşrutiyeti ve hükumeti değiştirmek,
- Anayasa'ya aykırı hareket etmek,
- Osmanlı Devleti'ndeki milletleri birbirine düşürmek.

Dernek, tüzel kişiliğe sahip kişi topluluğudur. Tüzel kişilik, İslam hukukunda olmayan bir müessese değildir, sadece adı konulmamıştır. Nitekim İslam hukukunda tüzel kişiliğe işaret eden bir çok kurum bulunmaktadır. Devlet, beytülmal, şirket ve vakıf gibi kurumlar buna örnek gösterilebilir.²⁵⁶ Ancak tüzel kişilik kavramı, modern hukukta daha rafine hale getirilmiştir.

İslam hukukunda dernek kurma hürriyetine engel bir hüküm bulunmamaktadır.²⁵⁷ Bununla beraber maslahat prensibine göre derneklerin amaç edinemeyecekleri konuların belirlenmesi mümkündür. Ayrıca İslam hukukunda sedd-

²⁵⁵ *Düstur*, Tertip 2, 1/644.

²⁵⁶ Cin - Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, 442-444.

²⁵⁷ Armağan, *İslâm Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler*, 125.

i zeraî prensibine göre normalde hak olan, helal olan şeyler zarara vesile olması durumunda yasaklanabilir. Dolayısıyla bazı dernek türlerinin yasaklanması, toplumun emniyetini sağlama ve zarûrât-ı hamseyi; dini, canı, akli, nesli ve malı muhafaza açısından mümkündür.

Maddede sayılan, derneklerin amaç edinemeyecekleri konular, bağı suçunun manevi unsuru olan siyasi saik ile ilişkilendirilebilir. Suçun maddi unsuruna göre, bu suç kuvvet kullanarak (silahlı bir şekilde) ve topluluk halinde gerçekleşir.²⁵⁸ Ancak İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe'ye (v. 150) göre, suçun özel görünüş şekillerinden olan teşebbüs açısından, failler sadece bu saike sahip olup kuvvet kullanmasalar bile, bu suça teşebbüs etmiş olurlar.²⁵⁹ Had cezasını gerektiren bağı suçuna teşebbüsün oluşup oluşmaması ile ilgili olan bu görüş de sayılan amaçlardan sakındırma açısından bu düzenlemeyi desteklemektedir.

Eklenen maddede derneklerin amaç edinemeyecekleri konuların belirlenmesi, maslahat prensibi bakımından ve iki dernek türünün yasaklanması ise sedd-i zeraî prensibi bakımından isabetlidir.

Madde 121

Eklenen Madde: “Heyet-i Âyan müzakerâtı alenîdir, fakat bir madde-i mühimmeden dolayı müzakerât hafî tutulmak vükelâ canibinden veya Heyet-i Âyan âzasından beş zat tarafından teklif olundukta Heyetin içtimâ ettiği mahal, âzanın mâadâsından tahliye edilerek teklifi red veya kabul için ekseriyet-i ârâya müracaat olunur.”²⁶⁰

Kanûn-ı Esâsî'nin Mevâdd-ı Şettâ kısmında yer alan bir maddedir. 5 Şâban 1327 / 8 Ağustos 1325 tarihli birinci ta'dilinde eklenmiştir.

Maddeye göre, Meclis-i Âyan oturumları herkese açıktır. Önemli bir gündem maddesi sebebiyle Heyet-i Vükelâdan veya Heyet-i Âyandan beş kişinin teklifi ile

²⁵⁸ Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 189-190.

²⁵⁹ Mustafa Avcı, *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar* (İstanbul: Gökkuş, 2004), 354-355.

²⁶⁰ *Düstur*, Tertip 2, 1/644.

gizli oturum yapılabilir. Teklif yapıldığında Heyet-i Âyan dışındakiler salon dışına alınır ve teklif oylanır. Bu oylamada salt çoğunluk sağlanırsa gizli oturum yapılır.

İslam hukuku özel bir şart aramadığı için, ihtiyaç ve gereklere göre şekli düzenlemelerin yapılmasında bir beis yoktur. Bu hususlar, kanuni düzenleme yapmanın mübah alanında yer alır.

SONUÇ

Kanûn-ı Esâsî toplam yedi defa ta'dil edilmiştir. Ta'dillerin ilki Meclis-i Mebûsanın üçüncü çalışma döneminde, diğer altı ta'dil beşinci çalışma döneminde gerçekleşmiştir. Dördüncü ve beşinci ta'dil aynı günde gerçekleşmiştir. Altıncı ta'dil ise bu ta'dillerden on bir gün sonra gerçekleşmiştir.

Birinci ta'dil Anayasanın birçok konusu ile ilgili maddelerini değiştirmiştir. Sonraki altı ta'dil ise genel olarak yasamayı düzenleyen hükümlere ilişkindir.

İkinci ta'dil Meclis-i Mebûsanın feshi ile Meclis-i Umûmînin tecil ve tatili, üçüncü ta'dil Meclis-i Umûmînin tecil ve tatili, dördüncü ta'dil milletvekili maaşı, beşinci ta'dil Meclis-i Mebûsanın feshi, altıncı ta'dil milletvekili seçim bölgesi, yedinci ta'dil milletvekilliği görev süresini uzatma ile ilgilidir.

Bu ta'diller 29 madde üzerinde cereyan etmiştir. Bu 29 maddeden;

Üç madde yürürlükten kaldırılmıştır: Madde 35, Madde 73 ve Madde 119.

Üç madde eklenmiştir. Madde 119/A, Madde 120 ve Madde 121.

7, 35, 43 ve 76. maddeler dışındaki 20 madde bir kere değişikliğe uğramıştır. 7. madde dört kere, 43. madde üç kere, 76. madde iki kere değişiklik geçirmiştir. 35. madde de iki kere ta'dil edilmiş ve daha sonra yürürlükten kaldırılmıştır.

Neticede 29 madde üzerinde; ekleme, yürürlükten kaldırma ve değiştirme şeklinde 37 işlem gerçekleşmiştir.

Söz konusu 29 maddenin üçü *Memâlik-i Devlet-i Osmâniyye*, ikisi *Tebea-i Devlet-i Osmâniyye'nin Hukûk-i Umûmiyyesi*, yedisi *Vükelâ-yı Devlet*, dördü *Meclis-i Umûmî*, altısı *Heyet-i Mebûsan*, biri *Umûr-i Mâliye*, altısı *Mevâdd-ı Şettâ* kısımlarındaki maddelerdir.

Daha sonra kendi kısımlarına taşınmak üzere *Mevâdd-ı Şettâ* kısmına yerleştirilen ancak yerleri değişmeyen, Madde 119/A ve Madde 120 *Tebea-i Devlet-i Osmâniyye'nin Hukûk-i Umûmiyyesi* kısmı ile ilgili, Madde 121 *Heyet-i Âyan* kısmı ile ilgilidir.

Söz konusu 29 maddenin üçü *devletin genel esasları* ile ilgili, dördü *temel hak ve hürriyetler* ile ilgili, sekizi *yürütme* ile ilgili, on ikisi *yasama* ile ilgili, biri *malî hükümler* ile ilgili, biri de geçici maddedir.

Bazı maddelerdeki değişiklikler doğrudan İslam hukuku ile ilgili olmakla beraber, bazı değişiklikler ise salt idari ve şekli konuları düzenlemiştir. 29 maddenin;

- Temel hak ve hürriyetlerle ilgili, Madde 10 adil yargılanma hakkını, Madde 119/A haberleşme hürriyetini, Madde 120 toplanma ve dernek kurma haklarını anayasal güvenceye almıştır, Madde 12 basın özgürlüğünü genişletmiştir. 3. maddede Padişahın göreve başladığında yemin etmesi, 7. maddede Padişahın görev ve yetkileri düzenlenmiş; 113. maddede tazir cezası ile ilgili bir düzenleme olmuştur. 118. madde İslam hukukuna bağlılığı vurgulayan bir maddedir. Bu düzenlemeler İslam hukuku ile ilgilidir ve mübah alan kapsamındadır.

- 27. madde vekalet sözleşmesi açısından, vekillerin tayininde müvekkili kısıtlayan bir düzenlemedir. Hanbelî mezhebinin akitlerde şart yorumuyla ta'dilin meşruiyetinde olumlu bir neticeye ulaşmak mümkündür.

- 30 ve 38. maddeler Heyet-i Vükelânın sorumluluğunu müvekkil olan Padişaha değil, Meclis-i Mebûsana karşı düzenlemektedir. İslam devlet anlayışındaki hakimiyet anlayışıyla ta'dillere bir yorum getirilebilir.

- 53. maddede kanun teklifi, 54. maddede kanun yapma usulü hakkında değişiklik olmuştur. Devlet başkanının sınırlı yasama yetkisi kısmen devredilmiştir. Yasama organı Meclisin, kanuni düzenleme yapmanın şartlarına riayet etmesi kaydıyla bir sakınca bulunmamaktadır.

- 36. madde Heyet-i Vükelânın kararnameleri ile ilgilidir. Zaruret prensibi kapsamında ele alınması mümkündür.

- 6. madde hanedana sağlanan ödenek ile ilgili, 76. madde milletvekili maaşı ile ilgili bir düzenlemedir. Bu maddelerdeki değişikliklerde İslam hukuku açısından bir mahzur bulunmamaktadır.

- 29 ve 35. maddeler yürütme ile ilgili şekli hükümlerdir. Bu maddelerde yapılan değişiklikler maslahat çerçevesinde değerlendirilebilir.

- 28 ve 102. maddelerde lafzi değişiklikler olmuştur.

- 80. maddenin değişikliği ve 73. maddenin kaldırılması diğer maddelerdeki değişikliklere uyum sağlanması için yapılmıştır.

- 43, 44, 69, 72, 77 ve 121. maddeler yasama organı ile ilgilidir, bu maddelerde şekli düzenlemeler yapılmıştır. Bu değişiklikler kanuni düzenleme yapmanın mübah alanında yer alır.

- 119. madde geçici madde olduğu için kaldırılmıştır.

Ta'diller büyük oranda, serbest ve idari konularla ilgilidir. Bu itibarla, devlet başkanının mübah kanuni düzenleme yapma alanındadır. 27, 30 ve 38. maddeler de İslam hukukunda bir temele dayandırılabilir. Netice olarak, Kanûn-ı Esâsî ta'dilleri İslam hukuku çerçevesinde gerçekleşmiştir.

Ayrıca çalışma sonunda şu neticelere ulaşılmıştır:

İslam devlet anlayışı uygulamaya yansımış ve tecrübeye dönüşmüştür. İslâm devlet anlayışına göre, devletin teşkilat yapısı, insanlığın ortak tecrübesinin İslâm hukukuna göre yeniden yorumlanmasıyla değiştirilmeye/geliştirilmeye açıktır. Önemli olan husus, devletin organlarının, İslam hukukun genel ilkelerine ve *Kur'an* ve *Sünnet* 'te doğrudan yer alan şer'i hükümlere riayet ederek işlemesidir.

Devletin şeklinin ve hükümet sisteminin şartlar ve ihtiyaçlara göre belirlenmesi mümkündür. Ancak İslam devlet anlayışındaki hakimiyet anlayışına göre, bir devletin mutlak monarşı ile yönetilmesi ve bir devletin siyasal organizasyonunun tam anlamıyla kuvvetler birliği doktrinine dayanması mümkün değildir.

İslam hukukunun ve İslam ahlakının Devlet aygıtında işler vaziyete getirilmesi, diğer ülkelere örnek olacaktır. Müslüman toplumların, yüksek değerlerini dünyaya sunmaları imkân dahilindedir. Müslümanların bunu, *birlikte yaşama*, *farklılıkların yönetimi*, *uzlaşma* ve *herkesi kapsayıcılık* anlayışıyla, topyekûn bir medeniyet projesi olarak gerçekleştirmesi mümkündür.

KANÛN-I ESÂSÎ²⁶¹

Kabul Tarihi : 7/12/1293

Yayımlandığı Takvîm-i Vekayi : Tarih: 16/12/1293 Sayı: 1856 (İlâve)

Yayımlandığı Düstur : Tertip: 1 Cilt: 4 Sayfa: 4

Memâlik-i Devlet-i Osmâniyye

Madde 1 – Devlet-i Osmâniyye memâlik ve kıtaât-ı hâzırayı ve eyâlât-ı mümtâzeyi muhtevî ve yek-vücut olmakla hiçbir zamanda hiçbir sebeple tefrik kabul etmez.

Madde 2 – Devlet-i Osmâniyye'nin pâyitahtı İstanbul şehridir ve şehir-i mezkûrun sâir bilâd-ı Osmâniyye'den ayrı olarak bir gûne imtiyâz ve muâfiyeti yoktur.

Madde 3 – (Özgün hali) Saltanat-ı seniyye-i Osmâniyye, hilâfet-i kübrâ-yı İslâmiyye'yi hâiz olarak sülâle-i Âl-i Osmân'dan usûl-i kadîmesi vechile ekber evlâda aittir.

Madde 3 – (Değişiklik: 5 Şâban 1327 / 8 Ağustos 1325)

Saltanat-ı seniyye-i Osmâniyye, hilâfet-i kübrâ-yı İslâmiyye'yi hâiz olarak sülâle-i Âl-i Osmân'dan usûl-i kadîmesi vechile ekber evlâda aittir. **(Ek cümle: 5 Şâban 1327 / 8 Ağustos 1325)** Zât-ı hazret-i pâdişâhî hîn-i cülûslerinde Meclis-i Umûmîde ve Meclis müctemî değilse ilk ictimâında Şer'-i Şerîf ve Kanûn-ı Esâsî ahkâmına riâyet ve vatan ve millete sadakat edeceğine yemin eder.

Madde 4 – Zât-ı hazret-i pâdişâhî hasbe'l-hilâfe dîn-i İslâm'ın hâmisî ve bi'l-cümle tebaa-i Osmâniyye'nin hükümdar ve pâdişâhîdir.

²⁶¹ Bu Anayasa; Sultan II. Abdülhamid Han tarafından 7/12/1293'te kabul edilmiş ve 16/12/1293 tarihli ve 1856 sayılı *Takvîm-i Vekayi*'nin ilâvesinde yayımlanmıştır. 20/4/1340 tarihli ve 491 sayılı Kanûnun 104 üncü maddesiyle yürürlükten kaldırılmıştır.

Madde 5 – Zât-ı hazret-i pâdişâhînin nefs-i hümâyunu mukaddes ve gayr-ı mes’uldür.

Madde 6 – (Özgün hali) Sülâle-i Âl-i Osmân’ın hukûk-ı hürriyye ve emvâl ü emlâk-ı zâtîyye ve mādâme’l-hayât tahsîsât-ı mâliyyeleri tekâfûl-i umûmî tahtındadır.

Madde 6 – (Değişiklik: 5 Şâban 1327 / 8 Ağustos 1325)

Sülâle-i Âl-i Osmân’ın hukûk-ı hürriyye ve emvâl ü emlâk-ı zâtîyye ve kanûn-ı mahsûs mûcibince mādâme’l-hayât tahsîsât-ı mâliyyeleri tekâfûl-i umûmî tahtındadır.²⁶²

Madde 7 – (Özgün hali) Vükelânın azli ve nasbı ve rütbe ve menâsıb tevcihi ve nişan îtâsı ve eyâlât-ı mümtâzenin şerâit-i imtiyâziyelerine tevfiikan icrâ-yı tevcihatı ve meskûkât darbı ve hutbelerde nâmının zikri ve düvel-i ecnebiye ile muâhedat akdi ve harb ve sulh îlânı ve kuvve-i berriyye ve bahriyyenin kumandası ve harekât-ı askeriyye ve ahkâm-ı şer’iyye ve kanûniyyenin icrâsı ve devâir-i idârenin muâmelâtına müteallik nizamnâmelerin tanzimi ve mücâzât-ı kanûniyyenin tahfîfi veya affı ve Meclis-i Umûmînin akd ve tâtili ve lede’l-iktizâ Heyet-i Mebûsanın âzâsı yeniden intihap olunmak şartıyla feshi hukûk-ı mukaddese-i pâdişâhî cümlesindendir.

Madde 7 – (İlk değişiklik: 5 Şâban 1327 / 8 Ağustos 1325)

(Değişik: 5 Şâban 1327 / 8 Ağustos 1325) Hutbelerde nâmının zikri ve meskûkât darbı, kanûn-ı mahsûsuna tevfiikan rütbe ve menâsıb tevcihi, nişan îtâsı, Sadrazam ve Şeyhülislâmın intihap ve tâyiniyle Sadrazamın teşkil ve arz edeceği vükelânın tasdik-i memûriyetleri, icabında vükelânın ale’l-usûl azl ve tebdili, kavânîn-i umûmiyyenin tasdikiyle îlân-ı meriyyeti, devâir-i hükûmetin muamelâtına ve kavânînin suver-i icrâyesine müteallik nizamnâmeler tanzimi, her nev’ kavânîn

²⁶² 5 Şâban 1327/8 Ağustos 1325 tarihli Kanun ile, bu fıkra da yer alan “mādâme’l-hayât” ibaresinden önce gelmek üzere “kanûn-ı mahsûs mûcibince” ibaresi eklenmiştir.

teklifi, ahkâm-ı şer'îyye ve kanûniyyenin muhafaza ve icrası, eyalât-ı mümtâzenin şerâit-i imtiyâziyyelerine tevîkan icra-yı tevcîhatı, kuvâ-yı berriyye ve bahriyyenin kumandası, harp ilânı, musâlaha akdi, mücâzat-ı kanûniyyenin tahfif veya affı, Meclis-i Umûmînin tasvibiyle aff-ı umûmî ilânı, Meclis-i Umûmînin miâdında küşâd ve tâtili, Meclis-i Umûmînin ahval-i fevkalâdede vaktinden evvel ictimâa daveti, otuz beşinci madde mücibince Meclis-i Mebûsanın üç ay zarfında intihap olunup ictimâ etmek şartıyla ve Heyet-i Âyanın muvafakatıyla lede'l-iktizâ feshi, ale'l-umûm muâhedat akdi hukûk-ı mukaddese-i pâdişâhîdendir. Ancak sulhe ve ticarete ve terk ve ilhâk-ı arâzîye ve tebea-ı Osmâniyye'nin hukuk-ı asliyye ve şahsiyyesine taallûk eden ve devletçe masârifi mücîp olan muâhedatın akdinde Meclis-i Umûmînin tasdiki şarttır. Meclis-i Umûmînin mün'akid olmadığı zamanda Heyet-i Vükelânın tebeddülü vukûunda keyfiyet-i tebeddûlden mütevellit mesuliyet heyet-i lâhikaya ait olacaktır.

Madde 7 – (İkinci değişiklik: 2 Recep 1332 / 15 Mayıs 1330)

(Değişik birinci cümle: 2 Recep 1332 / 15 Mayıs 1330) Hutbelerde nâmının zikri ve meskûkât darbı, kanûn-ı mahsûsuna tevîkan rütbe ve menâsıb tevcihi, nişan îtâsı, Sadrazam ve Şeyhülislâmın intihap ve tâyiniyle Sadrazamın teşkil ve arz edeceği vükelânın tasdik-i memûriyetleri, icabında vükelânın ale'l-usûl azl ve tebdili, kavânîn-i umûmiyyenin tasdikiyle ilân-ı meriyyeti, devâir-i hükûmetin muamelâtına ve kavânînin suver-i icrâiyesine müteallik nizamnâmeler tanzimi, her nev' kavânîn teklifi, ahkâm-ı şer'îyye ve kanûniyyenin muhafaza ve icrası, eyalât-ı mümtâzenin şerâit-i imtiyâziyyelerine tevîkan icra-yı tevcîhatı, kuvâ-yı berriyye ve bahriyyenin kumandası, harp ilânı, musâlaha akdi, mücâzat-ı kanûniyyenin tahfif veya affı, Meclis-i Umûmînin tasvibiyle aff-ı umûmî ilânı, Meclis-i Umûmînin miâdında küşâd ve tâtili, Meclis-i Umûmînin ahval-i fevkalâdede vaktinden evvel ictimâa daveti, otuz beşinci madde mücibince Heyet-i Mebûsanın lede'l-iktizâ feshi ve müddet-i teciliyye ve tâtiliyyenin mecmûu müddet-i içtimâiyye-i seneviyyenin nisfini tecavüz etmemek ve o sene-i içtimâiyye zarfında müddetini ikmal eylemek üzere tecil ve tâtili, hukûk-ı mukaddese-i pâdişâhîdendir. Ancak sulhe ve ticarete ve terk ve ilhâk-ı

arâziye ve tebea-ı Osmâniyye'nin hukuk-ı asliyye ve şahsiyyesine taallûk eden ve devletçe masârifî mûcip olan muâhedatın akdinde Meclis-i Umûmînin tasdiki şarttır. Meclis-i Umûmînin mün'akid olmadığı zamanda Heyet-i Vûkelânın tebeddülü vukûunda keyfiyet-i tebeddûlden mütevellit mesuliyet heyet-i lâhikaya ait olacaktır.

Madde 7 – (Üçüncü değişiklik: 26 Rebûlevvel 1333/29 Kanunusâni 1330)

(Değişik birinci cümle: 26 Rebûlevvel 1333/29 Kanunusâni 1330)

Hutbelerde nâmının zikri ve meskûkât darbı, kanûn-ı mahsûsuna tevfiikan rütbe ve menâsıb tevcihi, nişan îtâsı, Sadrazam ve Şeyhülslâmın intihap ve tâyiniyle Sadrazamın teşkil ve arz edeceği vûkelânın tasdik-i memûriyetleri, icabında vûkelânın ale'l-usûl azl ve tebdili, kavânîn-i umûmiyyenin tasdikiyle ilân-ı meriyyeti, devâir-i hükûmetin muamelâtına ve kavânînin suver-i icrâiyesine müteallik nizamnâmeler tanzimi, her nev' kavânîn teklifi, ahkâm-ı şer'îyye ve kanûniyyenin muhafaza ve icrası, eyalât-ı mümtâzenin şerâit-i imtiyâziyyelerine tevfiikan icra-yı tevcîhatı, kuvâ-yı berriyye ve bahriyyenin kumandası, harp ilânı, musâlaha akdi, mücâzat-ı kanûniyyenin tahfif veya affı, Meclis-i Umûmînin tasvibiyle aff-ı umûmî ilânı, Meclis-i Umûmînin mîadında açılıp kapatılması, gerek vaktinden evvel gerek sûret-i fevkalâdede içtimâa davet-i temdîd-i müddeti, üç ayı tecavüz ve tekerrür etmemek üzere tecili ve sene-i içtimâiyyesi zarfında müddetini ikmâl eylemek üzere Meclisin muayyen bir zaman için tâtili, otuz beşinci madde mûcibince Heyet-i Mebûsanın lede'l-iktizâ feshi, ale'l-umûm muâhedât akdi hukûk-ı mukaddese-i pâdişâhîdendir. Ancak sulhe ve ticarete ve terk ve ilhâk-ı arâziye ve tebea-ı Osmâniyye'nin hukuk-ı asliyye ve şahsiyyesine taallûk eden ve devletçe masârifî mûcip olan muâhedatın akdinde Meclis-i Umûmînin tasdiki şarttır. Meclis-i Umûmînin mün'akid olmadığı zamanda Heyet-i Vûkelânın tebeddülü vukûunda keyfiyet-i tebeddûlden mütevellit mesuliyet heyet-i lâhikaya ait olacaktır.

Madde 7 – (Son değişiklik: 4 Cemâziyelevvel 1334 / 25 Şubat 1331)

Hutbelerde nâmının zikri ve meskûkât darbı, kanûn-ı mahsûsuna tevfiikan rütbe ve menâsıb tevcihi, nişan îtâsı, Sadrazam ve Şeyhülslâmın intihap ve tâyiniyle

Sadrazamın teşkil ve arz edeceği vükelânın tasdik-i memûriyetleri, icabında vükelânın ale'l-usûl azl ve tebdili, kavânîn-i umûmiyyenin tasdikiyle ilân-ı meriyyeti, devâir-i hükûmetin muamelâtına ve kavânînin suver-i icrâiyesine müteallik nizamnâmeler tanzimi, her nev' kavânîn teklifi, ahkâm-ı şer'iyye ve kanûniyyenin muhafaza ve icrası, eyalât-ı mümtâzenin şerâit-i imtiyâziyyelerine tevfikân icra-yı tevcîhatı, kuvâ-yı berriyye ve bahriyyenin kumandası, harp ilânı, musâlaha akdi, mücâzat-ı kanûniyyenin tahfif veya affı, Meclis-i Umûmînin tasvibiyle aff-ı umûmî ilânı, Meclis-i Umûmînin mîadında açılıp kapatılması, gerek vaktinden evvel gerek sûret-i fevkalâdede içtimâa davet-i temdîd-i müddeti, üç ayı tecavüz ve tekerrür etmemek üzere tecili ve sene-i içtimâiyyesi zarfında müddetini ikmâl eylemek üzere Meclisin muayyen bir zaman için tâtili, dört ay zarfında bi'l-intihap içtimâ etmek üzere lede'l-iktizâ Heyet-i Mebûsanın feshi, ale'l-umûm muâhedât akdi hukûk-ı mukaddese-i pâdişâhîdendir.²⁶³ Ancak sulhe ve ticarete ve terk ve ilhâk-ı arâziye ve tebea-ı Osmâniyye'nin hukuk-ı asliyye ve şahsiyyesine taallûk eden ve devletçe masârifi mûcip olan muâhedatın akdinde Meclis-i Umûmînin tasdiki şarttır. Meclis-i Umûmînin mün'akid olmadığı zamanda Heyet-i Vükelânın tebeddülü vukûunda keyfiyet-i tebeddûlden mütevellit mesuliyet heyet-i lâhikaya ait olacaktır.

Tebea-i Devlet-i Osmâniyye'nin Hukûk-i Umûmiyyesi

Madde 8 – Devlet-i Osmâniyye tâbiyyetinde bulunan efradın cümlesine herhangi din ve mezhepten olur ise olsun bilâ istisna Osmanlı tâbir olunur ve Osmanlı sıfatı kanûnen muayyen olan ahvâle göre istihsâl ve izâa edilir.

Madde 9 – Osmanlıların kâffesi hürriyet-i şahsiyyelerine mâlik ve âharın hukûk-ı hürriyyetine tecâvüz etmemekle mükelleftir.

Madde 10 – (Özgün hali) Hürriyet-i şahsiyye her türlü taarruzdan masûndur. Hiç kimse kanunun tâyin ettiği sebep ve suretten mâadâ bir bahane ile mücâzat

²⁶³ 4 Cemâziyelevvel 1334/25 Şubat 1331 tarihli Kanun ile, bu fıkra da yer alan “otuz beşinci madde mûcibince Heyet-i Mebûsanın lede'l-iktizâ feshi” ibaresi “dört ay zarfında bi'l-intihap içtimâ etmek üzere lede'l-iktizâ Heyet-i Mebûsanın feshi” şeklinde değiştirilmiştir.

olunamaz.

Madde 10 – (Değişiklik: 5 Şâban 1327 / 8 Ağustos 1325)

Hürriyet-i şahsiyye her türlü taarruzdan masûndur. Hiç kimse şer' ve kanunun tâyin ettiği sebep ve suretten mâadâ bir bahane ile tevkif ve mücâzat olunamaz.²⁶⁴

Madde 11 – Devlet-i Osmâniyye'nin dini, dîn-i İslâm'dır. Bu esâsı vikâye ile beraber âsâyîş-i halkı ve âdâb-ı umûmiyyeyi ihlâl etmemek şartıyla memâlik-i Osmâniyye'de mâruf olan bilcümle edyânın serbestî-i icrâsı ve cemaat-ı muhtelifiye verilmiş olan imtiyâzât-ı mezhebiyyenin kemâkân cereyanı devletin taht-ı himâyesindedir.

Madde 12 – (Özgün hali) Matbuât kanun dairesinde serbesttir.

Madde 12 – (Değişiklik: 5 Şâban 1327 / 8 Ağustos 1325)

Matbuât kanun dairesinde serbesttir. **(Ek cümle: 5 Şâban 1327 / 8 Ağustos 1325)** Hiçbir vechile kable't-tab' teftiş ve muayeneye tâbi tutulamaz.

Madde 13 – Tebaa-i Osmâniyye nizam ve kanun dairesinde ticaret ve sanat ve felâhat için her nev' şirketler teşkiline mezundur.

Madde 14 – Tebaa-i Osmaniyye'den bir veya birkaç kişinin gerek şahıslarına ve gerek umuma müteallik olan kavânîn ve nizâmâta muhalif gördükleri bir maddeden dolayı işin merciine arzuhal verdikleri gibi, Meclis-i Umûmiyye dahi müddeî sıfatıyla imzalı arzuhal vermeye ve memûrînin ef'âlinden iştikâya selâhiyetleri vardır.

Madde 15 – Emr-i tadrîs serbesttir. Muayyen olan kanuna tebaiyet şartıyla her Osmanlı umumî ve hususî tadrise mezundur.

²⁶⁴ 5 Şâban 1327/8 Ağustos 1325 tarihli Kanun ile, bu fıkarda yer alan “kanunun” ibaresinden önce gelmek üzere “şer' ve” ibaresi; “mücâzat” ibaresinden önce gelmek üzere “tevkif ve” ibaresi eklenmiştir.

Madde 16 – Bircümle mektepler devletin taht-ı nezâretindedir. Tebaa-i Osmâniyye'nin terbiyesi bir siyâk-ı ittihâd ve intizam üzere olmak için iktiza eden esbaba teşebbüs olunacak ve milel-i muhtelifenin umûr-ı îtikâdiyyelerine müteallik olan usûl-i tâlimiyyeye hâlel getirilmeyecektir.

Madde 17 – Osmanlılar'ın kâffesi huzûr-ı kanûnda ve ahvâl-i dîniyye ve mezhebiyyeden mâadâ memleketin hukuk ve vezâifinde mütesâvîdir.

Madde 18 – Tebaa-i Osmâniyye'nin hidemât-ı Devlette istihdam olunmak için devletin lisân-ı resmîsi olan Türkçe'yi bilmeleri şarttır.

Madde 19 – Devlet memuriyetinde umûm-ı tebaa ehliyet ve kabiliyetlerine göre münasip olan memuriyetlere kabul olunurlar.

Madde 20 – Tekâlif-i mukarrere nizâmât-ı mahsûsasına tevfikân kâffe-i tebaa beyrinde herkesin kudreti nisbetince tarh ve tevzî olunur.

Madde 21 – Herkes usûlen mutasarrıf olduğu mal ve mülkten emindir. Menâfi-i umûmiyye için lüzumu sabit olmadıkça ve kanûn-ı mucibince değeri bahası peşin verilmedikçe kimsenin tasarrufunda olan mülk alınamaz.

Madde 22 – Memâlik-i Osmâniyye'de herkesin mesken ve menzili taarruzdan masûndur. Kanunun tâyin eylediğı ahvalden mâadâ bir sebeple hükümet tarafından cebren hiçbir kimsenin mesken ve menziline girilemez.

Madde 23 – Yapılacak usûl-ı muhâkeme kanunu hükmünce hiç kimse kanûnen mensup olduğı mahkemeden başka bir mahkemeye gitmeye icbar olunamaz.

Madde 24 – Müsâdere ve angarya ve cerime memnûdur. Fakat muharebe esnasında usulen tâyin olunacak tekâlif ve ahval bundan müstesnadır.

Madde 25 – Bir kanuna müstenid olmadıkça vergi ve rûsumât nâmıyla ve nâm-ı âharla hiç kimseden bir akçe alınamaz.

Madde 26 – İşkence ve sair her nev' eziyet katiyyen ve külliyyen memnûdur.

Vükelâ-yı Devlet

Madde 27 – (Özgün hali) Mesned-i sadâret ve meşîhat-ı İslâmiyye taraf-ı pâdişâhîden emniyet buyurulan zâtlara ihale buyurulduğu gibi sair vükelânın memuriyetleri dahi bâ-irâde-i şâhâne icra olunur.

Madde 27 – (Değişik: 5 Şâban 1327 / 8 Ağustos 1325)

Mesned-i sadâret ve meşîhat-ı İslâmiyye emniyet buyurulan zevata ihale buyurulduğu misillü teşkil-i vükelâyâ memur olan Sadrazam'ın tensip ve arzıyla sair vükelânın memuriyetleri dahi bâ-irâde-i şâhâne icra olunur.

Madde 28 – (Özgün hali) Meclis-i Vükelâ Sadrazam'ın riyaseti tahtında olarak akd olunup dâhilî ve hâricî umûr-ı mühimmenin merciidir. Müzâkerâtından muhtâc-ı istîzân olanların kararları irâde-i seniyye ile icra olunur.

Madde 28 – (Değişiklik: 5 Şâban 1327 / 8 Ağustos 1325)

Meclis-i Vükelâ Sadrazam'ın riyaseti tahtında olarak akd olunup dâhilî ve hâricî umûr-ı mühimmenin merciidir. Müzâkerâtından muhtâc-ı tasdîk olan kararlar lede'l-arz irâde-i seniyye ile icra olunur.²⁶⁵

Madde 29 – (Özgün hali) Vükelâdan her biri dairesine ait olan umûrdan icrası mezuniyeti tahtında bulunanları usulüne tevffikan icra ve icrası mezuniyeti tahtında olmayanları Sadrazam'a arz eder. Sadrazam dahi o makûle-i mevâddan müzakereye muhtaç olmayanların muktezasını icra veyahut taraf-ı hazret-i pâdişâhîden istîzân ederek ve muhtâc-ı müzâkere bulunanları Meclîs-i Vükelâ'nın müzakeresine arz eyleyerek müteallik buyurulacak irâde-i seniyye mûcibince iktizasını ifa eyler. Bu masâlihın envâ ve derecâtı nizâm-ı mahsûs ile tâyin olunacaktır.

²⁶⁵ 5 Şâban 1327/8 Ağustos 1325 tarihli Kanun ile, bu fıkrada yer alan “muhtâc-ı istîzân olanların kararları” ibaresi “muhtâc-ı tasdîk olan kararlar lede'l-arz” şeklinde değiştirilmiştir.

Madde 29 – (Değişik: 5 Şâban 1327 / 8 Ağustos 1325)

Vükelâdan her biri dairesine ait olan umurdan mezuniyeti tahtında bulunanları usule tevfikân icra ve icrası mezuniyeti tahtında olmayanları Sadrazam’a inha eder. Sadrazam dahi o makûle-i mevâddan müzakereye muhtaç olmayanları doğrudan doğruya ve muhtâc-ı müzâkere bulunanları Meclis-i Vükelâda bade’l-müzâkere muhtac-ı tasdîk olduğu takdîrde arz eder ve muhtâc-ı tasdîk olmayanlar hakkındaki Heyet-i Vükelâ kararını tebliğ eyler. Bu mesalihin envâ ve derecatı kanûn-ı mahsûs ile tâyin olunacaktır. Şeyhülislâm muhtâc-ı müzâkere olmayan mevâddı doğrudan doğruya arz eder.

Madde 30 – (Özgün hali) Vükelâ-yı Devlet, memuriyetlerine müteallik ahval ve icraattan mesuldür.

Madde 30 – (Değişik: 5 Şâban 1327 / 8 Ağustos 1325)

Vükelâ hükümetin siyâset-i umûmiyyesinden müştereken ve dâire-i nezâretlerine ait muamelattan dolayı münferiden Meclis-i Mebûsana karşı mesuldürler. Taraf-ı hazret-i pâdişâhîden tasdiğe muhtaç olan mukarreratın mâmulün biha olması için Sadrazam ile dâire-i müteallikasî nazırı taraflarından kararnamelere vaz’-ı imzâ edilerek kararın mesuliyeti deruhte olunmak ve onların imzası bâlâsına taraf-ı hazret-i pâdişâhîden dahi vaz’-ı imzâ buyurulmak şarttır. Heyet-i Vükelâca ittihaz olunan kararlar umûm-i vükelânın imzalarını havî olacak ve o imzaların bâlâsına muhtâc-ı tasdîk olduğu takdirde kezalik taraf-ı hazret-i pâdişâhîden vaz’-ı imzâ buyurulacaktır.

Madde 31 – Mebûsân âzâsından biri veyahut birkaçı Heyet-i Mebûsanın dâhil-i dâire-i vazîfesi olan ahvalden dolayı Vükelâ-yı Devlet’ten bir zat hakkında mesuliyeti mûcip şikâyet beyan ettiği hâlde, evvelâ Heyet-i Mebûsanın nizâm-ı dâhilîsi mûcibince bu misillü mevâddın Heyete havalesi lazım gelip gelmeyeceğini müzakereye memur olan şûbede tetkik olunmak üzere şikâyeti, müşîr Heyet-i Mebûsan reisine verilecek takrîr, reis tarafından nihayet üç gün zarfında o şûbeyeye

gönderilir ve bu şûbe tarafından tahkîkât-ı lâzime icra ve iştikâ olunan zat tarafından izâhât-ı kâfiye istihsâl olunduktan sonra şikâyetin şâyân-ı müzâkere olduğuna dair ekseriyetle tertip olunacak kararnâme Heyet-i Mebûsanda kiraat olunarak ve lede'l-iktizâ şikâyet olunan zat davetle bizzat veya bilvasıta vereceği izahat istimâ kılınarak âzâ-yı mevcûdenin sülûsân-ı ekseriyet-i mutlakasıyla kabul olunur ise muhakeme talebini müş'ir mazbatası Makâm-ı Sâdaret'e takdim ile lede'l-arz müteallik olacak irâde-i seniyye üzerine keyfiyet Dîvân-ı Âliye havale olunur.

Madde 32 – Vükelâdan itham olunanların usûl-i muhâkemeleri kanûn-ı mahsûs ile tâyin edilecektir.

Madde 33 – Memuriyetlerinden hariç ve sırf zatlarına ait her nev' deâvîde vükelânın sair efrâd-ı Osmâniyye'den asla farkı yoktur. Bu misillü husûsatın muhakemesi ait olduğu mehâkim-i umûmiyyede icra olunur.

Madde 34 – Dîvân-ı Âlî'nin dâire-i ithâmı tarafından müttehem olduğuna karar verilen vükelâ tebriye-i zimmet edinceye kadar vekâletten sâkıt olur.

Madde 35 – (Özgün hali) Vükelâ ile Heyet-i Mebûsan arasında ihtilâf olunan maddelerden birinin kabulünde vükelâ tarafından ısrar olunup da mebûsan canibinden ekseriyet-i ârâ ile ve tafsilen esbâb-ı mûcibe beyanıyla katiyyen ve mükerreren reddedildiği hâlde vükelânın tebdili veyahut müceddeden müddet-i kanûniyyesinde intihap olunmak üzere Heyet-i Mebûsanın feshi münhasıran yed-i iktidâr-ı hazret-i pâdişâhîdedir.

Madde 35 – (İlk değişiklik: 5 Şâban 1327 / 8 Ağustos 1325)

(Değişik: 5 Şâban 1327 / 8 Ağustos 1325) Vükelâ ile Heyet-i Mebûsan arasında ihtilâf vukûunda vükelâ reyinde ısrar edip de mebûsân canibinden katiyyen ve mükerreren red edildiği halde vükelâ, ya mebûsânın kararını kabule veya istifaya mecburdur. İstifa takdirinde yeni gelen Heyet-i Vükelâ heyet-i sâbıkanın fikrinde ısrar eder ve Meclis esbâb-ı mûcibe beyanı ile yine red ederse yedinci madde mucibince intihâbata başlanılmak üzere zât-ı hazret-i pâdişâhî Meclisi feshedebilir.

Fakat Heyet-i Cedîde-i Mebûsan evvelki heyetin reyinde sebat ve ısrar ederse Meclis-i Mebûsanın rey ve kararının kabulü mecburi olacaktır.

Madde 35 – (İkinci değişiklik: 2 Recep 1332 / 15 Mayıs 1330)

(Değişik birinci cümle: 2 Recep 1332 / 15 Mayıs 1330) Vükelâ ile Heyet-i Mebûsan arasında ihtilâf olunan maddelerden birinin kabulünde vükelâ tarafından ısrar olunup da mebûsân cânibinden ekseriyet-i ârâ ile ve mükerreren reddedildiği hâlde vükelânın tebdili veyahut müceddeden ve dört ay zarfında intihap ve ictimâ olunmak üzere Heyet-i Mebûsanın feshi hukûk-ı pâdişâhî cümlesindendir. Fakat Heyet-i Cedîde-i Mebûsan evvelki heyetin reyinde sebat ve ısrar ederse Meclis-i Mebûsanın rey ve kararının kabulü mecburi olacaktır.

Madde 35 – (Mülga: 4 Cemâziyelevvel 1334 / 25 Şubat 1331)

Madde 36 – (Özgün hali) Meclis-i Umûmî mün’akit olmadığı zamanlarda devleti bir muhataradan veyahut emniyet-i umûmîyyeyi halelden vikaye için bir zarûret-i mübreme zuhur ettiği ve bu babda vaz’ına lüzûm görünecek kanunun müzakeresi için Meclisin celb ve cem’ine vakit müsait olmadığı halde Kanûn-ı Esâsî ahkâmına muğâyir olmamak üzere Heyet-i Vükelâ tarafından verilen kararlar Heyet-i Mebûsanın içtimaiyle verilecek karara kadar bâ-irâde-i seniyye muvakkaten kanun hüküm ve kuvvetindedir.

Madde 36 – (Değişiklik: 5 Şâban 1327 / 8 Ağustos 1325)

Meclis-i Umûmî mün’akit olmadığı zamanlarda devleti bir muhataradan veyahut emniyet-i umûmîyyeyi halelden vikaye için bir zarureti mübreme zuhur ettiği ve bu babda vaz’ına lüzum görünecek kanunun müzakeresi için Meclisin celb ve cem’ine vakit müsait olmadığı halde Kanûn-ı Esâsî ahkâmına muğâyir olmamak üzere Heyet-i Vükelâ tarafından verilen kararlar Heyet-i Mebûsanın içtimaiyle

verilecek karara kadar bâ-irâde-i seniyye muvakkaten kanun hüküm ve kuvvetinde olup ilk içtimâda Heyet-i Mebûsana tevdi edilmek lâzımdır.²⁶⁶

Madde 37 – Vükelâdan her biri her ne zaman murad eder ise heyetlerin ikisinde dahi bulunmak veyahut maiyetindeki rüesâ-yı memûrînden birini tarafından vekâleten bulundurmak ve îrâd-ı nutukta âzâyâ tekaddüm etmek hakkını hâizdir.

Madde 38 – (Özgün hali) İstîzâh-ı madde için vükelâdan birinin huzuruna Meclis-i Mebûsanda ekseriyetle karar verilerek davet olundukta; ya bizzat bulunarak veyahut maiyetindeki rüesâ-yı memûrînden birini göndererek îrad olunacak suallere cevap verecek veyahut lüzum görür ise mesuliyetini üzerine alarak cevabını tehir etmek salahiyetini hâiz olacaktır.

Madde 38 – (Değişiklik: 5 Şâban 1327 / 8 Ağustos 1325)

İstîzâh-ı madde için vükelâdan birinin huzuruna Meclis-i Mebûsanda ekseriyetle karar verilerek davet olundukta; ya bizzat bulunarak yahut maiyetindeki rüesâ-yı memûrînden birini göndererek îrad olunacak suallere cevap verecek yahut lüzum görür ise mesuliyeti üzerine alarak cevabının tehirini talep etmek hakkını hâiz olacaktır.²⁶⁷ **(Ek hüküm: 5 Şâban 1327 / 8 Ağustos 1325)** Netîce-i istîzâhta Heyet-i Mebûsanın ekseriyet-i ârâsıyla hakkında adem-i îtimat beyan olunan nâzır sakıt olur. Reîs-i vükelâ hakkında adem-i îtimat beyan olunduğu halde Heyet-i Vükelâ hep birden sukût eder.

Memûrîn

Madde 39 – Bircümle memurin, nizâmen tâyin olunacak şerâit üzere ehil ve müstahak oldukları memuriyetlere intihap olunacaktır. Ve bu vechile intihap olunan memurlar kanûnen mûcib-i azl hareketi tahakkuk etmedikçe veya kendisi istifa eylemedikçe veyahut devletçe bir sebep-i zarûrî görülmedikçe azil ve tebdil

²⁶⁶ 5 Şâban 1327/8 Ağustos 1325 tarihli Kanun ile, bu fıkra da yer alan “kuvvetindedir” ibaresi “kuvvetinde olup ilk içtimâda Heyet-i Mebûsana tevdi edilmek lâzımdır” şeklinde değiştirilmiştir.

²⁶⁷ 5 Şâban 1327/8 Ağustos 1325 tarihli Kanun ile, bu fıkra da yer alan “cevabını tehir etmek salahiyetini” ibaresi “cevabının tehirini talep etmek hakkını” şeklinde değiştirilmiştir.

olunamaz ve hüsn-i hareket ve istikâmet ashabından olanlar ve devletçe bir sebeb-i zarûriyye mebni infisal edenler nizâm-ı mahsûsunda tâyin olunacağı vechile terakkiyâta ve tekâüt ve mâzûliyet ve maaşlarına nail olacaklardır.

Madde 40 – Her memuriyetin vezaifi nizâm-ı mahsûs ile tâyin olunacağından her memur kendi vazifesi dairesinde mesuldur.

Madde 41 – Memurun âmirine hürmet ve riâyeti lâzımeden ise de itaati kanunun tâyin ettiği daireye mahsustur. Hilâf-ı kanûn olan umûrda âmire itaat mesuliyetten kurtulmaya medar olamaz.

Meclis-i Umûmî

Madde 42 – Meclis-i Umûmî Heyet-i Âyan ve Heyet-i Mebûsan nâmlarıyla başka başka iki heyeti muhtevîdir.

Madde 43 – (Özgün hali) Meclis-i Umûmînin iki heyeti beher sene Teşrînisânî ibtidâsında tecemmû eder ve bâ-irâde-i seniyye açılır ve Mart ibtidasında yine bâ-irâde-i seniyye kapanır. Bu heyetlerden biri diğerinin müctemî bulunmadığı zamanda mün’akid olamaz.

Madde 43 – (İlk değişiklik: 5 Şâban 1327 / 8 Ağustos 1325)

Meclis-i Umûmînin iki heyeti beher sene Teşrînisânî ibtidâsında ve bilâ-dâvet tecemmû eder ve bâ-irâde-i seniyye açılır ve Mayıs ibtidâsında yine bâ-irâde-i seniyye kapanır. Bu heyetlerden biri diğerinin müctemî bulunmadığı zamanlarda mün’akid olamaz.²⁶⁸

Madde 43 – (İkinci değişiklik: 2 Recep 1332 / 15 Mayıs 1330)

(Değişik: 2 Recep 1332 / 15 Mayıs 1330) Meclis-i Umûmînin iki heyeti beher sene Teşrînisânî ibtidâsında ve tecil vukû bulmuş ise müddet-i tecîliyyenin

²⁶⁸ 5 Şâban 1327/8 Ağustos 1325 tarihli Kanun ile, bu fıkra da yer alan “ibtidâsında” ibaresinden sonra gelmek üzere “ve bilâ-dâvet” ibaresi eklenmiş ve aynı fıkra da yer alan “Mart” ibaresi, “Mayıs” şeklinde, “zamanda” ibaresi, “zamanlarda” şeklinde değiştirilmiştir.

inkızâsında bilâ-dâvet ictimâ eder ve bâ-irâde-i seniyye küşâd edilir. Müddet-i ictimâ altı aydır ve bu müddetin hitamında Meclis yine bâ-irâde-i seniyye kapanır. Bu heyetlerden biri diğèrinin bulunmadığı zamanlarda mün'akid olamaz. Meclis-i Mebûsan feshedildiği hâlde dört ay sonra ictimâ edecek olan Heyet-i Cedîdenin ictimâi bir ictimâ-ı fevkalâde hükmünde olup müddeti iki aydır ve kâbil-i temdîd olup tecile tâbi değildir ve altmış dokuzuncu maddede muharrer olan dört seneden ibaret müddet-i memûriyyeti Teşrînisâni ibtidâsında başlar.

Madde 43 – (Son değışiklik: 26 Rebûlevvel 1333 / 29 Kanunusâni 1330)

Meclis-i Umûmînin iki heyeti beher sene Teşrînisâni ibtidâsında ve tecil vukû bulmuş ise müddet-i tecîliyyenin inkızâsında bilâ-dâvet ictimâ eder ve bâ-irâde-i seniyye küşâd edilir. Müddet-i ictimâ dört aydır ve bu müddetin hitamında Meclis yine bâ-irâde-i seniyye kapanır.²⁶⁹ Bu heyetlerden biri diğèrinin bulunmadığı zamanlarda mün'akid olamaz. Meclis-i Mebûsan feshedildiği hâlde dört ay sonra ictimâ edecek olan Heyet-i Cedîdenin ictimâi bir ictimâ-ı fevkalâde hükmünde olup müddeti iki aydır ve kâbil-i temdîd olup tecile tâbi değildir ve altmış dokuzuncu maddede muharrer olan dört seneden ibaret müddet-i memûriyyeti Teşrînisâni ibtidâsında başlar.

Madde 44 – (Özgün hali) Zât-ı hazret-i pâdişâhî devletçe görünecek lüzum üzerine Meclis-i Umûmîyi vaktinden evvel dahi açar ve müddet-i muayyene-i içtimâmı da tenkis veya temdîd eder.

Madde 44 – (Değışik: 5 Şâban 1327 / 8 Ağustos 1325)

Zat-ı hazret-i pâdişâhî görülecek lüzum üzerine re'sen yahut mebûsânın ekseriyet-i mutlakası tarafından vukû bulacak taleb-i tahrîriye binaen Meclis-i Umûmîyi vaktinden evvel açar ve Heyet-i Umûmiyyenin kararıyla veya res'en müddet-i muayyene-i içtimâi temdid edebilir.

²⁶⁹ 26 Rebûlevvel 1333/29 Kanunusâni 1330 tarihli Kanun ile, bu fıkrada yer alan “altı” ibaresi “dört” şeklinde değıştirilmiştir.

Madde 45 – Meclis-i Umumînin yevm-i küşâdında zat-ı hazret-i pâdişâhî veyahut taraflarından bi'l-vekâle Sadrazam hâzır olduğu ve vükelâ-yı devletle iki heyetin âzâ-yı mevcûdesi birlikte bulundukları hâlde resm-i küşâd icra olunup sene-i câriye zarfında devletin ahvâl-i dahilîyye ve münâsebât-ı haricîyyesine ve sene-i âtiyede ittihazına lüzum görülecek tedâbîr ve teşebbüsâta dair bir nutk-ı hümayun kıraat olunur.

Madde 46 – Meclis-i Umumî âzâlığına intihap veya nasb olunan zevat, Meclisin yevm-i küşâdında Sadrazam huzurunda ve o gün hazır bulunmayan olur ise mensup olduğu heyet müçtemî olduğu hâlde reisleri huzurunda zât-ı hazret-i pâdişâhîye ve vatanına sadakat ve Kanûn-ı Esâsî ahkâmına ve uhdesine tevdi olunan vazifeye riâyetle hilâfından mücânebet eyleyeceğine tahlif edilir.

Madde 47 – Meclis-i Umûmî âzâsı rey ve mütâlaa beyanında muhtar olarak bunlardan hiçbirisi bir gûna vaad ve vaîd ve talimat kaydı altında bulunamaz ve gerek verdiği reylerden ve gerek Meclisin müzâkeratı esnasında beyan ettiği mütâlaalardan dolayı bir vechile itham olunamaz. Meğerki Meclisin nizamnâme-i dâhilîsi hilâfında hareket etmiş ola. Bu takdirce nizamnâme-i mezkûr hükmünce muâmele görür.

Madde 48 – Meclis-i Umûmî âzâsından birinin hıyanet ve Kanûn-ı Esâsî'yi nakz ve ilgaya tasaddî ve irtikâb töhmetlerinden biriyle müttehem olduğuna, mensup olduğu heyet, âzâ-yı mevcûdesinin sülûsân-ı ekseriyet-i mutlakasıyla karar verilir veyahut kanûnen hapis ve nefyi mûcib bir ceza ile mahkûm olur ise âzâlık sıfatı zail olur ve bu efâlin muhakemesiyle mücâzatı, ait olduğu mahkeme tarafından rü'yet ve hükmolunur.

Madde 49 – Meclis-i Umûmî âzâsından her biri reyini bizzat itâ eder ve her birinin müzakerede bulunan bir maddenin red ve kabulüne dair rey vermekten içtinâba hakkı vardır.

Madde 50 – Bir kimse zikrolunan iki heyetin ikisine birden âzâ olamaz.

Madde 51 – Meclis-i Umûmî heyetlerinin ikisinde dahi mürettep olan âzânın nısfından bir ziyade hazır bulunmadıkça müzakereye mübâderet olunamaz ve kâffe-i müzâkerât, sülûsân-ı ekseriyetle meşrut olmayan hususâtta hazır bulunan âzânın ekseriyet-i mutlakasıyla karargâr olur ve tesâvi-i ârâ vukûunda reisin reyî iki addedilir.

Madde 52 – Bir kimse şahsına mütaallik davasından dolayı Meclis-i Umûmînin iki heyetinden birine arzuhal verdiği halde, eğer evvela ait olduğu memurîni devlete veyahut o memurların tâbi bulundukları mercie müracaat etmediği tebeyyün eder ise arzuhal reddolunur.

Madde 53 – (Özgün hali) Müceddeden kanun tanzimi veya kavânîn-i mevcûdeden birinin ta’dili teklifi, Heyet-i Vükelâyâ ait olduğu gibi Heyet-i Âyan ve Heyet-i Mebûsanın dahi kendi vazîfe-i muayyeneleri dairesinde bulunan mevâd için kanun tanzimi veyahut kavânîn-i mevcûdeden birinin ta’dilini istid’âyâ salâhiyetleri olmakla evvelce makâm-ı Sadâret vasıtasıyla taraf-ı şâhânenen istîzan olunarak irâde-i seniyye müteallik buyurulur ise ait olduğu dairelerden verilecek izâhat ve tafsîlat üzerine lâyhalarının tanzimi Şûra-yı Devlet’e havale olunur.

Madde 53 – (Değişik: 5 Şâban 1327 / 8 Ağustos 1325)

Müceddeden kanun tanzimi veya kavânîn-i mevcûdeden birinin ta’dilini teklife, vükelâ ve âyân ve mebûsândan birinin hakkı vardır. İki meclisten her biri müceddeden veya ta’dilen kaleme aldığı kanun lâyhalarını diğer heyete gönderir. Orada dahi kabul olunduktan sonra tasdîk-i hazret-i pâdişâhîye arz olunur.

Madde 54 – (Özgün hali) Şûra-yı Devlet’te bi’l-müzâkere tanzim olunacak kavânîn lâyhaları Heyet-i Mebûsanda ba’de Heyet-i Âyanda tetkik ve kabul olunduktan sonra icrâ-yı ahkâmına irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî müteallik buyurulur ise düstûru’l-amel olur. Ve işbu heyetlerin birinde katiyyen reddolunan kanun lâyhası o senenin müddet-i içtimâiyyesinde tekrar mevki-i müzâkereye konulamaz.

Madde 54 – (Değişik: 5 Şâban 1327 / 8 Ağustos 1325)

Tanzim olunacak kavanîn lâyiğaları Meclis-i Mebûsan ve Âyanca tetkik ve kabul olunarak lede'l-arz tasdik ile icrâ-yı ahkâmına irade-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî taalluk ederse düstûru'l-amel olur. Arz olunan kanunlar iki mâh zarfında ya tasdik olunur yahut tekrar tetkik edilmek üzere bir kere iade edilir. İade olunan kanunun tekrar müzakeresinde ekseriyet-i sülûsân ile kabulü şarttır. Müstaceliyetine karar verilmiş olan kanunlar on gün zarfında ya tasdik veya iade olunur.

Madde 55 – Bir kanun lâyihası evvelâ Heyet-i Mebûsanda ba'dehu Heyet-i Âyanda bend bend okunup ve her bendine rey verilip ekseriyet-i ârâ ile karar verilmedikçe ve ba'de'l-karar heyet-i mecmûası için dahi be-tekrar ekseriyetle karar hâsıl olmadıkça kabul olunmuş olmaz.

Madde 56 – Bu heyetler vükelâdan veya onların göndereceği vekillerden ya kendi âzâlarından olmayan veyahut resmen davet olunmuş memurînden bulunmayan hiç kimseyi gerek asâleten ve gerek bir cemaat tarafından vekâleten bir madde ifadesi için gelmiş olduğu hâlde asla kabul edemez ve ifadelerini istimâ edemez.

Madde 57 – Heyetlerin müzâkeratı lisân-ı Türkî üzere cereyan eder ve müzakere olunacak lâyiğaların suretleri tab' ile yevm-i müzâkereden evvel âzâya tevzî olunur.

Madde 58 – Heyetlerde verilecek reyler; ya tâ'yîn-i esâmî veyahut işâret-i mahsûsa veyahut rey-i hafî ile olur. Rey-i hafî usulünün icrası âzâ-yı mevcûdenin ekseriyet-i ârâsıyla karar verilmeye mütevakkıftır.

Madde 59 – Her heyetin inzibât-ı dâhilîsini münhasıran kendi reisi icra eder.

Heyet-i Âyan

Madde 60 – Heyet-i Âyanın reisi ve âzâsı nihayet miktarı Heyet-i Mebûsan âzâsının sülûsü miktarını tecavüz etmemek üzere doğrudan doğruya taraf-ı hazret-i pâdişâhîden nasb olunur.

Madde 61 – Heyet-i Âyana âzâ tâyin olunabilmek için âsâr ve ef’ali umumun vüsûk ve îtimadına şayan ve umûr-ı devlette hidemât-ı memdûhası mesbuk ve müteârif zevattan olmak ve kırk yaşından aşağı bulunmamak lazımdır.

Madde 62 – Heyet-i Âyan âzâlığı kayd-ı hayât iledir. Bu memuriyetlere vükelâlık ve valilik ve ordu müşirliği ve kazaskerlik ve elçilik ve patriklik ve hahambaşılık memuriyetinde bulunmuş olan mâzulünden ve berri ve bahri ferikândan ve sıfat-ı lâzimeyi câmi sair zevattan münasipleri tâyin olunur ve kendi talepleriyle devletçe sair memuriyete tâyin olunanlar âzâlık memuriyetinden sâkıt olur.

Madde 63 – Heyet-i Âyanın âzâlık maaşı şehriye on bin kuruştur. Başka bir nâm ile hazineden muvazzaf olan âzânın maaş ve tâyini eğer on bin kuruştan dûn ise ol miktara iblâğ olunur ve eğer on bin kuruş veya ziyade ise ibkâ olunur.

Madde 64 – Heyet-i Âyan, Heyet-i Mebûsandan verilen kavânîn ve muvâzene lâyhalarını tetkik ile eğer bunlarda esasen umûr-ı dîniyyeye ve zât-ı hazret-i pâdişâhînin hukûk-ı seniyyesine ve hürriyete ve Kanûn-ı Esâsî ahkâmına ve devletin tamâmiyet-i mülkiyesine ve memleketin emniyet-i dâhiliyyesine ve vatanın esbâb-ı müdâfaa ve muhafazasına ve âdâb-ı umûmiyyeye hâlel verir bir şey görür ise mütalaasının ilavesiyle ya katiyyen red veyahut ta’dil ve tashih olunmak üzere Heyet-i Mebûsana iade eder ve kabul ettiği lâyhaları tasdik ile makâm-ı Sadârete arz eyler ve Heyete takdim olunan arzuhalleri bi’t-tetkîk lüzum görür ise ilâve-i mütâlaa ile beraber makâm-ı Sadârete takdim eder.

Heyet-i Mebûsan

Madde 65 – Heyet-i Mebûsanın miktar âzâsı tebaa-i Osmâniyye'den her elli bin nüfûs-ı zükûrda bir nefer olmak itibariyle tertip olunur.

Madde 66 – Emr-i intihâb rey-i hafî kaidesi üzerine müessestir. Sûret-i icrâsı kanûn-ı mahsûs ile tâyin olunacaktır.

Madde 67 – Heyet-i Mebûsan âzâlığı ile hükümet memuriyeti bir zat uhdesinde içtimâ edemez. Fakat vükelâdan intihap olunanların âzâlığı mücâzdır. Vesair memurînden biri mebusluğa intihap olunur ise kabul edip etmemek yed-i ihtiyârındadır. Fakat kabul ettiği hâlde memuriyetinden infisal eder.

Madde 68 – Heyet-i Mebûsan için âzâlığa intihâbı caiz olmayanlar şunlardır: Evvelâ: Tebaa-i Devlet-i Aliyye'den olmayan; Sâniyen: Nizâm-ı mahsûs mucebince muvakkaten hizmet-i ecnebiyye imtiyazını hâiz olan. Sâlisen: Türkçe bilmeyen. Râbian: Otuz yaşını ikmal etmeyen. Hâmisen: Hîn-i intihâbda bir kimsenin hizmetkârlığında bulunan. Sâdisen: İflas ile mahkûm olup da iâde-i itibar etmeyen. Sâbian: Su-i ahvâl ile müştehir olan. Sâminen: Mahcuriyetine hüküm lâhik olup da fekk-i hacr edilmeyen. Tâsian: Hukûk-ı medeniyyeden sâkıt olmuş olan. Âşiren: Tâbiyyet-i ecnebiyye iddiasında bulunan kimselerdir. Bunlar mebus olamaz. Dört sene sonra icra olunacak intihaplarda mebus olmak için Türkçe okumak ve mümkün mertebe yazmak dahi şart olacaktır.

Madde 69 – (Özgün hali) Mebûsân intihâb-ı umûmîsi dört senede bir kere icra olunur ve her mebusun müddet-i memûriyeti dört seneden ibaret olup fakat tekrar intihâp olunmak caizdir.

Madde 69 – (Değişik: 8 Cemaziyelâhir 1336/21 Mart 1334)

Mebûsân intihâb-ı umûmîsi dört senede bir kere icra olunur. İntihap olunan mebûsların müddet-i mebusiyeti dört seneden ibaret olup fakat tekrar intihap olunmak caizdir. Ancak dördüncü sene-i içtimâiyye Ordu-yı Hümâyûn'un umûmî

seferberliğini müstelzim muhâbereye musâdif olduğu hâlde her iki mecliste aded-i mürettebin sülûsânıyla müzâkeresine ibtidâr ve aded-i mürettebin ekseriyet-i mutlakasıyla kabul edilecek bir kanun ile müddet-i mezkûre temdîd olunabilir.

Madde 70 – Mebûsların intihâb-ı umûmîsine Heyetin mebd-i içtimâi olan Teşrînisânî'den lâ-ekal dört mâh mukaddem başlanılır.

Madde 71 – Heyet-i Mebûsan âzâsının her biri kendini intihap eden dairenin ayrıca vekili olmayıp umûm Osmânlıların vekili hükmündedir.

Madde 72 – (Özgün hali) Muntehipler intihâp edecekleri mebusları mensup oldukları dâire-i vilâyet ahalisinden intihap etmeye mecburdur.

Madde 72 – (Değişik: 15 Cemâziyelevvel 1334 / 7 Mart 1332)

Muntehipler evsâf-ı matlûbeyi hâiz her Osmanlı'yı mebûs intihap edebilirler. Ancak bir kimse aynı zamanda üçten ziyâde dâire-i intihâbiyyede namzetliğini vaz' edemez.

Madde 73 – (Özgün hali) Bâ-irâde-i seniyye Heyet-i Mebûsan fesh ile dağıtıldığı halde nihayet altı ayda müctemî olmak üzere umûm-ı mebûsânın müceddeden intihabına başlanılacaktır.

Madde 73 – (Mülga: 2 Recep 1332 / 15 Mayıs 1330)

Madde 74 – Heyet-i Mebûsan âzâsından biri vefat eder veya esbâb-ı mücbire-i meşrûadan birine dûçar olur veya bir uzun müddette Meclise devam etmez veyahut istifa eder veya mahkûmiyet veya kabûl-i memûriyet cihetiyle âzâlıktan sâkıt olur ise yerine nihayet gelecek içtimâa yetişmek üzere usulü vechile diğeri tâyin olunur.

Madde 75 – Münhal olan mebusluk makamlarına intihap olunacak âzânın memuriyeti gelecek intihâb-ı umûmî zamanına kadardır.

Madde 76 – (Özgün hali) Mebuslardan her birine beher sene içtimâi için hazineden yirmi bin kuruş verilecek ve şehri beş bin kuruş maaş itibariyle memurîn-i mülkiye nizâmına tevfi kan azimet ve avdet harcırahı îta kılınacaktır.

Madde 76 – (İlk değışiklik: 5 Şâban 1327 / 8 Ağustos 1325)

Mebuslardan her birine beher sene içtimâi için hazineden otuz bin kuruş verilecek ve şehri beş bin kuruş maaş itibariyle memurîn-i mülkiye nizâmına tevfi kan azimet ve avdet harcırahı îta kılınacaktır.²⁷⁰ **(Ek cümle: 5 Şâban 1327 / 8 Ağustos 1325)** Müddet-i kanûniyyeden fazla içtimâ vuku bulduğı surette şehri beşbin kuruş itibariyle tahsisat-ı munzama verilecektir.

Madde 76 – (Son değışiklik: 26 Rebûlevvel 1333 / 29 Kanunusâni 1330)

(Değışik: 26 Rebûlevvel 1333 / 29 Kanunusâni 1330) Meclis-i Mebûsan âzasından herbirine her sene içtimâi için elli bin kuruş tahsisat ve şehri dört bin kuruş üzerinden azimet ve avdet harcırahı verilir. Müddet-i içtimâm temdidî ve Meclisin fevkalâde içtimâi hâlinde ayrıca tahsisat verilmez. Fesihten sonra içtimâ eden Meclis âzasına tahsisatın nısfı verilir.

Madde 77 – (Özgün hali) Heyet-i Mebûsan riyâsetine Heyet tarafından ekseriyetle üç ve ikinci ve üçüncü riyasetlere üçer nefer ki cem'an dokuz zat intihap olunarak huzûr-ı şâhâneye arz ile bundan birisi riyasete ve ikisi reis vekâletlerine bâ-irâde-i seniyye tercih ve memuriyetleri icra olunur.

Madde 77 – (Değışik: 5 Şâban 1327 / 8 Ağustos 1325)

Heyet-i Mebûsan riyasetiyle birinci ve ikinci reis vekâletlerine Heyet tarafından her sene içtimâmında ekseriyetle birer zat intihap ve intihâb-ı vâkî huzûr-ı pâdişâhîye arz olunur.

²⁷⁰ 5 Şâban 1327/8 Ağustos 1325 tarihli Kanun ile, bu fıkra da yer alan “yirmi bin” ibaresi “otuz bin” şeklinde değıştirilmiştir.

Madde 78 – Heyet-i Mebûsanın müzâkerâtı alenidir. Fakat madde-i mühimmeden dolayı müzakeratı hafî tutulmak vükelâ cânibinden veyahut Heyet-i Mebûsan âzâsından on beş zat tarafından teklif olundukta Heyetin içtimâ ettiği mahal âzânın mâadâsından tahliye edilerek teklifin red veya kabulü için ekseriyete müracaat edilir.

Madde 79 – Heyet-i Mebûsanın müddet-i içtimâiyyesinde âzâdan hiçbir Heyet tarafından ithama sebep-i kâfi bulunduğu ekseriyetle karar verilmedikçe veyahut bir cünha veya cinayet icra eder iken veya icrayı müteakip tutulmadıkça tevkif ve muhakeme olunamaz.

Madde 80 – (Özgün hali) Heyet-i Mebûsan kendine havale olunacak kavânîn lâyhalarını müzakere ile bunlardan umûr-ı mâliyyeye ve Kanûn-ı Esâsî'ye taalluk eder maddeleri red veya kabul veyahut ta'dil eder ve mesârif-i umûmiyye, Muvazene Kanununda gösterildiği vechile, Heyet-i Mebûsanda tafsilâtıyla tetkik olunduktan sonra miktarına vükelâ ile birlikte karar verilir ve buna karşılık olacak vâridâtın keyfiyet ve kemmiyeti ve sûret-i tevzî ve tedariki kezâlik vükelâ ile birlikte tâyin edilir.

Madde 80 – (Değişik: 5 Şâban 1327 / 8 Ağustos 1325)

Masârif-i umûmiyye, Muvazene Kanununda gösterildiği vechile Heyet-i Mebûsanda tafsilâtıyla tetkik olunduktan sonra miktarına vükelâ hazır olduğu halde mebûsânca karar verilir. Buna karşılık olacak vâridâtın keyfiyet ve kemmiyeti ve sûret-i tevzî ve tedariki vükelâ huzuruyla tâyin edilir.

Mehâkim

Madde 81 – Kanûn-ı mahsûsuna tevfikân tarafı devletten nasbolunan ve yedlerine berât-ı şerîf verilen hâkimler lâ-yen'azildir. Fakat istifaları kabul olunur. Hâkimlerin terekkiyatı ve meslekleri ve tebdîl-i memûriyetleri ve tekaüdları ve bir cürüm ile mahkûmiyet üzerine azl olunmaları dahi kanûn-ı mahsûs hükmüne tabidir ve hâkimlerin ve mehâkim-i memûrlarının matlup olan evsafını işbu kanun irâe eder.

Madde 82 – Mahkemelerde her nev’ muhakeme alenen cereyan eder ve îlâmâtın neşrine mezuniyet vardır. Ancak kanunda musarrah esbaba mebnî mahkeme muhakemeyi hafi tutabilir.

Madde 83 – Herkes huzûr-ı mahkemede hukukunu muhafaza için lüzum gördüğü vesâit-i meşrûayı istîmal edebilir.

Madde 84 – Bir mahkeme vazifesi dâhilinde olan dâvanın her ne vesile ile olursa olsun rü’yetinden imtina edemez ve bir kere rü’yetine veyahut rü’yeti için iktizâ eden tahkîkat-ı evveliyeye başlandıktan sonra tatil veya tâviki dahi caiz olamaz. Meğerki müddeî dâvadan keff-i-yed etmiş ola. Şu kadar ki cezaya müteallik deâvîden hükümete ait olan hukuk nizâmı vechile icra olunur.

Madde 85 – Her dâva ait olduğu mahkemede rü’yet olunur. Eşhasla hükümet beynindeki dâvalar dahi mehâkim-i umûmiyyeye aittir.

Madde 86 – Mahkemeler her türlü müdahelattan âzâdedir.

Madde 87 – Deâvî-i şer’iyye mehâkim-i şer’iyyede ve deâvî-i nizâmiyye mehâkim-i nizâmiyyede rü’yet olunur.

Madde 88 – Mahkemelerin sunuf ve vezâif ve salâhiyetin derecat ve taksimatı ve hükkâmın tanzîfi kavânîne müstenittir.

Madde 89 – Her ne nâm ile olursa olsun bazı mevâdd-ı mahsûsayı rü’yet ve hükmetmek için mehâkim-i muayyene haricinde fevkalâde bir mahkeme veyahut hüküm vermek salâhiyetini hâiz komisyon teşkili katiyyen caiz değildir. Fakat kanûn-ı muayyende olduğu vechile tâyin-i mevlâ ve tahkim caizdir.

Madde 90 – Hiçbir hâkim hâkimlik sıfatıyla devletin maaşlı bir başka memuriyetini uhdesinde cemedemez.

Madde 91 – Umûr-ı cezâiyyede hukûk-ı âmmeyi vikayeye memur müddeî umumîler bulunacak ve bunların vezaif ve derecatı kanun ile tâyin kılınacaktır.

Dîvân-ı Âlî

Madde 92 – Dîvân-ı Âlî, otuz âzâdan mürekkeptir. Bunların onu Heyet-i Âyan ve onu Şûra-yı Devlet ve onu Mahkemey-i Temyîz ve İstinaf rüesa ve âzâsından kura ile tefrik ve tâyin olunarak Heyet-i Âyan dairesinde lüzum göründükçe ba-irâde-i seniyye akdolunur. Vazifesi, vükelâ ile Mahkeme-i Temyîz rüesâ ve âzâsının ve zât ve hukûk-ı şahâne aleyhinde harekete ve devleti bir hâl-i muhâtaraya ilkâya tasaddî eyleyenlerin muhâkemesidir.

Madde 93 – Dîvân-ı Âlî ikiye münkasım olup; biri Dâire-i İthâmiyye ve biri Dîvân-ı Hüküm'dür. Dâire-i İthâmiyye dokuz âzâdan ibaret olup bunun üçü Heyet-i Âyan ve üçü Dîvân-ı İstinaf ve Temyiz ve üçü Şûra-yı Devlet âzâsından Dîvân-ı Âlî'ye alınacak âzâ içinden kura ile intihap olunur.

Madde 94 – Şikâyet olunan zevatin müttehem olup olmadığına sülûsân-ı ekseriyetle karar verir ve Dâire-i İthâmiyye'de bulunanlar Dîvân-ı Hüküm'de bulunamazlar.

Madde 95 – Dîvân-ı Hükûmî; yedisi Heyet-i Âyan ve yedisi Dîvân-ı Temyîz ve İstinâf ve yedisi Şûra-yı Devlet rüesâ ve âzâsından olmak üzere Dîvân-ı Âlî âzâsının yirmi bir neferden mürekkep olarak Dâire-i İthâmiyye tarafından muhakemesi lazım olduğuna karar verilmiş dâvalar hakkında âzâ-yı murettebenin sülûsân-ı ekseriyetiyle katiyyen ve kavânîn-i mevzûasına tatbikan hükmeder ve hükümleri kâbil-i istinaf ve temyiz değildir.

Umûr-i Mâliye

Madde 96 – Tekâlîf-i Devletin hiçbir bir kanun ile tâyin olunmadıkça vaz ve tevzî ve istihsâl olunamaz.

Madde 97 – Devletin bütçesi vâridât ve mesârifât-ı takrîbiyyesini mübeyyin kanundur. Tekâlîf-i Devletin vaz ve tevzî ve tahsili müstenit olacağı kanun budur.

Madde 98 – Bütçe, yani Muvâzene-i Umûmiyye Kanunu, Meclis-i Umûmîde madde be-madde tetkik ve kabul olunur. Vâridât ve mesârifât-ı muhammenenin müfredatını camî olmak üzere ona merbut olan cetveller nizâmen tâyin olunan numunesine tevfikân aksam u fusul ve mevâdd-ı müteaddideye münkasım olarak bunların müzakeresi dahi fasıl fasıl icra edilir.

Madde 99 – Muvâzene-i Umûmiyye Kanunu müteallik olduğu senenin duhûlünde mevki-i icrâya konulabilmek için lâyihası Heyet-i Mebûsana Meclis-i Umûmînin küşâdı akabinde îtâ olunur.

Madde 100 – Bir kanûn-ı mahsûs ile muayyen olmadıkça emvâl-i devletten muvazene haricinde sarfiyat caiz olamaz.

Madde 101 – Meclis-i Umûmînin mün’akid bulunmadığı esnada esbâb-ı mücbire-i fevkalâdeden dolayı muvazene haricinde masraf ihtiyarına lüzûm-ı kavî tahakkuk eder ise mesuliyeti Heyet-i Vükelâya ait olmak ve Meclis-i Umûmînin küşâdı akabinde ona dair kanun lâyihası Meclis-i Umûmîye verilmek üzere o masrafın tesviyesi için iktiza eden mebâliğin taraf-ı hazret-i pâdişâhîye arz ve istîzan ile sadır olacak irâde-i seniyye üzerine tedarik ve sarfı caiz olur.

Madde 102 – (Özgün hali) Muvâzene Kanununun hükmü bir seneye mahsustur. O senenin haricinde hükmü cari olamaz ancak bazı ahvâl-i fevkalâdeden dolayı Meclis-i Mebûsan muvazeneyi kararlaştırmaksızın fesholunduğu hâlde hükmü bir seneyi tecavüz etmemek üzere bir kararname ile Vükelâ-yı Devlet bâ-irâde-i seniyye sene-i sâbika muvazenesinin cereyân-ı ahkâmını Meclis-i Mebûsanın gelecek içtimâna kadar temdîd ederler.

Madde 102 – (Değişik: 26 Rebûlevvel 1333/ 29 Kanunusânî 1330)

Muvâzene Kanununun hükmü bir seneye mahsustur. O senenin haricinde hükmü cari olamaz ve bu hüküm tecil ve tatil ile ihlâl edilemez. Ancak Meclis-i Mebûsan muvâzeneyi kararlaştırmaksızın fesholunduğu hâlde hükmü bir seneyi tecavüz etmemek üzere bir kararname ile Vükelâ-yı Devlet bâ-irâde-i seniyye sene-i

sâbika muvâzenesinin cereyân-ı ahkâmını Meclis-i Mebûsan'ın gelecek ictimâna kadar temdîd ederler.

Madde 103 – Muhâsebe-i Kat'îyye Kanunu müteallik olduğu senenin vâridâtından istihsal olunan mebâliğ ile yine o senenin mesârifâtına vuku bulunan sarfiyatın miktâr-ı hakîkisini mübeyyin olarak bunun şekil ve taksimatı dahi Muvâzene-i Umûmiyye Kanununa tamamıyla mutabık olacaktır.

Madde 104 – Muhâsebe-i Kat'îyye Kanununun lâyihası müteallik olduğu senenin hitâmından itibaren nihayet dört sene sonra Meclis-i Umûmîye îtâ olunur.

Madde 105 – Emvâl-i Devletin kabz ve sarfına memur olanlar muhasebelerini rû'yet ve devâirden tanzim olunan sâl muhasebelerini tetkik ederek hulâsa-i tetkîkat ve netîce-i mütalaâtını her sene bir takrîr-i mahsus ile Heyet-i Mebûsana arz eylemek üzere bir Dîvân-ı Muhâsebat teşkil olunacaktır. Bu divan her üç ayda bir kere ahvâl-i mâliyyeyi riyâset-i vükelâ vasıtasıyla bâ-takrir taraf-ı hazret-i padişâhîye arz eder.

Madde 106 – Dîvân-ı Muhâsebatın âzâsı on iki kişiden mürettep olacak ve her biri Heyet-i Mebûsandan ekseriyetle azlinin lüzumu tasdik olunmadıkça memuriyette kayd-ı hayat ile kalmak üzere bâ-irâde-i seniyye nasb olunacaktır.

Madde 107 – Dîvân-ı Muhâsebat âzâsının evsafı ve vezâîfın tafsilatı ve sûret-i istifâ ve tebdili ve terakki ve tekaüdü ve aklâmının keyfiyet teşkili nizâm-ı mahsûs ile tâyin olunacaktır.

Vilâyât

Madde 108 – Vilâyatın usûl-i idâresi tevsî-i mezuniyet ve tefrîk-i vezâîf kaidesi üzerine müesses olup derecatı nizâm-ı mahsûs ile tâyin kılınacaktır.

Madde 109 – Vilâyet ve livâ ve kazâ merkezlerinde olan idare meclislerine senede bir defa merkez-i vilâyette içtima eden Meclis-i Umûmî âzâsının suret-i intihâbı bir kanûn-ı mahsûs ile tevsî olunacaktır.

Madde 110 – Vilâyât-i Mecâlis-i Umûmiyyesinin vezâifi yapılacak kanûn-ı mahsûsunda beyan olunacağı vechile, turuk u meâbir tanzimi ve itibar sandıklarının teşkili ve sanayi ve ticaret ve felâhatın teshili gibi umûr-ı nâfiaya mûtaallık mevâd hakkında ve umûma ait maârif ve terbiyenin intişarı yolunda müzakerâta şâmil olmakla beraber tekâlif ve mürettebât-ı emîriyyenin sûret-i tevzî ve istihsâlinde ve muâmelât-ı sâirede kavânîn ve nizâmât-ı mevzûa ahkâmına muhalif gördükleri ahvalın mûtaallık olduğu makâm ve mevkilere tebliğiyle tashîh ve ıslahı arz ve iştikâ etmek salahiyetini dahi muhtevî olacaktır.

Madde 111 – Mûsakfât ve müstagillât ve nukûd-i mevkûfe hasılatının şurût-ı vakfiyesi ve teâmül-i kadîmi vechile meşrûatın lehine ve hayrât-ı müberrâtı sarfolunmak üzere vasiyet edilen emvâlın vasiyetnâmelerinde muharrer olduğu üzere, musâ lehine sarfına ve emvâl-i eytâmın nizamnâme-i mahsûsu vechile sûret-i idâresine nezaret etmek üzere her kazâda her milletin birer cemaat meclisi bulunacak ve bu meclisler tanzim edilecek nizâmât-ı mahsûsası vechile her ümmetin müntehap efradından mürekkep olacaktır ve mecâlis-i mezkûre mahalleri hükûmetlerini ve vilâyet mecâlis-i umûmiyyesini kendilerine merci bilecektir.

Madde 112 – Umûr-ı belediye Dersâdet ve taşralarda bi'l-intihap teşkil olunacak devâir-i belediye meclisleriyle idare olunacak ve bu dairelerin sûret-i teşkîl ve vezâifi ve âzâsının sûret-i intihâbı kanûn-ı mahsûs ile tâyin kılınacaktır.

Mevâdd-ı Şettâ

Madde 113 – (Özgün hali) Mülkün bir cihetinde ihtilâl zuhur edeceğini müeyyid âsâr ve emârât görüldüğü hâlde Hükûmet-i seniyyenin o mahalle mahsus olmak üzere muvakkaten idâre-i örfiyye ilanına hakkı vardır. İdâre-i örfiyye kavânîn ve nizâmât-ı mülkiyyenin muvakkaten tatilinden ibaret olup idâre-i örfiyye tahtında

bulunan mahallin sûret-i idâresi nizâm-ı mahsûs ile tâyin olunacaktır. Hükümetin emniyetini ihlâl ettikleri idâre-i zâbitanın tahkîkât-ı mevsûkası üzerine sabit olanları memâlik-i mahrûse-i şahânedan ihraç ve teb'îd etmek, münhasıran zat-ı hazret-i pâdişâhînin yed-i iktidarındadır.

Madde 113 – (Değişiklik:5 Şâban 1327 / 8 Ağustos 1325)

Mülkün bir cihetinde ihtilâl zuhur edeceğini müeyyid âsâr ve emârât görüldüğü hâlde Hükümet-i seniyyenin o mahalle mahsus olmak üzere muvakkaten idâre-i örfiyye ilanına hakkı vardır. İdâre-i örfiyye kavânîn ve nizâmât-ı mülkiyyenin muvakkaten tatilinden ibaret olup idâre-i örfiyye tahtında bulunan mahallin sûret-i idâresi nizâm-ı mahsûs ile tâyin olunacaktır. **(Mülga cümle: 5 Şâban 1327 / 8 Ağustos 1325)**

Madde 114 – Osmanlı efradının kâffesince tahsîl-i maârifin birinci mertebesi mecburi olacak ve bunun derecât ve teferrûâtı nizâm-ı mahsûs ile tâyin kılınacaktır.

Madde 115 – Kanûn-ı Esâsî'nin bir maddesi bile hiçbir sebep ve bahane ile tatil veya icradan iskat edilemez.

Madde 116 – Kanûn-ı Esâsî'nin mevâdd-ı mündericesinden bazılarının îcâb-ı hâl ve vakte göre tağyîr ve ta'diline lüzûm-ı sahîh ve kat'î görüldüğü hâlde zikr-i âtî şerâit ile ta'dili caiz olabilir. Şöyle ki; ya Heyet-i Vükelâ veya Heyet-i Âyan veya Heyet-i Mebûsan tarafından işbu ta'dile dair bir teklif vukû bulduğu hâlde evvelâ Meclis-i Mebûsanda âzâ-yı mürettebenin sülûsân-ı ekseriyetiyle kabul olunur ve kabul Meclis-i Âyanın kezaik sülûsân-ı ekseriyetiyle tasdik edildikten sonra irâde-i seniyye dahi o merkezde sudûr ederse ta'dilât-ı meşrûha düstûru'l-amel olur ve Kanûn-ı Esâsî'nin ta'dili teklif olunan bir maddesi ber-veche meşrûh müzâkerât-ı lâzimesinin icrasıyla irâde-i seniyyesinin sudûruna kadar hüküm ve kuvvetini kaybetmeksizin mer'iyü'l-icrâ tutulur.

Madde 117 – Bir madde-i kanûniyyenin tefsiri lazım geldikte umûr-ı adliyyeye mütaallık ise tâyin-i mânası Mahkeme-i Temyîze ve idâre-i mülkiyyeye dair ise Şûra-yı Devlet’e ve işbu Kanûn-ı Esâsî’den ise Heyet-i Âyana aittir.

Madde 118 – (Özgün hali) el-Yevm düstûru’l-amel bulunan nizâmât ve teâmül ve âdât ileride vaz olunacak kavânîn ve nizâmât ile ta’dil veya ilga olunmadıkça mer’iyyü’l-icrâ olacaktır.

Madde 118 – (Değişiklik:5 Şâban 1327 / 8 Ağustos 1325)

el-Yevm düstûru’l-amel bulunan nizâmât ve teâmül ve âdât ileride vaz olunacak kavânîn ve nizâmât ile ta’dil veya ilga olunmadıkça mer’iyyü’l-icrâ olacaktır. **(Ek cümle: 5 Şâban 1327 / 8 Ağustos 1325)** Kavânîn ve nizâmâtın tanziminde muamelât-ı nâsa evfak ve ihtiyacât-ı zamâna evfak ahkâm-ı fıkhiyye ve hukukuyla ile âdab ve muamelât esas itihaz kılınacaktır.

Madde 119 – (Özgün hali) Meclis-i Umûmîye dair olan fî 10 Şevval 93 tarihli Tâlîmât-ı Muvakkatenin cereyân-ı ahkâmı yalnız birinci defa içtima edecek Meclis-i Umûmînin müddet-i in’ikâdiyesi hitamına kadar olup ondan sonra hükmü cari değildir.

Madde 119 – (Mülga: 5 Şâban 1327 / 8 Ağustos 1325)

Madde 119/A – (Ek: 5 Şâban 1327 / 8 Ağustos 1325)

Postahanelere mevdû evrak ve mekâtib müstantik veya mahkeme kararı olmayınca açılmaz.

Madde 120 – (Ek: 5 Şâban 1327 / 8 Ağustos 1325)

Kanûn-ı mahsûsuna tebaiyet şartıyla Osmanlılar hakk-ı içtimâa maliktir. Devlet-i Osmâniyye’nin temâmiyet-i mülkiyesini ihlal ve şekl-i meşrûtiyet ve hükûmeti tağyir ve Kanûn-ı Esâsî ahkâmı hilafında hareket ve anâsır-ı Osmâniyye’yi siyaseten tefrik etmek maksadlarından birine hâdim veya ahlâk ve âdâb-ı

umûmiyyeye mugâyir cemiyetler teşkili memnû olduğu gibi ale'l-ıtlâk hafî cemiyetler teşkili de memnûdur.'

Madde 121 – (Ek: 5 Şâban 1327 / 8 Ağustos 1325)

Heyet-i Âyan müzakerâtı alenîdir, fakat bir madde-i mühimmeden dolayı müzakerât hafî tutulmak vükelâ canibinden veya Heyet-i Âyan âzasından beş zat tarafından teklif olundukta Heyetin içtimâ ettiği mahal, âzanın mâadâsından tahliye edilerek teklifi red veya kabul için ekseriyet-i ârâya müracaat olunur.

KAYNAKLAR

- Abdüssettâr Efendi. *Medhal-i Fıkıh*. İstanbul, 1299.
- Akgündüz, Ahmed. *İslâm ve Osmanlı Hukûku Külliyyatı*. 3 Cilt. İstanbul, 2011.
- Akgündüz, Ahmed - Öztürk, Said. *Bilinmeyen Osmanlı*. İstanbul, 1999.
- Ali Haydar Efendi. *Dürerü'l-hükkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm*. 4 Cilt. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017.
- Âlûsî, Şehâbeddin Mahmûd. *Rûhu'l-me'ânî*. 30 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1431/2010.
- Armağan, Servet. *Anayasa Hukuku Dersleri*. İstanbul, 2017.
- Armağan, Servet. *En Son Değişikliklerle 1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve 1876, 1921, 1924, 1961 Anayasalarımızın Doğru ve Eksiksiz Metinleri*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2007.
- Armağan, Servet. *İslâm Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011.
- Atar, Yavuz. *Türk Anayasa Hukuku*. Konya: Mimoza Yayınları, 2015.
- Atay, Cevdet. *Karşılaştırmalı Türk Anayasaları (Değişme ve Gelişme)*. Bursa: Ekin Kitabevi, ts.
- Atay, Ender Ethem. *Hukuk Başlangıcı*. Ankara: Gazi Kitabevi, 2013.
- Avcı, Mustafa. *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*. İstanbul: Gökkuş, 2004.
- Aydın, Mehmet Âkif. *Türk Hukuk Tarihi*. İstanbul: Beta Yayıncılık, 2019.
- Azak, Necmettin. *Kânûn-ı Esâsî Şerh ve Kaynakları*. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2022.
- Başgil, Ali Fuat. *Ana Hukuk (Esas Teşkilât Hukuku) Dersleri*. 2 Cilt. y.y., 1945.
- Bilmen, Ömer Nasuhî. *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kamusu*. 6 Cilt. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1949–1952.
- Bilmen, Ömer Nasuhî. *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kamusu*. 8 Cilt. İstanbul: Bilmen Yayınevi, ts.

- Ceylan, Ayhan. “Bir Danışma Kurumu Olarak Divan-ı Hümayun, İslam’da Şûrâ ve Divan-ı Hümayun’un ‘Şûrâ Meclisi’ Niteliği”. *Yeni Türkiye* 6/31 (2000).
- Ceylan, Ayhan. “İslam-Osmanlı Coğrafyasında İlk Modern Anayasa Olarak Kanun-u’d-Devle ve Osmanlı Kanun-ı Esâsisi: Mukayeseli Bir İnceleme”. *Osmanlı Döneminde Mağrib ve Batı Akdeniz Milletlerarası Kongre Tebliğleri*. 131-152. İstanbul: IRCICA, 2013.
- Ceylan, Ayhan. “Meşrutiyete Bir Dayanak Olarak Meşveret Düşüncesi”. *100. Yılında II. Meşrutiyet: Gelenek ve Değişim Ekseninde Türk Modernleşmesi Uluslararası Sempozyumu*. 49-66. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 2009.
- Cin, Halil - Akgündüz, Ahmed. *Türk Hukuk Tarihi*. İstanbul, 2011.
- Çeker, Orhan. *Fıkıh Dersleri*. Konya: Tekin Kitabevi, 2020.
- Dağıstânî, Ömer Ziyâeddin. *Mir’ât-ı Kanûn-ı Esâsî*. İstanbul, 1324.
- Ebû Yûsuf. *el-Harâc*. thk. Tâhâ Abdurraûf Sa’d, Sa’d Hasan Muhammed. Mektebetü’l-Ezheriyye lit-Turâs, ts.
- Erdem, Tarhan. *Anayasalar ve Belgeler 1876-2012 (Anayasalar ve Anayasaları Değiştiren Kanunlar ile Anayasaların Fiilen Yerine Geçen Belgeler)*. İstanbul: Doğan Kitap, 2012.
- Erdem, Tarhan. *Anayasalar ve Seçim Kanunları 1876-1982*. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1982.
- Eren, Abdurrahman. *Anayasa Hukuku Ders Notları*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2018.
- Esad Efendi. *Hükûmet-i Meşrûta*. İstanbul, 1293/1876.
- Ferrâ, Ebû Ya’lâ. *el-Ahkâmü’s-sultâniyye*. thk. Muhammed Hâmid el-Fıkî. Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 1421–2000.
- Gözübüyük, Abdurrahman Şeref. *Açıklamalı Türk Anayasaları: 1876, 1921, 1924, 1961, 1982 Anayasalarının Yapılışları, Özellikleri ve Yapılan Değişiklikler*. Ankara: Turhan Kitabevi, 2005.
- Günenç, Halil. “İslam, Şûra’nın Şekli Zamana Bırakmıştır”. *İslâmî Yönetimin Temeli: Şûra*. İstanbul: Vefa Yayıncılık, 1992.
- Güzelhisârî, Mustafa Hulûsi. *Menâfi’u’d-deka’ik fî şerhi Mecâmi’i’l-haka’ik*. İstanbul, 1273/1856.
- Hamid Bey. *Hukûk-ı Esâsiyye ve İdare Dersleri*. İstanbul, 1331.

- İbn Nüceym, Zeynüddin. *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1999.
- Kâsânî. *Bedâ'i' u's-sanâ'i'*. 7 Cilt. y.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Kili, Suna. *Türk Anayasaları*. İstanbul: Tekin Yayınevi, 1982.
- Kili, Suna - Gözübüyük, Abdurrahman Şeref. *Türk Anayasa Metinleri 1839-1980*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1985.
- Kili, Suna - Gözübüyük, Abdurrahman Şeref. *Türk Anayasa Metinleri "Senedi İttifaktan Günümüze"*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1985.
- Mâverdî. *el-Ahkâmü's-sultâniyye*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, ts.
- Merginânî, Burhâneddin. *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî*. thk. Muhammed Adnân Dervîş. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Erkâm, 1997.
- Mevsîlî, Abdullah b. Mahmûd. *el-İhtiyâr li-ta'lîl'l-Muhtâr*. thk. Imâd et-Tayyâr. 3 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1444/2023.
- Nebhan, Muhammed Faruk. *İslâm Anayasa ve İdare Hukukunun Genel Esasları*. çev. Servet Armağan. İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1980.
- Özçelik, Ahmet Selçuk. *Esas Teşkilât Hukuku Dersleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1976.
- Özçelik, Ahmet Selçuk. *İslâm Âmme Hukukunun Nazarî Esasları*. İstanbul, Doçentlik Tezi, 1952.
- Samar, Mahmut. "İslam Borçlar Hukukunda Akitlere Etkisi Bakımından Takyîdî Şartlar". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 18/2 (Aralık 2018).
- Serahsî, Şemsü'l-eimme. *el-Mebsût*. 31 Cilt. Mısır: Matba'atü's-Sa'ade, ts.
- Şirbînî, Hatîb. *Muğni'l-Muhtâc*. 6 Cilt. y.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415–1994.
- Tanilli, Server. *Anayasalar ve Siyasal Belgeler*. İstanbul: Cem Yayınevi, 1976.
- Tanilli, Server. *Türk Anayasaları ve İlgili Mevzuat*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1980.
- Tanör, Bülent. *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*. İstanbul: AFA Yayınları, 1996.

TBMM, Türkiye Büyük Millet Meclisi. “7 Zilhicce 1293 Tarihli Kanun-ı Esasî’nin 102’nci Maddesi ile 2 Recep 1332 Tarihli 7’nci ve 43’üncü Mevadd-ı Muaddelesini Muaddil Kanun”. Erişim 25 Haziran 2024. <https://www.tbmm.gov.tr/files/anayasa/docs/1876/1876-3/1876-3-degisiklik.pdf>

TBMM, Türkiye Büyük Millet Meclisi. “7 Zilhicce Tarihli Kanun-ı Esasî’nin Bazı Mevadd-ı Muaddelesine Dair Kanun”. Erişim 24 Haziran 2024. <https://www.tbmm.gov.tr/files/anayasa/docs/1876/1876-1/1876-1-degisiklik.pdf>

TBMM, Türkiye Büyük Millet Meclisi. “1876 Kanun-ı Esasi Metin ve Değişiklik Bilgileri”. Erişim 25 Kasım 2023. <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/yetmis-alti-kanuni-esasi-metin-degisiklik>

TBMM, Türkiye Büyük Millet Meclisi. “Kanun-ı Esasî’nin 5 Şaban 1327 Tarihli 7, 35 ve 43’üncü Mevadd-ı Muaddelesini Muaddil Kanun”. Erişim 25 Haziran 2024. <https://www.tbmm.gov.tr/files/anayasa/docs/1876/1876-2/1876-2-degisiklik.pdf>

TBMM, Türkiye Büyük Millet Meclisi. “Kanun-ı Esasî’nin 5 Şaban 1327 Tarihli 76’ncı Madde-i Muaddelesini Muaddil Kanun”. Erişim 25 Haziran 2024. <https://www.tbmm.gov.tr/files/anayasa/docs/1876/1876-4/1876-4-degisiklik.pdf>

TBMM, Türkiye Büyük Millet Meclisi. “Kanun-ı Esasî’nin 26 Rebiüevvel 1333 Tarihli 7’inci Madde-i Muaddelesinin Tâdili ile 2 Recep 1332 Tarihli 35’inci Madde-i Muaddelesinin Tayyî Hakkında Kanun”. Erişim 25 Haziran 2024. <https://www.tbmm.gov.tr/files/anayasa/docs/1876/1876-5/1876-5-degisiklik.pdf>

Tunç vd., Hasan. *Türk Anayasa Hukuku*. Ankara: Adalet Yayınevi, 2014.

Yazır, Muhammed Hamdi. *Osmanlı Anayasasına Dair*. nşr. Asım Cüneyd Köksal. İstanbul: Klasik Yayınları, 2018.

Yılmaz, İbrahim. *İslâm Hukukunda Kamu Otoritesinin Mubahı Sınırlandırması*. Ankara: Fecr Yayınları, 2020.

Zeylaî, Fahrüddîn Osmân b. Alî. *Tebyînü’l-haka’ik*. 6 Cilt. Kahire: Matba’atü’l-Kübra’l-Emiriyye, 1314.

Düstur, Tertip 1.

Düstur, Tertip 2.

Vakit. “Kanûn-ı Esâsî” (08 Zilhicce 1293).

Ta'dil 1, 7 Zilhicce 1293 tarihli Kanûn-ı Esâsî'nin Bazı Mevâddı Muaddelesine Dair Kanûn. *Takvîm-i Vekayi* 321 (19 Şâban 1327/22 Ağustos 1325).

Ta'dil 2, Kanûn-ı Esâsî'nin 5 Şâban 1327 tarihli 7, 35 ve 43 üncü Mevâdd-ı Muaddelesini Muaddil Kanûn. *Takvîm-i Vekayi* 1837 (10 Recep 1332/22 Mayıs 1330).

Ta'dil 3, 7 Zilhicce 1293 tarihli Kanûn-ı Esâsî'nin 102 nci Maddesi ile 2 Recep 1332 tarihli 7 nci ve 43 üncü Mevâdd-ı Muaddelesini Muaddil Kanûn. *Takvîm-i Vekayi* 2084 (30 Rebûlevvel 1333/2 Şubat 1330).

Ta'dil 4, Kanûn-ı Esâsî'nin 5 Şâban 1327 tarihli 76 ncı Madde-i Muaddelesini Muaddil Kanûn. *Takvîm-i Vekayi* 2466 (7 Cemâziyelevvel 1334/29 Şubat 1331).

Ta'dil 5, Kanûn-ı Esâsî'nin 26 Rebûlevvel 1333 tarihli 7 nci Madde-i Muaddelesinin Ta'dili ile 2 Recep 1332 tarihli 35 inci Madde-i Muaddelesinin Tayyî Hakında Kanûn. *Takvîm-i Vekayi* 2467 (8 Cemâziyelevvel 1334/1 Mart 1332).

Ta'dil 6, 7 Zilhicce 1293 tarihli Kanûn-ı Esâsî'nin 72 nci Maddesini Muaddil Kanûn. *Takvîm-i Vekayi* 2486 (28 Cemâziyelevvel 1334/20 Mart 1332).

Ta'dil 7, Kanûn-ı Esâsî'nin 69 uncu Maddesini Muaddil Kanûn. *Takvîm-i Vekayi* 3187 (8 Cemâziyelâhir 1336/22 Mart 1334).

Kanûn-ı Esâsî'nin Ta'dil Olunan Mevâddı Hakkında Encümen Tarafından Kaleme Alınan Esbâb-ı Mûcibe Lâyihası (20 Nisan 1325).

“Kavânîn ve Nizâmât”. *Cerîde-i İlmiyye* 1/3 (Ramazan 1332).

“Kavânîn ve Nizâmât”. *Cerîde-i İlmiyye* 2/10 (Rebûlâhir 1333).

“Kavânîn ve Nizâmât”. *Cerîde-i İlmiyye* 3/23 (Cemâziyelevvel 1334).

“Kavânîn ve Nizâmât”. *Cerîde-i İlmiyye* 3/24 (Cemâziyelâhir 1334).

“Kavânîn ve Nizâmât”. *Cerîde-i İlmiyye* 4/36 (Şâban 1336).

Mecelle, Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye.

Meclis-i Âyan Zabıt Cerîdesi (12 Mayıs 1330).

Meclis-i Âyan Zabıt Cerîdesi (18 Mart 1334).

Meclis-i Âyan Zabıt Cerîdesi (19 Mart 1334).

Meclis-i Âyan Zabıt Cerîdesi (6 Kanunusânî 1330).

Meclis-i Âyan Zabıt Cerîdesi (26 Kanunusâni 1330).

Meclis-i Âyan Zabıt Cerîdesi (22 Şubat 1331).

Meclis-i Âyan Zabıt Cerîdesi (25 Şubat 1331).

Meclis-i Mebusan 1293 / 1877 Zabıt Ceridesi, 2023.

Meclis-i Mebûsan Zabıt Cerîdesi (11 Mart 1334).

Meclis-i Mebûsan Zabıt Cerîdesi (19 Mart 1334).

Meclis-i Mebûsan Zabıt Cerîdesi (4 Kanunuevvel 1324).

Meclis-i Mebûsan Zabıt Cerîdesi (29 Kanunuevvel 1324).

Meclis-i Mebûsan Zabıt Cerîdesi (30 Kanunuevvel 1324).

Meclis-i Mebûsan Zabıt Cerîdesi (20 Nisan 1325).

Meclis-i Mebûsan Zabıt Cerîdesi (30 Temmuz 1325).

Meclis-i Mebûsan Zabıt Cerîdesi (11 Haziran 1328).

Meclis-i Mebûsan Zabıt Cerîdesi (1 Kanunuevvel 1330).

Meclis-i Mebûsan Zabıt Cerîdesi (5 Kanunusâni 1330).

Meclis-i Mebûsan Zabıt Cerîdesi (25 Kanunusâni 1331).

Meclis-i Mebûsan Zabıt Cerîdesi (1 Şubat 1331).

Meclis-i Mebûsan Zabıt Cerîdesi (23 Şubat 1331).

Meclis-i Mebûsan Zabıt Cerîdesi (25 Şubat 1331).

Meclis-i Mebûsan Zabıt Cerîdesi (5 Mart 1334).

Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye, 1295.

Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye, 1296.

Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye, 1300.

Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye, 1305.

Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye, 1317.

Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye, 1333–1334.

Vakit. “Sûret-i Hatt-ı Hümâyun” (08 Zilhicce 1293).

1924 Anayasası, Teşkilât-ı Esâsiye Kanûnu (Kanun No. 491). *Resmî Gazete* 71 (21 Şevvâl 1342/24 Mayıs 1340).

Türk Parlamento Tarihi. 2 Cilt. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, 1997.

Takvîm-i Vekayi 1836 (17 Şâban 1293).

Takvîm-i Vekayi 1837 (23 Şâban 1293).

Takvîm-i Vekayi 1856 (16 Zilhicce 1293).

Takvîm-i Vekayi 2099 (13 Safer 1295/4 Şubat 1293).

Takvîm-i Vekayi 321 (19 Şâban 1327/22 Ağustos 1325).

Takvîm-i Vekayi 1837 (10 Recep 1332/22 Mayıs 1330).

Takvîm-i Vekayi 2084 (30 Rebûlevvel 1333/2 Şubat 1330).

Takvîm-i Vekayi 2466 (7 Cemâziyelevvel 1334/29 Şubat 1331).

Takvîm-i Vekayi 2467 (8 Cemâziyelevvel 1334/1 Mart 1332).

Takvîm-i Vekayi 2486 (28 Cemâziyelevvel 1334/20 Mart 1332).

Takvîm-i Vekayi 3187 (8 Cemâziyelâhir 1336/22 Mart 1334).